

Maailmankuva Mika Waltarin romaanissa *Sinuhe egyptiläinen*

Ulla Turunen
pro gradu –tutkielma
Jyväskylän yliopisto
Taiteiden ja kulttuurin
tutkimuksen laitos
kirjallisuus
syksy 2011

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen	Laitos – Department Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Tekijä – Author Ulla Turunen	
Työn nimi – Title Maailmankuva Mika Waltarin romaanissa <i>Sinuhe egyptiläinen</i>	
Oppiaine – Subject Kirjallisuus	Työn laji – Level Pro gradu – työ
Aika – Month and year Lokakuu 2011	Sivumäärä – Number of pages 65 + lähteet
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tarkastelen tutkielmassani Mika Waltarin romaanin <i>Sinuhe egyptiläinen</i> maailmankuvaa. Tavoitteeni on selvittää, millainen on romaanin päähenkilö Sinuhen maailmankuva, miten ja millaisista elementeistä se rakentuu. Näitä pyrin selvittämään tarkastelemalla teoksen rakenteellisia ja kerronnallisia keinoja, jotka ilmentävät teoksessa esiintyviä maailmankuvia. Teoksen rakenteellisista keinoista tutkin esimerkiksi sitä, miten teoksessa esiintyvät kirjallisuuden eri lajien piirteet osallistuvat teoksen maailmankuvan rakentumiseen.</p> <p>Kaunokirjallisen teoksen maailmankuvan tutkiminen on temaattista tutkimusta: teoksen keskeiset teemat rakentavat osaltaan teoksessa esiintyviä maailmankuvia. Perinteisten narratologisten menetelmien lisäksi käytän tutkielmassani kognitiivisen kirjallisuuden- ja kielentutkimuksen menetelmiä.</p> <p>Sovellan tutkielmaani Juha Mannisen maailmankuva-käsitettä, jossa hän jakaa maailmankuvan viiteen eri osa-alueeseen. Näiden osa-alueiden kautta voidaan selvittää myös sitä, miten yksilön identiteetti ja minuus rakentuvat. Toisen keskeisen teoreettisen viitekehyksen tutkielmassani muodostaa Alistair Fowlerin kirjallisuuden lajiteoria.</p> <p>Lähestyn tutkielmassani maailmankuvan käsitettä kognitiivisesta näkökulmasta: tarkastelen, millainen on henkilöihahmon suhde häntä ympäröivään fiktiivisen maailman todellisuuteen ja miten hänen käsityksensä fiktiivisen maailman todellisuudesta muuttuu, kun hänen tietonsa ympäröivästä maailmasta kasvaa. Käsittelen tutkielmassani maailmankuvaa osana merkityksenmuodostumisprosessia. Tulokinnassani korostuu erityisesti tiedon merkitys yksilön maailmankuvan muovaajana. Kognitiivinen lähestymistapa nostaa esiin erityisesti kontekstin vaikutuksen merkityksenmuodostumiseen.</p>	
Asiasanat – Keywords Maailmankuva, kirjallisuuden laji, narratiivinen identiteetti, minuus	
Säilytyspaikka – Depository	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	4
1.2 Tutkimusaihe	5
1.3 Tutkimusongelmat ja – menetelmät	7
1.4 Mika Waltarin romaani <i>Sinuhe egyptiläinen</i> tutkimuskohteena	7
2 KESKEISET KÄSITTEET	10
2.1 Maailmankuva kirjallisuudessa	10
2.2 Maailmankuvan tulkitseminen	12
3 TEOKSEN LAJIPIIRTEET	15
3.1 Kirjallisuuden lajit maailmankuvaa rakentamassa	15
3.1.1 Kirjallisuuden lajin määritelmästä	15
3.1.2 Mihin lajia tarvitaan?	15
3.2 <i>Sinuhe egyptiläisen</i> lajipiirteet	17
3.2.1 Historiallinen romaani	17
3.2.2 Kehitysromaani	20
3.2.3 Seikkailuromaani	23
3.2.4 Veijariromaani	25
3.2.5 Aateromaani	26
3.2.6 Eepos	28
3.2.7 Tragedia	30
4 AIKA <i>SINUHE EGYPTILÄISESSÄ</i>	36
4.1 Aika ja maailmankuva	36
4.2 Aika temaattisena ja kerronnallisena keinona	38
5 KAHTIA JAKAUTUNUT MAAILMA	41
5.1 Narratiivinen ajattelu todellisuuden välittäjänä	41
5.2 Idealismi ja realismi	44
5.3 Monoteismi ja polyteismi	47
5.4 Oma ja vieras kulttuuri	49
6 IHMISKUVA	52
6.1 Ihmisyys <i>Sinuhe egyptiläisessä</i>	52
6.2 Yksilö minuutta etsimässä: matka elämän vertauskuvana	53
7 YKSIÖ, YHTEISÖ, TOTUUS, VALTA JA IDEOLOGIA: IHMISEN PAIKKA MAAILMASSA	58
8 PÄÄTÄNTÖ	63

LÄHTEET

1 JOHDANTO

Mika Waltarin historiallisen romaanin *Sinuhe egyptiläinen* tapahtumat sijoittuvat muinais-Egyptiin. Romaanin päähenkilönä on vanha lääkäri Sinuhe, joka kirjoittaa ja kertoo elämäntarinansa. Teoksen alussa esitely kerrontatilanne muodostaa kehyksen Sinuhen kertomukselle. Sinuhe on kertomuksensa minä-päähenkilö, jonka näkökulmasta asiat esitetään. Romaanin juonen keskeisenä rakenteena on kerrontatilanne, jossa päähenkilö Sinuhe kertoo oman elämäntarinansa.

Sinuhen kertomus alkaa hänen lapsuudestaan. Köyhien lääkärinä toimiva Senmut ja hänen vaimonsa Kipa löytävät poikavauvan ajelehtimasta pienestä kaislaveneestä kotinsa läheltä. He antavat pojalle nimeksi Sinuhe. Vanhemmat Senmut ja Kipa kertovat Sinuhelle tämän ollessa lapsi hänelle, että he eivät ole hänen oikeita vanhempiaan. Tämä epä tietoisuus omasta alkuperästä askarruttaa Sinuheä ja toimii alitajuisena motiivina hänen käyttäytymiselleen. Senmut ja Kipa kasvattavat pojan ja lähettävät hänet koulutettavaksi lääkärin ammattiin. Sinuhe pääsee kuninkaallisen kallonporaajan avustajaksi faaraon palatsiin. Hovissa Sinuhe tutustuu tulevaan vallanperijään Ekhnatoniin. Romaanin kolme keskushenkilöä Sinuhe, faaraon armeijan nuori sotilas Horemheb ja Egyptin tuleva faarao Ekhnaton kohtaavat ensimmäisen kerran erämaassa. Ekhnaton kutsuu Sinuhen mukaansa erämaahan, jossa tuleva hallitsija saa sairaskohtauksen. Paikalle saapuu nuori sotilas Horemheb, joka liittyy heidän seuraansa.

Sinuhe ostaa talon, jossa hän alkaa harjoittaa lääkärin ammattiaan. Eräänä päivänä Sinuhe tapaa kauniin Neferneferneferin, joka huijaa Sinuhelta koko tämän omaisuuden. Sinuhe menettää myös vanhempiensa talon ja hautapaikan, minkä seurauksena Senmut ja Kipa surmaavat itsensä. Häpeissään Sinuhe hautaa Senmutin ja Kipan autiomaahan, ja lähtee orjansa Kaptahin kanssa meritse Simyran. Simyrassa Sinuhe tapaa jälleen Horemhebin, joka pyytää Sinuheä matkustelemaan Egyptin naapurivaltioissa ja ottamaan selvää naapurimaiden asevoimien vahvuudesta. Sinuhe suostuu Horemhebin pyyntöön ja matkustaa ympäri Välimeren seutua. Matkustusteema on keskeinen juonta rakentava tekijä: matkoillaan Sinuhe tapaa uusia henkilöitä ja kokee erilaisia seikkailuja.

Babylonissa kuninkaan naistalossa Sinuhe tapaa jumalalleen omistautuneen kreetalaisen tanssijatytön Minean. Sinuhe ja Kaptah joutuvat pakenemaan Babylonista, koska Kaptah on valittu vääräksi kuninkaaksi, sillä vanhan tavan mukaan väärä kuningas surmataan päivän päätteeksi. Sinuhe keksii juonen, jonka avulla hän pääsee pakenemaan Babylonista

Kaptah ja Minea mukanaan. Sinuhe lupaa viedä Minean takaisin kotimaahansa, jossa hänen on määrä astua jumalan taloon. Kreetassa Minea astuu jumalan taloon, jonka maan alla risteilevät käytävät muodostavat labyrinthimaisen rakennelman. Sinuhe ja Kaptah seuraavat salaa Mineaa ja löytävät hänet kuolleena meren pohjasta. Sinuhe järkyttyy näkemästään, ja Kaptah joutuu kantamaan isäntänsä takaisin maan pinnalle. Sinuhe ja Kaptah matkustavat takaisin Simyraan.

Minean tarina toimii siirtymäriittinä aikuisuuteen. Tämä tarina jakaa Sinuhen elämän kahteen osaan: jumalan talon labyrintista palattuaan Sinuhe kokee olevansa kuin uusi ihminen. Tämä jako näkyy romaanin rakenteessa: alkuosa kertoo Sinuhen lapsuudesta ja nuoruudesta ja jälkimmäinen osa hänen aikuisuudestaan.

Muutaman vuoden kuluttua Sinuhe ja Kaptah palaavat Egyptiin. Tilanne Egyptissä alkaa kiristyä, kun kansa kapinoi faarao Ekhnatonin uutta Atonin jumaluusoppia vastaan. Faaraon käskystä Horemheb sotilaineen kukistaa kansannousun. Keskeinen tyylikeino, joka toistuu romaanin kielessä ja muissa rakenteissa, on toisto. Toisto rakentaa myös romaanin tematiikkaa. Romaanissa merkitykset rakentuvat vastakohtien kautta. Realismin ja idealismin välinen ristiriita ylläpitää jännitettä romaanin fiktiivisessä maailmassa. Eri jumalten kannattajien välille puhkeaa verinen taistelu. Horemhebin sotilaat palauttavat maahan järjestyksen. Ekhnaton joutuu luopumaan vallasta ja hän kuolee salaliiton uhrina.

Sinuhe egyptiläisen fokalisaatio edustaa yksinkertaista perustyyppiä. Romaanin päähenkilö Sinuhe on minä-kertoja, jonka sisäisen kokemusmaailman läpi teoksen fiktiivisessä maailmassa esiintyvät ideologiat ja aatteet suodattuvat. Sinuhen edustama ideologinen arvomaailma jää teoksen hallitsevaksi ideologiseksi näkemykseksi, mutta teoksen ideologisesta kokonaisrakenteesta muodostuu kompleksinen: eri ideologioiden välinen jännite säilyy teoksen loppuun asti.

1.2 Tutkimusaihe

Työni aiheena on Mika Waltarin romaanin *Sinuhe egyptiläinen* maailmankuva. Tavoitteeni on selvittää, millainen on teoksen maailmankuva, miten ja millaisista elementeistä se rakentuu. Näkökulma työssäni on yksilökeskeinen: tutkimuskohteeni työssäni on romaanin fiktiivisen maailman päähenkilö Sinuhen maailmankuva. Oletan, että yksilökeskeisen lähestymistavan kautta fiktiivisen maailman todellisuudesta voidaan saada yksityiskohtaisempi käsitys kuin koko fiktiivisen yhteisön maailmankuvaa tarkastelemalla.

Waltarin laaja historiallinen romaani *Sinuhe egyptiläinen* ilmestyi vuonna 1945. Se on monitasoinen teos, joka sisältää myös piilokuvan toisen maailmansodan aikaisesta tilanteesta Euroopassa. Tämä kahden eri aikatason läpäisemä teos heijastelee siten myös kirjoittamisajankohtansa pessimististä ilmapiiriä. Valitsin romaanin tutkimuskohteeksi, koska teoksen rakenne on hyvin monimuotoinen ja sisällöltään rikas. Teoksen monikerroksinen rakenne sopii hyvin valitsemaani tutkimusnäkökulmaan.

Monikerroksinen teos poikkeaa siihenastisesta suomalaisesta historiallisen romaanin perinteestä siinä, että se lainailee ja yhdistelee intertekstuaalisia aineksia persoonallisella tavalla. (Haavikko 1986, 136–137; Ihonen 1993.) Yksi teoksen keskeisimmistä pohjateksteistä on vanha egyptiläinen taru Sinuhesta, joka saa tietää sattumalta suunnitteilla olevasta salajuonesta, jonka tarkoituksena on estää Senusret I:n nouseminen valtaistuimelle. Tarun Sinuhe pelästyy ja pakenee ulkomaille. Hän palaa Egyptiin monen vuoden kuluttua vasta kun salaliitosta selvinnyt Senusret I kutsuu hänet takaisin palvelukseensa. (Holthoer 1986, 218.)

Waltarin teos voidaan tulkita vanhan Sinuhe-tarinan vastakertomukseksi. Romaani lainaa alkuperäisen tarinan elementtejä mutta muuntaa teoksen sisältöä ja loppuratkaisua lähes vastakkaiseksi. Waltarin Sinuhe elää muinais-Egyptin kulta-ajan lopulla 1390 – 1335 eKr., faarao Amenofis IV:n hallintokaudella. Nykyään egyptologit ovat yleisesti yhtä mieltä siitä, että 18. dynastian aikana hallinnut faarao Amenofis IV muutti nimensä Akhnatoniksi ja julisti auringonjumala Atonin ainoaksi jumalaksi. *Sinuhe Egyptiläisessä* Akhnatonin lyhyt valtakausi sijoittuu Egyptin historian murrosvaiheeseen, jolloin maa ajautui sisällissotaan. Romaanissa Akhnatonin joukot taistelevat valtaistuinta tavoittelevaa Horemhebia ja hänen sotajoukkojaan vastaan. Sisällissota on myös uskontojen välinen sota: Horemheb ja valtaväestö kannattavat vanhan uskonnon palauttamista.

Kaunokirjallisen teoksen maailmankuvan tutkiminen on temaattista tutkimusta. Fiktiivisen tekstin maailmankuvan rakenneosat ilmenevät erityisesti aiheissa ja teemoissa, henkilöhahmojen asenteissa, arvoissa ja toiminnassa, joita tarkastelen työssäni. Henkilöhahmojen arvomaailman ja toiminnan tarkastelu antaa viitteitä henkilöhahmojen maailmankuvan rakentumisesta. Oletan, että romaanin keskeiset teemat ovat yleisinhimillisiä. Romaanissa pohditaan yksilön suhdetta maailmaan, yksilön asemaa yhteisössä sekä vallan ja eri ideologioiden vaikutusta ihmisen toimintaan.

Tarkastelen työssäni myös teoksen kerrontaa. Teoksen kerronnan perustana on minämuotoinen kertoja Sinuhe, joka homodiegeettisenä kertojana osallistuu myös itse kertomuksensa tapahtumiin. Romaanin rakennetta tarkasteltaessa Sinuhen henkilöhahmo on

keskeisessä asemassa teoksen kerronnan rakenteiden ja teemojen merkitysten analysoinnissa. Sinuhen valinta kertojaksi on kerrontatekninen ratkaisu, joka vaikuttaa myös teoksen kokonaisrakenteeseen ja merkitysten tulkintaan. Narratologiassa minä-muotoisen kertoja-päähenkilön asemaa pidetään osittain ongelmallisena. Esimerkiksi minä-kertojan luotettavuus voi joissakin tapauksissa olla kyseenalainen.

1.3 Tutkimusongelmat ja – menetelmät

Tutkin työssäni, millaista maailmankuvaa, arvoja ja asenteita teos välittää lukijalle ja miten. Tähän kysymykseen pyrin vastaamaan tarkastelemalla teoksen rakenteellisia ja kerronnallisia keinoja, jotka ilmentävät teoksessa esiintyviä maailmankuvia. Pohdin, millainen on henkilöihahmon suhde fiktiiviseen maailmaan, mikä on yksilön asema teoksen kuvaamassa yhteisössä sekä miten valta ja eri ideologiat vaikuttavat henkilöihahmojen toimintaan. Teoksen rakenteellisista keinoista tutkin esimerkiksi sitä, miten teoksessa esiintyvät kirjallisuuden eri lajien piirteet osallistuvat teoksen maailmankuvan rakentumiseen. Tarkoituksena on pohtia, mikä merkitys eri kirjallisuudenlajeilla on teoksen maailmankuvan muodostumisessa ja miten eri lajien konventiot vaikuttavat teoksen maailmankuvan rakentumiseen.

Näkökulmani on narratologinen: analysoin teoksen kerronnan rakentumista, henkilöihahmoja, aiheita ja teemoja perinteisten narratologisten käsitteiden ja teorioiden avulla. Lähtökohtana on tarkastella teosta itsenäisenä kokonaisuutena, jonka fiktiivisessä maailmassa on oma todellisuutensa. Koska maailmankuva on laaja-alainen ja abstrakti käsite, tekstin muodostaman maailmankuvan hahmottaminen edellyttää lukijan aktiivista toimintaa: tiedon kokoamista, päättelyä ja merkitysten tulkintaa. Fiktiivisen tekstin maailmankuvaa ei yleensä ilmaista suoraan tekstissä, vaan fiktiivisen maailman todellisuutta koskeva tieto on konstruoitava hajallaan eri puolella tekstiä sijaitsevista tiedon palasista. Kirjallisen teoksen maailmankuva on tekstuaalinen abstraktio, jonka lukija mielessään rakentaa eri puolilla tekstiä olevista aineksista.

1.4 Mika Waltarin romaani *Sinuhe egyptiläinen* tutkimuskohteena

Mika Waltarin laaja-alaista kirjallista tuotantoa on tutkittu paljon ja monesta eri näkökulmasta. Teos antaa lukijalle elävän ja yksityiskohtaisen kuvan muinaisen Egyptin koko yhteiskunnasta ja kulttuurista: Sinuhen elämäntarina kertoo myös muinaisen korkeakulttuurin tieteen, taiteen, uskonnon ja talouselämän vaiheista. Sinuhe on oman aikansa kosmopoliitti: hän matkustaa

ympäri sen aikaista tunnettua maailmaa. Näin teos toimii täydennyksenä historian kirjoitukselle ja antaa lukijalle yhden vaihtoehdoisen näkemyksen Välimeren alueen menneisyydestä. Oletan, että historiallisena romaanina teos sisältää piilokuvan toisen maailmansodan ajasta. Tämän lisäksi oletan *Sinuhe egyptiläisen* sisältävän myös muun muassa veijari-, kehitys- ja seikkailuromaanin lajipiirteitä. Teoksen sisältämät eri kirjallisuuden lajipiirteet ohjaavat ja rajaavat teoksen tulkintaa ja ohjaavat lukijaa lukutavan valinnassa. Teoksen lukutapa vaikuttaa myös teoksen tulkintaan. Vaihtoehdoiset luku- ja tulkintatavat avaavat uusia näkökulmia teokseen ja purkavat teoksen monikerroksista rakennetta. Erityisesti teoksen monikerroksisuus on ollut kirjallisuudentutkimuksen kiinnostuksen kohteena. Tunnetuimpia Waltarin elämään ja tuotantoon laajasti perehtyneitä kirjallisuudentutkijoita ovat Ritva Haavikko, Markku Envall ja Panu Rajala, jotka ovat julkaisseet useita artikkeleita ja teoksia. *Sinuhe egyptiläisestä* on tehty myös lukuisia pro gradu- ja opinnäytetöitä. Kielitieteellisten opinnäytetöiden aiheina ovat olleet muun muassa teoksen kieli, tyyli ja metaforat, (esimerkiksi Yli-Vakkuri 1966; Virtanen 2000) sekä teoksen erikielisten käännösten vertailu (esimerkiksi Westman 1976).

Myös *Sinuhe egyptiläisen* tematiikka on ollut keskeinen kirjallisuudentutkimuksen aihe. Esimerkiksi teoksen uskonnolliset, moraaliset, yhteiskunnalliset ja ideologiset näkemykset ovat nousseet esiin monissa tutkimuksissa (Rikama 1982). Uskontotieteellisestä näkökulmasta teosta ovat tutkineet mm. Päivi Huuhtanen teoksessaan *Kaunis hyvä: esseitä kirjallisuudesta ja uskonnosta* (1986) ja Paavo Rissanen kirjassaan *Valtakunnan illuusio: uskonnollinen kokemus ja ajattelu Mika Waltarin kirjallisessa tuotannossa* (1982). Jan Blomstedt on tutkinut *Sinuhe egyptiläinen* – romaanin yksilön asemaa ja ideologiaa yhteiskunnassa teoksessaan *Yksilö ja hierarkia: kulttuuriantropologiasta kirjallisuuteen* (2001). Useissa tutkimuksissa on käytetty myös biografisia kirjallisuudentutkimuksen menetelmiä, sillä Waltarin teoksilla on vahva yhteys kirjailijan omaan elämään (Envall 1994, 386.)

Muita keskeisiä kirjallisuustieteellisiä tutkimusalueita, joista teosta on tutkittu, ovat intertekstuaalisuus (Envall 1994), genretutkimus (Haavikko 1986; Tunturi 2005) sekä teoksen reseptiotutkimus (Mattila 1985). Nämä tutkimussuuntaukset pyrkivät tuomaan esiin myös teoksen yhteydet maailmankirjallisuuteen: *Sinuhe egyptiläinen* on yksi kansainvälisesti tunnetuimpia suomalaisen kirjallisuuden edustajia maailmalla. Intertekstuaalisuuden tutkimuksessa on eniten huomiota kiinnitetty teoksen ja Raamatun väliseen yhteyteen. *Sinuhe egyptiläisen* ja Raamatun välistä intertekstuaalisuutta ovat tutkineet muun muassa jo mainitut Markku Envall ja Päivi Huuhtanen. Intertekstuaalisuuden käsite tulee usein esiin myös

kielitieteellisissä tutkimuksissa esimerkiksi teoksen kielen ja tyylin tutkimuksessa. Vaikka Waltarin teoksia on tutkittu laajasti ja monista eri näkökulmista, on Waltari-tutkimuksessa vielä tilaa uusille aluevaltauksille. Mika Waltarin teoksia on vähemmän tutkittu muun muassa historian, moraalifilosofian, oikeustieteen, valtio-opin, lääketieteen historian ja taloustieteen näkökulmista (Kanniainen 1992).

Työni jatkaa laajan Waltari-tutkimuksen perinteitä: tavoitteenani on tarkastella *Sinuhe egyptiläisen* tematiikan rakentumista ja sen muodostamia merkityksiä. Jokainen lukijasukupolvi tulkitsee kaunokirjallista teosta oman aikakautensa muodostamaa historiallis-yhteiskunnallista viitekehystä vasten. Työni kognitiivinen näkökulma maailmankuvaan voi mahdollisesti tarkentaa sitä tietoa, miten kaunokirjallisen teoksen teemat rakentavat merkityksiä. Mielestäni klassikoiden tulkinta eri aikakausina on tarpeellista, sillä se auttaa ymmärtämään kirjallisuuden ja taiteiden yhteiskunnallista vaikutusta.

2 KESKEISET KÄSITTEET

2.1 Maailmankuva kirjallisuudessa

Tarkastelen tässä lyhyesti maailmankuvan käsitettä ja sitä koskevaa tutkimusta lähinnä kirjallisuustieteen näkökulmasta. Maailmankuva on monitieteinen tutkimuskohde. Se on ollut kiinnostuksen kohteena esimerkiksi kulttuurintutkimuksen, uskontotieteen, yhteiskuntatieteen, filosofian ja psykologian aloilla. Maailmankuvatutkimus on suurelta osin laadullista tutkimusta, sen avulla pyritään kuvailemaan, tulkitsemaan ja ymmärtämään, miten ihminen jäsentää ja hahmottaa ympäröivää maailmaa. Maailmankuvan käsite on laaja-alainen. Juha Mannisen määritelmän mukaan maailmankuva on yksilön tai yhteisön maailmasta muodostama kokonaiskäsitys, joka voidaan jakaa viiteen eri osa-alueeseen:

- 1) aika ja avaruus
- 2) maailmansynty, yliluonnollinen ja sen vaikutus, olemassaolo tai olemattomuus
- 3) luonto ja ihmisen suhde siihen
- 4) ihminen ja hänen suhteensa toisiin ihmisiin ja
- 5) yhteiskuntarakenteen, kansan, valtion ja historian kulkua määräävät tekijät

Näille osa-alueille ominaista on keskinäinen vuorovaikutus ja yhteenkuuluvuus. (Manninen 1977, 16–17.)

Maailmankuva ei kuitenkaan todellisuudessa muodosta ehjää yhtenäistä kokonaisuutta. Kirjallisen teoksen maailmankuvan tulkitseminen edellyttää teoksen huolellista lähilukua, sillä teoksen maailmankuvaa rakentavat osat ovat hajallaan eri puolilla tekstiä. Teksti rakentaa teoksen maailmankuvaa monilla tasoilla. Teoksen kerrontarakenteiden tarkastelu, kertojan ja henkilöhahmojen analysointi paljastavat, miten ja millaisista osista teoksen maailmankuva rakentuu. Esimerkiksi kuvailu, keskustelu, henkilöhahmojen käytös tai sisäinen monologi voivat antaa viitteitä teoksen maailmankuvan osista.

Fiktiivinen teos voi sisältää useita erilaisia maailmankuvia. Koska kirjallisuus on inhimillisen toiminnan tuotosta, on sillä myös kyky heijastaa osia fiktiivisen maailman ulkopuolisista maailmankuvista. Kirjallisuudentutkimuksessa on tapana erottaa toisistaan myös teoksen maailmankuva ja kirjailijan oma maailmankuva (Envall 1989, 146–147). Fiktiivisen teoksen maailmankuvan ei katsota olevan täysin yhteneväinen reaali maailman ”todellisen” maailmankuvan kanssa. Fiktiivisen teoksen maailmankuvista voidaan erottaa yksilön ja yhteisön maailmankuvat. Yhteisön maailmankuva koostuu

historiallisista, kulttuurisista, yhteiskunnallisista, taloudellisista sekä ekologisista tekijöistä. Yhteisön maailmankuvan käsite on siten läheinen ideologian käsitteelle sellaisena kuin sen arkikielessä ymmärrämme.

Yhteisön maailmankuva on yleinen, se kertoo yhteisön omasta kulttuurista ja antaa tietoa siitä maailmasta, jossa elämme. Yksilön maailmankuva on ainutlaatuinen: jokainen yksilö muodostaa oman henkilökohtaisen maailmankuvansa suhteuttamalla kokemuksensa ja havaintonsa yleiseen, oman kulttuurinsa viitekehyksen sisältämään tietoon todellisuudesta. Yksilön maailmankuva syntyy siis ihmisen ja hänen ympäristönsä vuorovaikutussuhteesta. Erona yhteisön maailmankuvaan motiivit ja emootiot sekä yksilön minä värittävät yksilön käsitystä maailmasta. (Rauste–vonWright 1997, 31–41.)

Kulttuuri on tärkeä maailmankuvan muodostumisessa: kaikki kokemukset tapahtuvat jossakin kulttuurissa. Koska maailma on laaja ja monimutkainen kokonaisuus, jota ihmisen on vaikea hahmottaa, hän pyrkii maailmankuvassaan muuntamaan todellisuutta koskevan tiedon mahdollisimman yksinkertaiseen muotoon. Tällöin maailma dikotomisoidaan esimerkiksi hyvään ja pahaan tai oikeaan ja väärään. Psykologian professori Esko Keskinen Turun yliopistosta toteaa, että vastakohtat ovat keskeinen osa ajatteluamme. Vastakohtien muodostamassa valintatilanteessa on vain kaksi vaihtoehtoa, joista valita. Keskinen mukaan vastakohtien kautta ajattelu on ihmiselle luontainen ominaisuus, sillä vastakohtien aktivoituminen muistista tapahtuu nopeammin kuin synonyymien. (Keskinen 1997, 45, 46, 52.) Vastakohtiin pohjautuva ajatusmalli on universaali, muun muassa monien myyttien rakenteissa esiintyy vastakohtapareja (Mikkola 2002, 247).

Kirjallisuudentutkimuksessa yhteisön maailmankuvan tutkimus on usein melko pitkälti samaa kuin aate- ja oppihistorian tutkiminen (Envall 1989, 125). Kirjallisuustieteessä maailmankuvaa on tutkittu sekä lyriikassa että proosassa. Kotimaisessa kirjallisuudessa maailmankuvaa koskevia tutkimuksia ovat esimerkiksi Eira Poson *Aukeavalla spiraalilla: tutkimus Juha Mannerkorven teosten maailmankuvasta* (1987), Leena Mäkelä–Marttisen *Olen maa johon tahdot: Timo K. Mukan maailmankuvan poetiikkaa* (2008), Liisa Enwaldin *Helvi Juvosen runoudesta* (2006) sekä Lea Rojolan *Varmuuden vuoksi: modernin representaatio Volter Kilven Saaristosarjassa* (1995).

2.2 Maailmankuvan tulkitseminen

Maailmankuva pyrkii vastaamaan ihmisenä olemisen peruskysymyksiin: mikä on ihmisen paikka maailmassa ja maailmankaikkeudessa, miten ihminen kokee ympäröivän maailman, miten yhteisö vaikuttaa ihmiseen, millainen on yksilön ja yhteisön välinen suhde. Kirjallinen teos on kulttuurinsa tuote: kaunokirjallisen teoksen maailmankuva heijastaa kirjoitusajankohtansa arvoja, asenteita ja ideologisia ajatusrakenteita. Maailmankuva on subjektiivinen, yksinkertaistettu kielelliseen asuun muutettu hahmotelma todellisuudesta. Vaikka maailmankuva pyrkii muodostamaan ympäröivästä todellisuudesta mahdollisimman ehjän kokonaisuuden, sen ei välttämättä tarvitse olla tosi (Envall 1989, 117).

Maailmankuvan tulkitsemiseen vaikuttavat monet tekijät. Maailmankuvan tulkinnassa on otettava huomioon maailmankuvan kontekstuaalisuus: maailmankuvan muodostumiseen vaikuttaa aina sen kulttuurinen ympäristö. Koska maailmankuva käsitteenä on abstrakti kielellinen konstruktio, se kantaa mukanaan oman kieliyhteisönsä merkitysrakenteita, historiaa ja perinteitä. Kielen rakenteissa maailmankuva sisältää tiedostamatonta ainesta, joka vaikuttaa tulkintaan joko tietoisesti tai tiedostamatta. Kaunokirjallisen teoksen maailmankuvan tulkintaan vaikuttaa myös se, mitä ja miten asiat ja tapahtumat teoksessa ilmaistaan ja mitä jätetään kertomatta. Fiktiivisen teoksen tulkinnassa niin sanottujen epämääräisyys- tai aukkojakohtien täydentäminen on tärkeä osa teoksen tulkintaa. Saksalaisen kirjallisuudentutkijan Wolfgang Iserin määritelmän mukaan aukko on tilapäinen tai pysyvä epäselvä kohta tekstissä. Tekstiin jätetyt aukot lisäävät ja ylläpitävät lukijan kiinnostusta. Tekstin aukkojakohtien käyttö eri kirjallisuuden lajeissa on konventionaalista. Aukot ovat osa tekstin tulkintaa: kun lukija on havainnut tekstissä epämääräisyyskohdan, hän pyrkii täydentämään aukon tekstin kokonaisuuteen sopivaksi. (Iser 1978, 165–169, 171–172.)

Myös se kenen tai keiden maailmankuvaa tarkastellaan, vaikuttaa merkitysten muodostumiseen. Kaunokirjallisessa teoksessa henkilöahmot eivät niinkään ilmaise maailmankuvaansa puheessaan, vaan asenteet ja arvot ilmentävät henkilöahmojen maailmankuvaa. Arvo on moniulotteinen käsite, joka voi eri näkökulmista tarkasteltuna merkitä useita erilaisia asioita. Arvot säätelevät ihmisen toimintaa ja päämääriä. Ne vaikuttavat ihmisen käyttäytymiseen ja toimintaan: ne ilmenevät myös siinä, millaisia valintoja yksilö tekee jokapäiväisessä elämässään. (Poutiainen 2007, 57.)

Maailmankuva on subjektiivinen: siihen liittyy aina jokin näkökulma, joka rajaa todellisuudesta muodostuvaa käsitystä. Näkökulma voi olla yksilön tai yhteisön. Maailmankuva muotoutuu katsojansa kognitiivisen kokemusmaailman tuloksena.

Subjekttiivisen näkökulman vuoksi maailmankuva näyttää vain osan kokonaisuudesta. Yksilön maailmankuva on usein minä-keskeinen, mikä saattaa vääristää muodostuvan maailmankuvan totuudellisuutta. Henkilöhahmon maailmankuvaa tutkimalla voidaan saada monivivahteisempi kuva teoksen fiktiivisen maailman todellisuudesta.

Maailmankuva on laaja-alainen ja monikerroksinen tutkimuskohde, jota voidaan tarkastella monesta eri näkökulmasta. Kaunokirjallisen teoksen maailmankuvan tutkimuksessa kohteena voi olla kirjailijan tai teoksen fiktiivisen maailman sisäinen maailmankuva. Kirjailijan maailmankuva sijaitsee tekstin ulkopuolella: kaunokirjallisen tekstin perusteella lukija ei voi päätellä kirjailijan henkilökohtaista, todellista maailmankuvaa, sillä teoksesta konstruoitu maailmankuva on kirjailijan luoma todellisuusilluusio. Kaunokirjallisen teoksen maailmankuva on konstruktio, joka muodostuu eri puolilla tekstiä sijaitsevista osasista. Näiden osasten kautta lukija hahmottaa mielessään teoksen maailmankuvan. Lukijan oma henkilökohtainen maailmankuva vaikuttaa myös hänen tulkintaansa. Lukija tarkastelee teoksen maailmankuvaa oman subjekttiivisen näkemyksensä läpi. Maailmankuvan kontekstina toimii se kulttuuri, jossa se muodostuu: kaunokirjallisen teoksen fiktiivisen maailman sisäisen maailmankuvan tulkintaan vaikuttavat meidän reaali maailmassamme vaikuttavat teoksen kirjoittamis- ja lukuajankohtana vallitsevat maailmankuvat. Vaikka fiktiivisen maailman sisäinen maailmankuva on tekstuaalinen abstraktio, se pystyy myös heijastamaan osia fiktiivisen maailman ulkopuolisista maailmankuvista, kuten kirjailijan, lukijan, tekstin kirjoittamis- tai lukuajankohdan maailmankuvista.

Kirjallisuuden lajilla on tärkeä osa kaunokirjallisen teoksen maailmankuvan muodostumisessa. Tarkastelen tässä työssä lajia kirjailijan työkaluna, jonka avulla hän luo teoksen fiktiivisestä maailmasta todellisuusillusion (Palmgren 1986, 105). Kirjallisuuden lajikonventiot ovat yhteistä tietoa, joka vaikuttaa teoksen tuottamien merkitysten tulkintaan. Teksteillä on aina jokin konteksti, joka ohjaa niiden tulkintaa. Kaunokirjallisen teoksen teksti rakentaa sana sanalta fiktiivisen maailman todellisuutta. Kirjallisuuden lajin käsite sisältää ne kielelliset keinot, joiden avulla kirjailija pyrkii välittämään oman sanomansa teoksen lukijalle. Kaunokirjallisen teoksen fiktiivinen maailma ei ole konkreettisesti läsnä, vaan se on konstruktio, jonka jokainen lukija rakentaa mielessään teosta lukiessaan. Fiktiivinen maailma on siis kerrottu maailma, aina jonkun, esimerkiksi kertojan, välittämä. (91–94; 105–107, 151–153; 191–195.) Kirjallisuuden lajit voivat rakenteissaan sisältää vastakkaisuuksia, jotka tekevät fiktiivisen maailman todellisuudesta kompleksisemmän ja monipuolisemman. Tekstissä merkitykset rakentuvat vastakohtien kautta: vastakohtat rakentavat yhteyksiä

erilaisten temaattisten yksiköiden välille ja laajentavat näin kaunokirjallisen teoksen temaattista kenttää. (Palmgren 1986,89–91.)

Tässä työssä tutkin Mika Waltarin kirjoittaman *Sinuhe egyptiläinen* –romaanin fiktiivisen maailman sisäistä maailmankuvaa. Keskityn työssäni tarkastelemaan romaanin päähenkilön Sinuhen maailmankuvaa, koko teoksen maailmankuvaan viitataan vain niiltä osin kuin se asettamani tutkimuskysymysten kannalta on olennaista. Rajaan tutkimuskysymykset koskemaan vain romaanin fiktiivisen maailman sisäistä maailmankuvaa, jota tarkastelen romaanin päähenkilön maailmankuvan kautta, en siis ota työssäni huomioon edellä mainittuja romaanin fiktiivisen maailman ulkopuolisia maailmankuvia.

3 TEOKSEN LAJIPIIRTEET

3.1 Kirjallisuuden lajit maailmankuvaa rakentamassa

3.1.1 Kirjallisuuden lajin määritelmästä

Kirjallisuuden lajin määrittelemine on hankalaa. Lajia ei voida määritellä vain yhden piirteen perusteella, vaan lajin ominaispiirteiksi katsotaan kuuluvan välttämättömiä ja toissijaisia piirteitä. Kirjallisuudentutkija Alistair Fowler ei pidä lajia kiinteänä luokkana, vaan pikemminkin tyyppinä. Fowler ottaa Ludwig Wittgensteinin perheyhtäläisyyden käsitteen avuksi lajin määrittelemiseksi. Fowlerin näkemyksen mukaan samankaltaisia piirteitä sisältävät teokset muodostavat perheen. Samankaltaisuus on lajiin kuuluville teoksille tunnusomaista, mutta mikään yksittäinen piirre ei ole toista keskeisemmässä asemassa. Fowler kehitti lajirepertoarin käsitteen, jolla hän tarkoittaa kaikkien niiden seikkojen joukkoa, joilla tiettyyn lajiin kuuluvat teokset voivat muistuttaa toisiaan. Teoksen luonteen ominaisimmat piirteet (sisällölliset piirteet), kuten motiivit, teemat, aiheet, henkilöhahmojen ominaisuudet tai (ulkoiset piirteet), kuten muotoon ja rakenteeseen liittyvät ominaisuudet koostuvat tästä lajipiirteiden valikoimasta. (Fowler 2002, 55.)

3.1.2 Mihin lajia tarvitaan?

Kirjallisuuden lajit ovat syntyneet erilaisten konventioiden ja kirjallisuuden traditioiden vaikutuksesta. Kirjallisuuden traditiot ja konventiot määrittelevät esimerkiksi sen, mitä jokin laji voi sisältää tai millainen rakenne johonkin lajiin kuuluvalla teoksella tulee olla. Konventiot säätelevät lajien muotoutumista ja teoksen rakentumista, kuten kerrontaa, henkilöhahmojen rakentumista, aiheita ja teemoja. Kirjallisuuden laji itsessään vaikuttaa teoksen merkityksen muodostumiseen, ja lajien kehittyminen on tapahtunut vähitellen. Ne ovat jatkuvassa liikkeessä: ne muuttuvat kun niitä säätelevät konventiot ja traditiot muuttuvat. Tällöin myös eri kirjallisuuden lajien piirteet muuttuvat. (Brax 2008, 118–130.)

Mitä merkitystä kirjallisuuden lajilla on? Mihin kirjallisuuden lajin määritelmää käytetään? Näitä kysymyksiä voidaan lähestyä tarkastelemalla kirjallisuuden ja yhteiskunnan välistä suhdetta. Kirjallisuus on instituutio, jonka toiminta on sidoksissa yhteiskuntaan. Kirjallisuuden lajit ovat kirjallisuuden viestintä- ja vaikuttamiskeinoja, joiden avulla kirjallisuus viestii ympäristönsä kanssa. Klaus Braxin mukaan kirjallisuuden lajilla on neljä päätehtävää. Ensiksi kirjallisuuden lajia käytetään kirjallisen teoksen kuvailuun ja

luokitteluun. Laji kantaa itsessään historiallisia konventioita ja traditioita, jotka määrittävät teoksen sisältöä. Lajin kautta kirjallinen teos ilmaisee itseään ja määrittelee asemansa kirjallisuuden traditiossa. Lajin toisena tehtävänä on osallistua taiteellisten käytäntöjen rakentamiseen. Lajikonventiot säätelevät kirjallisuuden muotoutumista. Kirjallisuuden laji osallistuu uusien käytänteiden luomiseen rikkomalla kirjallisuuden lajikonventioita. Kirjallisuuden lajityyppien yhdisteleminen uudella tavalla toimii kirjallisuutta uudistavana: se synnyttää uusia kirjallisuuden lajeja purkamalla vanhoja konventioita. Kolmanneksi laji on merkittävä kirjallisuuden lukemisen, tulkinnan ja kirjoittamisen välineenä. (Brax 2008, 120.) Alistair Fowler korostaa lajin käsitteen viestinnällisyyttä: laji toimii ensisijaisesti lukemisen ja kirjoittamisen välineenä. Esimerkkinä lajin viestintäkeinoista Fowler mainitsee toiston, joka hänen mielestään lisää teoksen luettavuutta ja ymmärrettävyyttä. Esimerkiksi monet kirjallisuuden kerronnalliset ja tyylliset konventiot, kertosäkeet ja lajille tyyppilliset henkilöhahmot, ovat toistoa. (Fowler 2002, 20–22.) Lajin neljäntenä tehtävänä on toimia kirjallisuuden arvottamisen välineenä. Jako niin sanottuun viihdekirjallisuuteen ja kanonisoituun kirjallisuuteen on esimerkki lajiin perustuvasta kirjallisuuden arvottamisesta. (Brax 2008, 120.)

Fowlerin mukaan kirjallisen teoksen tulkintaprosessissa on kaksi vaihetta. Lukija määrittelee ensin teoksen lajin. Laji ohjaa lukuprosessia. Lukuprosessin aikana lukija määrittelee aina kirjallisen teoksen lajin joko tiedostamattaan tai tietoisesti. Fowlerin mukaan kirjalliset teokset vaativat lukijalta jonkinasteista geneeristä kompetenssia eli kykyä tunnistaa teoksen lajipiirteitä. Tätä teoksen lajin konstruoimista Fowler kutsuu teoksen geneerisen horisontin määrittelemiseksi: teosta tarkastellaan sen syntykontekstin aikana vallinnutta lajien järjestelmää vasten. Lukija suhteuttaa kirjallisen teoksen historiaan ja nykyisyyteen. Lajin konstruoimisen jälkeen lukija tulkitsee tekstin. Fowlerin mukaan teoksen mielekäs tulkinta edellyttää siis teoksen lajin tunnistamista ja lajihistoriallista määrittämistä. Teoksen lajihistoriallisen tarkastelun jälkeen lukija oppii ymmärtämään asemaansa historiassa. Fowlerin mukaan mielekäs tulkinta syntyy vasta kun lukija on löytänyt kiinnostavan modernin näkökulman tekstiin. Tämä merkityksellisyyden etsiminen tuo teoksen alkuperäiselle merkitykselle vieraita sisältöjä. (Fowler 2002, 263–272.)

3.2 *Sinuhe egyptiläisen* lajipiirteet

Kertovan kirjallisuuden eli epiikan muodoista romaani on kaikkein joustavin ja laaja-alaisin: se pystyy sisällyttämään itseensä useita eri lajipiirteitä. Romaanin genren rajojen määrittely on hankalaa, sillä romaani on Marja-Leena Palmgrenin mukaan jatkuvassa muutoksessa: se haastaa muut genret parodioimalla niiden konventioita. Romaani vastustaa tiukkaa kategoriointia ja imee itseensä vaikutteita muista kirjallisuuden lajeista ja tuottaa näin uusia lajityyppejä. (Palmgren 1986, 232, 235.) Waltarin romaanin monimuotoisuus pohjautuu romaaniperinteen eri lajikonventioiden persoonalliseen yhdistelyyn. Teos yhdistelee luontevasti eri romaanityyppien ominaispiirteitä tarkoituksenmukaisella tavalla. Monikerroksisena teoksena *Sinuhe Egyptiläinen* hyödyntää rakenteissaan, kuten henkilöhahmoissa, juonirakenteissaan ja kerrontateknisissä ratkaisuisaan, useiden romaanin alalajien piirteitä sekä eepoksen ja tragedian keinoja.

3.2.1 Historiallinen romaani

Tämän jälkeen Horemheb vei minut pitosaliin, jonne vieraat olivat kokoontuneet ja jossa hoviväki toisiaan kadehtien kilpaili parhaista paikoista lähimpänä faaraon pöytää. Horemhebin seurassa jouduin istumaan lähimpänä kuninkaallista perhettä faaraon oikealla puolella ja ihmeekseni näin, että kuninkaalliseen perheeseen luettiin myös pappi Eje, kunnes muistin, että hänen tyttärensä Nefritite oli suuri kuninkaallinen puoliso pienen Mitannin prinsessan jälkeen, joka oli kuollut kohta Egyptiin saavuttuaan. (Waltari 2008 I, 35–36.)

Tässä katkelmassa *Sinuhe* on kutsuttu juhlimaan Atonin voittoa faarao Ekhnatonin palatsiin, jossa hän tapaa myös muut kuninkaallisen perheen jäsenet. Katkelma ohjaa lukijaa suhtautumaan *Sinuhe egyptiläiseen* historiallisena romaanina, koska sen tapahtumat sijoittuvat kaukaiseen menneisyyteen ja romaanin henkilöhahmoista Horemhebillä, Ekhnatonilla, Ejellä ja Nefrititellä on esikuvina meidän reaalimaailmamme todelliset, historialliset henkilöt, jotka tunnetaan Egyptin historiasta. Kerronnassa reaalimaailman historiantutkimuksesta saatu tieto on alisteinen fiktiolle.

Historiallisen romaanin asemasta omana genrenään on keskusteltu paljon. Keskusteluissa on pohdittu sitä, onko historiallinen romaani lainkaan itsenäinen romaanin genre vai vain aiheen mukainen kategoria. Historiallisiin romaaneihin kuuluvien teosten rakenne voi erottua toisistaan hyvinkin suuresti, niillä ei ole tiettyä rakennekaanonia. Marja-

Leena Palmgrenin mukaan lajihistoriaa seuratessa historiallinen romaani voidaan perustellusti erottaa omaksi rakennetyypikseen. (Palmgren 1986, 241, 242.)

Historiallinen romaani erotetaan historiankirjoituksesta. Kaunokirjallisuus on fiktiivistä, historiankirjoitus taas pyrkii mahdollisimman tarkkaan menneen todellisuuden kuvaamiseen. Fiktiivisyys sallii kirjailijan käyttää luovuuttaan teoksen fiktiivisen maailman hahmottelemisessa. Kirjallisuudentutkija Markku Ihosen mukaan historiallinen romaani edellyttää aikaisempien tekstien olemassaoloa. Alkuperäinen teksti voi olla historian tutkimuksesta saatua tietoa. Historiallinen romaani sisältää yleistettäviä ja usein kirjoittamisajankohtaan rinnastettavia tapahtumia ja ajattomia ihmisluonteita, joiden kautta kirjailija kuvaa koko aikakautta. (Ihonen 1986, 156, 157.) *Sinuhe egyptiläinen* voidaan luokitella historialliseksi romaaniksi, jolla on tunnistettavia, aikaisemmin kirjoitettuja pohjatekstejä. Waltarin romaanilla on selvä esikuva, johon romaanin tekstissä toistuvasti viitataan: jo romaanin nimi viittaa muinaisegyptiläiseen tekstiin *Sinuhe*-nimisestä virkamiehestä, joka joutuu pakenemaan Egyptistä (Holthoer 1986, 218). Romaanin juoni rakentuu vanhan *Sinuhe*-kertomuksen ympärille.

Markku Ihonen määrittelee historiallisen romaanin genren neljän kohdan mukaan:

- 1 Historiallisen romaanin aiheen tulee olla niin kaukana menneisyydessä, että sen kirjoittajalla ei voi olla siitä muistitietoa
- 2 Keskeisten asiatietojen tulee olla sopuosinnussa historiankirjoituksen ja –tutkimuksen antaman tiedon kanssa
- 3 Fiktio on hallittava historiallisia seikkoja
- 4 Romaanissa on oltava historiallinen näkemys: tapahtumat tulee jollakin tapaa suhteuttaa edeltäviin ja tuleviin tapahtumiin. (Ihonen 1986, 156.)

Sinuhe egyptiläinen kuvaa muinais-Egyptin kulta-ajan loppua n. 1390 – 1335 eKr. Aiheen valintaan on vaikuttanut Waltarin kiinnostus muinaista korkeakulttuuria kohtaan. (Haavikko 1986, 136, 137.) Realismin perinteen mukaisesti romaani noudattaa yksityiskohtaisesti ja tarkasti historian tutkimuksesta saatua tietoa. Waltari on tullut tunnetuksi nimenomaan luotettavasta historian kerronnastaan (Pirinen 1982, 200). Kaukaiseen menneisyyteen sijoittuvat tapahtumat antavat tilaa kirjailijan luomisvoimalle. Myös kirjallisuudentutkija Markku Envall toteaa, että Waltarin historiallisissa romaneissa historiallinen aines ja fiktio muodostavat tasapainoisen kokonaisuuden: Markku Ihosen historiallisen romaanin

määritelmän mukaisesti Waltarin romaanissa historian tutkimuksesta saatu tieto sulautuu luontevasti osaksi kirjailijan luomaa fiktiivisen maailman todellisuutta (Envall 1994, 179.)

Historiallisena romaanina *Sinuhe egyptiläinen* on monikerroksinen teos, joka sisältää kaksi eri aikatasoa: romaanin tapahtumat sijoittuvat muinaiseen Egyptiin, mutta se sisältää myös piilokuvan kirjoittamisajankohtansa tilanteesta Euroopassa. Tällaisten analogioiden käyttö on yksi historiallisen romaanin tyypillisimmistä lajipiirteistä: lukija löytää kaukaiseen menneisyyteen sijoittuvasta kertomuksesta samoja piirteitä kuin teoksen kirjoittamisajankohdasta tai lukijan omasta aikakaudesta. Waltarin kirjallista tuotantoa tutkineen Markku Envallin mukaan *Sinuhe egyptiläinen* sisältää runsaasti tällaisia analogioita, esimerkiksi muinaiset kansat ja valtiot saavat romaanissa piirteitä, jotka ovat yhtäläisiä romaanin kirjoitusajankodan eurooppalaisille valtioille. Kaikkein useimmiten esiintyviä romaanin kirjoittamisajankohtaan viittaavina analogioina Envall mainitsee romaanin kuvaukset muinaisista heettiläisistä: päähenkilö Sinuhe kuvailee heettiläisiä ”vaaralliseksi kansaksi”, koska heidän tapansa eroavat kaikkien muiden kansojen tavoista. Heettiläisten vaarallisuutta lisää heidän sotilaallinen kurinalaisuutensa: he ovat rohkeita ja karaistuneita taistelijoita, jotka kohtelevat vihollisiaan julmasti. (Envall 1994, 191–192.)

Markku Ihosen määritelmän mukaan *Sinuhe egyptiläisessä* tapahtumat muodostavat lineaarisen aikajatkumon: romaanissa kuvatut tapahtumat on suhteutettu niitä edeltäviin ja seuraaviin tapahtumiin. (Ihonen 1986, 156.) Romaanissa kuvataan, miten faarao Ekhnatonista tulee Egyptin hallitsija, miten hän levittää uutta jumaluusoppia kansalle ja miten hän kokee henkilökohtaisen tappion joutuessaan luopumaan vallasta ja myöntämään, ettei Atonin opilla ole tulevaisuutta Egyptissä. Kaikella tällä on historiallinen taustansa, josta romaanissa kerrotaan. Romaanissa kuvataan myös aikaa Ekhnatonin jälkeen. Näin romaani kuvaa myös historiallista kehitystä.

Myös henkilöhahmojen valinta noudattaa historiallisen romaanin perinteitä. Päähenkilö on fiktiivinen henkilö, joka tuntee vaikutusvaltaisia, todellisia historiallisia henkilöitä. Päähenkilönä olevalla minä-kertojalla on lääkärin ammatissaan mahdollisuus kohdata kaikkiin yhteiskuntaluokkiin kuuluvia henkilöitä. Tavallisen kansan parista lääkärin arvostettuun ammattiin noussut Sinuhe tapaa työssään eri yhteiskuntaluokkiin kuuluvia ihmisiä köyhistä maanviljelijöistä aina hallitsijaan asti. Sinuhe pääsee kuninkaallisen lääkärin oppilaana faarao Ekhnatonin palvelukseen ja ystäväystyy tämän kanssa. Kuninkaan hovissa Sinuhe tutustuu myös sotajoukkojen elämään ja ystäväystyy nuoren sotilaan Horemhebin kanssa.

Markku Ihosen historiallisen romaanin määritelmän mukaisesti Waltarin romaania hallitsee fiktio. Teoksen juoni sisältää monia käännteitä ja episodimaisia sivukertomuksia. Teoksessa esiintyvät keskeiset historialliset seikat ovat romaanin kirjoittamisajankohdan historiantutkimuksen mukaisesti paikkansa pitäviä, mutta teoksen juonenkehittely sisältää fiktiivisiä tapahtumia, jotka hallitsevat historiallisia tapahtumia. Fiktio ja tieto historian todellisista tapahtumista kietoutuvat yhteen. Romaanin tapahtumat nivELYTYVÄT historiallisiin tosiasioihin: romaanin juonen kulku esittää yhden vaihtoehdoisen näkökulman historiaan, sen mitä olisi voinut tapahtua.

3.2.2 Kehitysromaan

Mutta en tiedä, uskoisiko kukaan todeksi, mitä kerron, niin suuren kauhun valtaan on heitteläisten valta saattanut maailman ja niin paljon kerrotaan heidän pahoista teoistaan. Kuitenkin myös heissä on jotakin hyvää ja oppimisen arvoista, joskin he ovat vaarallista kansaa, jonka tavat eroavat muun maailman tavoista. (Waltari 2008 I, 247.)

Tähän katkelmaan sisältyy kehitysromaanille tyypillinen piirre: henkilöhahmon sisäisen kasvun kuvaaminen. Katkelma ilmentää päähenkilö Sinuhen idealistista suhtautumista tietoon ja itsensä kehittämiseen. Sinuhen näkemyksen mukaan henkinen kasvu edellyttää uuden oppimista ja tiedon määrän lisääntymistä, mikä muuttaa myös henkilöhahmon suhtautumista ympäröivään maailmaan. Horemhebin pyynnöstä Sinuhe matkustaa ulkomaille ja tarkkailee eri kansojen elintapoja ja käyttäytymistä. Näin hän oppii paljon uusia asioita vieraista maista ja kansoista.

Romaanin laajasta genrestä voidaan erottaa useita alalajeja esimerkiksi sisällön tai rakenteen perusteella. Kehitysromaanissa kuvataan keskushenkilöä tai – henkilöitä, jotka jollakin tavalla muuttuvat. Yhteiskunnallis-historiallinen kehitys vaikuttaa merkittävästi romaanin muototyyppien ja aihepiirien muuttumiseen. (Palmgren 1986, 252.) Kirjallisuudella on monimutkainen dialektinen suhde maailmaan. Kun maailmankuva muuttuu, muuttuu myös todellisuuden käsitys fiktiivisessä maailmassa, kirjoittaa Marja-Leena Palmgren. (Palmgren 1986, 260.) Liisa Saariluoma pitää kehitysromaan

Kehitysromaanin tärkeimmäksi tehtäväksi tuli kuvata päähenkilön toiveiden ja yhteiskunnan tavoitteiden välistä ristiriitaa. (Saariluoma 1999, 35–36).

Sinuhe egyptiläinen sisältää kehitysromaanin piirteitä. Teoksessa kuvataan päähenkilön kehitystä koko hänen elämänsä ajalta. Päähenkilön kehitystä kuvaa hänen suhtautumisensa tietoon. Nuori Sinuhe on idealisti, joka etsii totuutta kaikkialta. Päähenkilön henkisestä kehityksestä kertoo se, miten hänen asenteensa tietoon muuttuu, kun hänen tietonsa ympäröivästä maailmasta kasvaa. Tietomäärän kasvu ja omakohtaiset kokemukset horjuttavat Sinuhen uskoa absoluuttiseen tietoon ja johtavat lopulta Sinuhen arvomaailman järkkymiseen.

Päähenkilö Sinuhen henkistä kasvua kuvataan hänen yhteisössään tapahtuvien muutosten kautta. Sinuhen Egyptissä eletään murrosaikaa: uusi aikakausi on alkamassa, kun faarao Ekhnaton julistaa oman jumalansa Atonin oppia Egyptin kansalle. Kansa vastustaa uutta jumaluusoppia, ja maahan syttyy sisällissota, jossa vanhan ja uuden uskonnon kannattajat taistelevat toisiaan vastaan. Uskontojen välinen taistelu vaikuttaa syvästi myös Sinuhen elämään. Työssään Sinuhe kohtaa sodassa haavoittuneita eri jumalten kannattajia ja keskustelee heidän kanssaan. Henkilökohtaiset kokemukset sodasta vaikuttavat voimakkaasti Sinuhen käsityksiin uskonnoista. Sinuhe näkee sodan mielettömyyden, ja hän joutuu arvioimaan myös omia näkemyksiään. Hän itse kannattaa Atonin oppia, mutta sisällissodan tuomat kokemukset horjuttavat hänen uskoaan. Sinuhen yhteisön tapahtumat vaikuttavat myös Sinuhen henkiseen kehitykseen: hänen sisäistä maailmaansa hallitsee idealismin ja realismin välinen jännite.

Sinuhe Egyptiläistä voidaan pitää kehitysromaanina, joka kuvaa myös päähenkilön henkistä kasvua ja minuuden muodostumista. Tieto Sinuhen todellisista vanhemmista on Sinuhen elämän merkittävä käännekohta, joka muuttaa ratkaisevasti Sinuhen käsitystä omasta itsestä. Tieto oikeista vanhemmista muovaa hänen minuutensa kehittymistä ja suuntaa hänen toimintaansa.

Kehitysromaanin muoto määrittää myös fiktiivisen teoksen rakennetta: yhteiskunnalliset muutokset heijastuvat myös romaanin maailmaan, mikä muuttaa näkemystä todellisuudesta myös fiktiivisessä maailmassa. Kehitysromaanille tyypillistä on, että päähenkilön maailmankuva muuttuu, kun hänen suhteensa ympäristöön muuttuu. Näin *Sinuhe egyptiläisen* päähenkilölle voidaan konstruoida kaksi eriaikaista, toisistaan poikkeavaa maailmankuvaa. Nuoren Sinuhen idealistisen elämän tärkein perusta on totuus, jota hän etsii kaikkialta.

Kuitenkin minä olin sokea ja kuuro, kunnes minulle tuli heräämisen päivä, niin kuin kerran poikana, jolloin silmäni avautuivat ja heräsin kuin unesta ja riemusta kuohuvin mielin kysyin itseltäni: Miksi? Sillä kaiken oikean tiedon pelottava avain on kysymys: Miksi? Se on väkevämpi Thotin ruokoa ja voimallisempi kiveen hakattuja kirjoituksia. (Waltari 2008 I, 54.)

Todellisuuden realismi tuottaa kuitenkin karvaita pettymyksiä toinen toisensa jälkeen, jolloin nuori ja idealismissaan ehdoton Sinuhe elämäkokemusten karttuessa joutuu kyseenalaistamaan koko arvomaailmansa:

Tähän asti olin ajatellut, että ihmisen ajatus pystyisi aukaisemaan kaikki ovet ja että tiedolla oli raja, jonka ihminen saattoi saavuttaa, ja että tiedon kasvaessa myös ihmisen sydän kasvoi. Mutta mitä olin saavuttanut kaikella tiedollani? Kuta enemmän tietoni oli kasvanut, sitä kuolleemmaksi oli käynyt sydämeni ja sitä matalammaksi tunsin elämäni, kunnes elämäni oli vain seisova, matala vesi keskellä mutaa. Olin sanomattoman kyllästynyt itseeni ja kaikkeen tietooni ja taitooni. Siksi olin päättänyt haudata tietoni ja taitoni ja antautua köyhien lääkäriksi. (Waltari 2008 I, 337.)

Nuoruuden idealismi alkaa muuttua synkän pessimismin sävyttämäksi realismiksi. Kehitysromaanille ominaista on keskushenkilön perspektiivi: fiktiivinen maailma näytetään keskushenkilön näkökulmasta. Kehitysromaanin sivuhenkilöt kuvataan usein litteinä ja kaavamaisina hahmoina, joiden tehtävänä on tukea päähenkilön kehityksen kuvaamista.

Ritva Haavikko vertaa jo aiemmin esillä ollutta Sinuhen manalan matkaa jungilaiseen myyttiseen arkkityypiseen yömatkaan. Sinuhe ei tuo mukanaan mitään manalasta, mutta hän muuttuu itse. Jungilaisen arkkitypologian mukaan sankari irtautuu tutusta elämänpiiristään, matkustaa johonkin tuntemattomaan, kokee matkallaan vaikeuksia ja vaaroja ja palaa lopulta takaisin tuttuun ympäristöönsä jollain tapaa muuttuneena. (Parkkinen 2003, Tapioharju 2010, 12.) Sinuhe lähtee matkaan ystävänsä Horemhebin pyynnöstä (Waltari 2008 I, 180). Hänen matkakumppaninaan on toisenlaista arvomaailmaa edustava Kaptah, jonka neuvokkuuden ansiosta he selviytyvät kiperistä tilanteista (Waltari 2008 I, 185). Babyloniassa Sinuhe kohtaa kreetalaisen tanssijatytön Minean, joka on omistautunut kreetalaiselle jumalalleen (Waltari 2008 I, 224). Sinuhe vie Minean takaisin Kreetaan, jossa tämän on määrä astua jumalan taloon (Waltari 2008 I, 282). Sinuhe ja Kaptah seuraavat salaa Mineaa jumalan taloon ja löytävät hänet surmattuna merenpohjasta (Waltari 2008 I, 300). Jumalan talo on luolien muodostama labyrintti, jossa kreetalaisten jumalan kerrotaan asuvan. Arkkityypiseen yömatkaan liittyy usein minän etsintä. Jumalan talo edustaa arkkityypin mukaista tuntematonta, jossa sankari kokee sisäisen muutoksen ja oppii jotain olennaista itsestään. (Parkkinen 2003, Tapioharju 2010, 12.) Näin Minea voitaisiin tulkita myyttiseksi hahmoksi, joka kuuluu osaksi siirtymäriittä. Minean tarina voidaan tulkita esimerkiksi metaforisena

allegoriana nuoren miehen kasvukertomukseksi (Aejmelaeus 1994, 25). Tämä on Haavikon mukaan osa Sinuhen henkistä kehitystä. (Haavikko 1986, 141.) Mielestäni Haavikon analyysissä Sinuhen manalan matkasta korostuu tiedon merkitys yksilön maailmankuvan muodostumisessa. Seikkailu Jumalan talossa muuttaa Sinuhen käsityksiä jumalista. Hänen uskonsa jumalten ylivertaisuuteen horjuu. Oman näkemykseni mukaan myyttinen manalassa käynti on ratkaiseva käännekohta, joka mullistaa koko Sinuhen elämän. Seikkailu manalassa muuttaa Sinuhen käsitystä tiedosta. Hän alkaa ymmärtää, että ihmisen tieto on rajallista.

Haavikon näkemyksen mukaan jokainen uusi seutu on Sinuhelle uusi kehitysvaihe elämässä. Sinuhe oppii jotain uutta jokaiselta vieraalta kansalta, jonka hän matkoillaan kohtaa. (Haavikko 1986, 141.) Sinuhen maantieteelliset vaellukset kaukaisiin maihin kuvaavat hänen henkistä kasvuaan ja ihmisenä kehittymistään, ne kertovat siitä, miten hänen maailmankuvansa avartuu uusien vaikutteiden seurauksena. Oman tulkintani mukaan Sinuhen maailmankuvan laajenemista ohjaa hänen oma egyptiläinen kulttuuritaustansa: hän tulkitsee itselleen vieraan kulttuurin tapoja oman kulttuurinsa pohjalta, mikä toisaalta rajaa hänen näkemystään muista kulttuureista. Mielestäni tämä tekee Sinuhen maailmankuvasta subjektiivisen, mikä vaikuttaa myös siihen, kuinka hän tulkitsee ympäröivää maailmaa.

3.2.3 Seikkailuromaani

Mutta koko lapsuuteni ajan luulin, että he olivat oikeat vanhempani, eikä mikään suru sumentanut lapsuuttani. Totuuden he kertoivat minulle vasta kun pojankiharani leikattiin ja minusta tuli nuorukainen. Sen he tekivät, koska pelkäsivät ja kunnioittivat jumalia eikä isäni tahtonut, että eläisin valheessa koko ikäni. (Waltari 2008 I, 15.)

Tässä katkelmassa esiintyvä löytölapsiteema on seikkailuromaanille tyypillinen lajipiirre: päähenkilö Sinuhe saa tietää todelliset vanhempansa vasta aikuisena. Seikkailuromaanin genren mukaisesti keskeiseksi teemaksi nousee etsintä. Sinuhen oman elämän tarinan kirjoittamisesta ja kertomisesta tulee keino identiteetin ja minuuden löytämiseksi. (Lidström 1992, 118–119.) Oman syntyperän etsiminen on Sinuhen alitajuinen motiivi, joka vaikuttaa myös tapahtumien kulkuun. Minuuden etsintä muovaa myös Sinuhen maailmankuvaa.

Keskenään läheistä sukua olevat seikkailu- ja veijariromaanit edustavat nykyaikaisen romaanin lajikonventioiden vanhimpia kerrostumia (Palmgren 1986, 232). Seikkailuromaanin painopisteenä on ulkoinen juoni. Henkilöiden sisäisen maailman kehityksen kuvaaminen on toisarvoista, minkä vuoksi henkilöt jäävät yleensä kaavamaisiksi ja kapea-alaisiksi. Seikkailuromaanissa aikarakenne on erilainen. Aika ei noudata tarkasti elämäkerrallista

aikaa. Seikkailuaika ja arkielämän aika punoutuvat yhteen, kirjoittaa Palmgren. Mihail Bahtinin kirjallisuusteorian mukaan seikkailuromaanin sisältämät sadunomaiset käänne- ja kriisikohdat vaikuttavat henkilöiden muuttumiseen (Bahtin 1979, 275–276). Juonen ohella sankariromaanin päähenkilö on merkittävässä asemassa. Päähenkilö vaikuttaa tapahtumakulun käynnistymiseen, mutta ei traditionaalisissa teoksissa osallistu itse arkielämään, toteaa Palmgren. Myös sankari löytölapsena on yleinen sankariromaanien aihehana: valepukuinen aristokraatti tai syntyperältään jalosukuinen henkilö, joka ei tiedä syntyperäänsä. Päähenkilö on tarkkailija, joka tarkkailee ja havainnoi ympäristöään ja lisää näin ihmistuntemustaan. (Palmgren 1986, 244, 245.)

Sinuhe egyptiläisen päähenkilö on seikkaileva Sinuhe. Romaanin juoni muodostaa tärkeän osan teoksen rakennetta, se tukee teoksen teemojen kehittelyä. Teemat ja keskeiset aiheet kehkeytyvät ja laajenevat juonen rakenteissa koko romaanin keskeiseksi sanomaksi: mikä tahansa ideologia voi kääntyä kannattajiaan vastaan, jos sen noudattamisessa ei oteta huomioon olemassa olevia realiteetteja. Juonen käänneet kietoutuvat päähenkilön ympärille. Traditionaalisesta seikkailuromaaniperinteestä poiketen päähenkilö Sinuhe osallistuu aktiivisesti myös fiktiivisen maailman arkielämään toimiessaan lääkärinä tavallisen kansan parissa. *Sinuhe egyptiläinen* noudattaa vanhaa seikkailuromaaniperinnettä, jossa juonikaava rakentuu löytölapsiteeman ympärille. Päähenkilö Sinuhe saa jo lapsena tietää, että Senmut ja Kipa eivät ole hänen todellisia vanhempiaan, vaan he ovat löytäneet hänet vauvana käsin punotusta kaislaveneestä, joka ajautui rantaan heidän kotinsa lähellä. Oma syntyperä askarruttaa Sinuheja ja vaikuttaa alitajuisesti hänen toimintaansa. Romaanissa löytölapsiteema on keskeinen juonirakenteen osa, joka vaikuttaa merkittävästi koko teoksen rakenteeseen. Löytölapsiteema muovaa myös Sinuhen minäkäsitystä ja maailmankuvaa. Tieto todellisista vanhemmista muuttaa Sinuhen käsityksen itsestä. Hän näkee itsensä ja oman menneisyytensä uudessa valossa.

Seikkailuromaanin genreen tyypillisesti kuuluvat jännityselementit sijoittuvat Sinuhen matkoihin vieraassa maassa. Tämä lajityyppi on yksilökeskeinen: ihminen nähdään yksilöllisenä toimijana. Päähenkilö Sinuhe osallistuu arkipäiväiseen käytännön elämään, mutta romaanin seikkailuissa nousee esiin Sinuhen palvelijan Kaptahin osuus toimijana. Kaptahin ja Sinuhen tiet kohtaavat Sinuhen matkoilla. Käytännöllinen Kaptah pelastaa Sinuhen usein pulasta.

3.2.4 Veijariromaani

Kaptah, Kaptah, sanoin ja polvistuin hänen eteensä ja syleilin hänen rottien pureskelemia hartioitaan. ”Olet parantumaton, ja Thebassa sanottiin, että olet kuollut, mutta en uskonut, että olet kuollut, sillä luullakseni sinä et koskaan voi kuolla ja parhaiten sen todistaa, että löydän sinut täältä vainajien luolasta ruumiiden keskeltä elävänä ja hyvissä voimissa, vaikka kenties jokaisen niistä jotka ovat kuolleet kahleisiin ympärilläsi, on ollut säädylisempi ja jumalille mieluisampi mies kuin sinä. Silti iloitsen suuresti löytäessäni sinut hengissä. (Waltari 2008 I, 301.)

Tämä veijariromaanille tyypillinen episodimainen sivukertomus, josta yllä oleva katkelma on lainattu, on kuvaus siitä, miten Sinuhe löytää Kaptahin vankiluolasta. Katkelma sisältää perinteiseen veijariromaanin kohdistuvaa parodiaa: sankarin osaa esittääkin perinteestä poiketen päähenkilöparin idealistinen, ylempään luokkaan kuuluva henkilöahmo. Perinteisessä veijariromaanissa sankariksi nousee päähenkilöparin alempaan yhteiskunnalliseen luokkaan kuuluva osapuoli, jonka realistinen käsitys teoksen fiktiivisen maailman todellisuudesta muodostaa vastakohtan hänen ylempiarvoisen kumppaninsa ajatuksille ja toiminnalle. Päähenkilöparin idealismiin uskova osapuoli joutuu usein tässä erilaisten arvomaailmojen törmäyksessä hankaluuksiin, joista hän selviää arvomaailmaltaan realistisen kumppaninsa avulla. Edellä oleva katkelma parodioi tätä perinteisen veijariromaanin sankarikäsitystä: päähenkilöparin idealistinen osapuoli esitetään aktiivisena toimijana, joka pelastaa käytännöllisen ja realistisesti ajattelevan kumppaninsa pulasta. Veijariromaanina *Sinuhe egyptiläinen* kuvaa tyypillisesti romaanin fiktiivisen maailman todellisuutta yhden henkilöahmon näkökulmasta. Tällöin henkilöahmon ja fiktiivisen yhteisön arvomaailmojen kohtaaminen luo kontrastin, jonka kautta veijariromaani osoittaa parodian keinoin fiktiivisessä yhteisössä vallitsevat epäkohdat.

Parodiaa ja satiiria sisältävän veijariromaanin keskeisiä rakenteellisia aineksia ovat omaelämäkerrallisuus, seikkailut ja juoni (Palmgren 1986, 250, Haavikko 1986, 139). Ritva Haavikon mukaan *Sinuhe egyptiläistä* voidaan lukea myös veijariromaanina: siinä fiktiivinen henkilöahmo kertoo tarinan muodossa oman elämänsä tapahtumista, jotka sisältävät seikkailuja. Veijariromaanin päähenkilöinä ovat tavallisesti ylhäisöön kuuluva aateline ja hänen palvelijansa. (Palmgren 1986, 250, Haavikko 1986, 139.) *Sinuhe egyptiläisessä* tämän patriarkaalisin parin muodostavat lääkärinä toimiva Sinuhe ja hänen palvelijansa Kaptah.

Miguel Cervantesin veijariromaanina *Don Quijote* pidetään ensimmäisenä nykyaikaisena individualistisena romaanina. Teoksessa uutta on yhden yksilön todellisuuden kuvaus. Päähenkilön idealistiset ihanteet törmäävät teoksen fiktiivisen maailman reaalisen

todellisuuden kanssa. Päähenkilön sisäisen maailman ristiriidat tekevät suhteen yhteisöön ongelmalliseksi. Parodian ja satiirin keinoin teos kiinnittää huomiota yhteisössä vallitseviin epäkohtiin ja näin vaihtaa kerrontanäkökulman yhteisöstä yksilöön. (Saariluoma 1988, 22.)

Myös *Sinuhe egyptiläinen* sisältää veijariromaanin aineksia. Romaani kuvaa fiktiivisen maailman todellisuutta yhden henkilön, päähenkilö Sinuhen näkökulmasta. Päähenkilön arvomaailman ja hänen yhteisössään vallitsevien arvojen törmätessä muodostuu ristiriitatilanne, jossa Sinuhe joutuu pohtimaan omia arvojaan. Tämä ristiriita ulkomaailman kanssa hankaloittaa Sinuhen suhdetta muihin yhteisön jäseniin. Yhteisössä vallitsevia epäkohtia romaanissa nostetaan esiin parodian ja ironian keinoin. Sinuhen arvomaailman eroavuus näytetään Kaptahin henkilöhaahmon kautta.

Ritva Haavikon mukaan *Sinuhe egyptiläinen* hyödyntää rakenteissaan veijariromaanin elementtejä. *Sinuhe egyptiläisen* veijariromaanin piirteistä hän mainitsee muun muassa humoristiset seikkailut, joihin kuuluvat esimerkiksi valekuolleet, valepuvut ja naisenryöstöt (Haavikko 1986, 139). Veijariromaanille tyypilliset episodimaiset sivukertomukset liittyvät löyhästi osaksi kertomuksen juonta. Henkilöhaamoista Kaptah jatkaa veijariromaanin humoristista perinnettä.

3.2.5 Aateromaani

Niin kauan kuin ihminen on ihminen, niin kauan kuin on omistamisen halua, kiihkoa, pelkoa ja vihaa, niin kauan kuin on erilaisia ihonvärejä, eri kieliä ja kansoja, niin kauan pysyy rikas rikkaana ja köyhä köyhänä ja väkevä on hallitseva heikkoa ja ovela on hallitseva väkevää. Mutta tämä Aton tahtoo tehdä kaikki samanlaisiksi niin, että orja on hänen edessään rikkaan veroinen. Terve järki sanoo, että sellainen on mielettömyyttä, ja tämä asia on niin selvä ja ilmeinen, etten lainkaan halua keskustella siitä kansasi, koska se häiritsee minua ja vaikuttaa ikävästi ajatuksiini. (Waltari 2008 II, 14.)

Tämä Horemhebin lausuma repliikki alkaa horjuttaa Sinuhen lapsenomaista uskoa Atonin ylivertaisuuteen. *Sinuhe egyptiläisessä* eri uskonnot on valjastettu palvelemaan fiktiivisen yhteisön sisällä käytyä kamppailua vallasta. Kolmen keskushenkilön, Sinuhen, Ekhnatonin ja Horemhebin, kohtalot ovat sidoksissa toisiinsa (Heickell–Henriksson 1982, 212). Horemhebile uskonto itsessään on vain vallankäytön väline, kun taas Ekhnatonille uskonto merkitsee jotain syvällisempää. Horemhebin ystävänä Sinuhe joutuu tahtomattaan vedetyksi mukaan valtataisteluun, jossa hän alkaa epäillä myös omaa uskoaan jumaliin. Sinuhesta tulee Horemhebin pelinappula valtapelissä Ekhnatonia vastaan. Horemhebin kyyninen realismi havahduttaa Sinuhen näkemään uskonnon, eri ideologioiden ja vallan kääntöpuolen.

Sinuhe egyptiläinen on vahvasti ideologinen romaani: yksi sen keskeisimmistä teemoista on kahden ideologian, idealismin ja realismin välinen kamppailu vallasta. Päähenkilön idealismi ja yhteisössä vallitseva realismi joutuvat vastakkain ja pitävät yllä jännitettä loppuun asti. Dualistinen maailmankuva, jossa kaikki olevainen jakautuu kahteen osaan, aineeseen ja henkeen, luo pohjan realismin ja idealismin väliselle jännitteelle (Envall 1994,67). Henkilöhahmot edustavat eri ideologioita. Sinuhen nuoruuden idealismi muuttuu pessimistiseksi realismiksi. Faarao Ekhnaton on Sinuhen esikuva, jonka ihanteita Sinuhe pyrkii elämässään noudattamaan. Horemhebin kyynisyys ja realismi saavat Sinuhen epäilemään idealismin toteutumisen mahdollisuuksia kunnes lopulta idealismin ihanteet murtuvat realismin paineiden alla. Henkilöhahmoista voimakkaimmin Sinuhen maailmankatsomukselliseen kehitykseen vaikuttavat Ekhnaton, jonka uuden uskonnon idealistinen näkemys kiehtoo Sinuhea, ja Horemheb jonka realismi murentaa Sinuhen idealismin perustuksia. (Haavikko 1986, 146.) Myös henkilöhahmojen kuvaus tuo esiin dualistista maailmankuvaa ja ideologioiden vastakkaisuutta. Idealistinen päähenkilö nähdään sisältä päin, realisti kuvataan ulkoa päin. (Envall 1994, 66.)

Uskonnolla on merkittävä vaikutus teoksen ideologioiden ja maailmankuvan rakentumisessa. Ekhnatonin uusi uskonto kuvataan kristinuskon piilokuvana. Uskonnollisen elämän kuvaus sisältää piirteitä, jotka voidaan yhdistää kristinuskoon. Uskonto kuvataan arkkityyppisenä: siinä on kaikille uskonnoille yhteisiä piirteitä. Tämän perustana on historiantutkimuksen tieto Egyptin vanhojen uskontojen vaikutuksesta juutalaisuuteen ja sitä kautta kristinuskoon. Teoksen maailmassa uskonto on läsnä yhteisön elämässä vahvana yhteiskunnallisena vaikuttajana. Suomen kielen dosentti ja erikoistutkija Vesa Heikkinen ja kulttuuritutkija Stuart Hall määrittelevät ideologian inhimillisen ajattelun viitekehyksenä toimivaksi järjestelmäksi, joka osana diskursiivista valtataistelua osallistuu merkityksenmuodostumisprosessiin (Hall 1992, 140, 268; Heikkinen 1999, 83, 95, 98.) Mielestäni romaanissa esiintyvien eri uskontojen voidaan tämän määritelmän mukaisesti katsoa toimivan kuten ideologioiden: ne ohjaavat romaanin henkilöhahmojen toimintaa ja asettavat erilaisia normeja ja käyttäytymissääntöjä.

Romaani kuvaa kahden eri aikakauden välistä murrosta. Ekhnatonin uusi uskonto aloittaa uuden aikakauden Egyptin historiassa. Ekhnatonin valtakausi jää lyhyeksi, kun Horemheb joukkoineen kukistaa Atonin opin kannattajat ja palauttaa Egyptin vanhan uskonnon. (Envall 1994, 199.)

3.2.6 Eepos

Joka tapauksessa löyhkä alkoi tukehduuttaa häntä, ja huomattuaan, ettei voinut samalla kertaa kantaa viiniruukkua ja minua, hän joi päättävästi viiniruukun tyhjäksi ja viskasi sen veteen ja viini antoi hänelle niin paljon voimia, että hän kantaen ja kiskoen sai minut kuljetetuksi takaisin kupariporteille seuraten lankaa, jonka oli kerinyt auki kulkiessamme. Tuumittuaan aikansa hän keri myös langan kokoon palatessaan, jottei käynnistämme olisi jäänyt jälkiä labyrinttiin, ja sanoi soihdun valossa huomanneensa käytävien seinissä ja haarautumissa salaisia merkkejä, joilla Minotauros varmaan oli merkinnyt itselleen oikean tien, jottei olisi eksynyt. (Waltari 2008 I, 300.)

Tämä katkelma viittaa Theseuksesta ja Minotauroksesta kertovaan myyttiin. Sinuhe ja Kaptah ovat salaa seuranneet Mineaa Jumalan taloon ja löytäneet Minean ruumiin meren pohjasta. Kaikesta tapahtuneesta järkyttyneenä Sinuhe menettää tajuntansa, ja Kaptah kantaa hänet ulos luolien muodostamasta labyrintistä. (Waltari 2008 I, 300.) Kaptahin kädessä oleva lankakerä on suora viittaus Theseus ja Minotauros –myyttiin. Theseuksesta kertovan myytin mukaan Kreetan kuninkaan Minoksen tytär Ariadne rakastuu Theseukseen ja antaa tälle lankakerän, jonka avulla hän löytäisi tien ulos labyrintistä, jossa Minotauros asuu (Bellingham 2002, 74–77). Eepoksessa myytit ovat kerronnallisia elementtejä, joiden avulla voidaan tuottaa uusia merkityksiä. *Sinuhe egyptiläisessä* myytit ovat temaattisia elementtejä, jotka myös rakentavat romaanin maailmankuvaa.

Teoksen myyttiset ainekset periytyvät eepoksen maailmasta. Kirsti Simonsuuren mukaan kaikissa kulttuureissa esiintyvät myytit ovat ikivanhoja symbolisessa muodossa esitettyjä kertomuksia, jotka laajentavat todellisuuden käsitettä (Simonsuuri 1994, 34, 39). Kulttuurin eri kerroksissa myytit ovat läsnä jokapäiväisessä elämässämme muun muassa taiteiden välityksellä. Esimerkiksi eepokset sisältävät ikivanhoja myyttisiä kertomuksia, jotka käsittelevät ihmiselämän peruskysymyksiä, kuten mikä on ihmisen paikka maailmassa ja millainen on ihmisen ja jumalan välinen suhde määrittelee (Simonsuuri 1994). Uskontoja ja myyttejä tutkineen Karen Armstrongin mukaan myyttien kautta kuvataan ihmiselämän käännekohtia. Eeposten päähenkilönä esiintyy yleensä myyttinen sankarihahmo, jolle asetetaan jokin tehtävä, jonka suorittaminen on merkityksellinen joko sankarin itsensä tai koko hänen yhteisönsä kannalta. *Sinuhe egyptiläisen* keskeiset myyttiset ainekset sijoittuvat päähenkilö Sinuhen elämän suurimpiin käännekohtiin. Esimerkiksi romaanissa esiintyvä kreikkalaisen mytologian keskeinen aihe manalassa käynti liittyy Sinuhen aikuistumiseen. Orfeus-myytin muunnelmassa Sinuhe seuraa rakastettuaan Mineaa kuoleman valtakuntaan. Takaisin maan päälle Sinuhe pääsee pois labyrintista Kaptahin antaman lankakerän avulla.

Sinuhe egyptiläisen toinen keskeinen sankarieepoksissa usein esiintyvä teema on

etsintä (Armstrong 2005, 36). Nuori Sinuhe etsii kiihkeästi totuutta kaikkialta. Hän etsii perimmäistä totuutta, tietoa jolla ihminen pystysi hallitsemaan todellisuutta. Ritva Haavikko analysoi Sinuhen etsintää myyttisenä matkana, joka Haavikon mielestä vertautuu ihmisen elämään. Haavikon tulkinnan mukaan seikkailut, taistelut ja vaarat kuuluvat olennaisena osana Sinuhen elämään, kun hän suorittaa myyttistä tehtäväänsä.

Kirjallisuudessa myyteillä on monta funktiota. Myytit toimivat maailmankuvan rakennusaineena. Ne osallistuvat merkityksen muodostumisprosessiin ja luovat uusia merkityksiä. Myytti sisältää monia merkityksiä: se yhdistää historian ja tulevan ajan sekä kertoo kuvitteellisesta ja todellisesta. (Simonsuuri 1994, 17). Myytit kantavat mukanaan selityksen ja merkityksiä, jotka uusissa yhteyksissä saavat uusia merkityksiä. (Simonsuuri 1994, 40.) Kirsti Simonsuuren mukaan juuri tämän uudistumiskyvyn vuoksi myytit ovat erinomaista materiaalia taiteelliseen luomistyöhön (Simonsuuri 1994, 197.) Kirjallisuudessa myytit ovat oivallinen keino käsitellä vaikeita aiheita. Myyttien voima perustuu niiden tapaan tuottaa erilaisia merkityksiä. Myytti on selitystapa: myyttiä ei selitetä, vaan se sisältää selityksen itsessään. Emme tulkitse myyttejä tietoisesti, vaan myytit vaikuttavat alitajuisesti elämäämme. (Simonsuuri 1994, 39–40.)

Simonsuuren mukaan myyttiset henkilöahmot kirjallisuudessa toimivat kuten erilaiset temaattiset elementit, rakenteet ja motiivit: uusissa konteksteissa ne synnyttävät aina uusia merkityksiä. (Simonsuuri 1994, 197.) *Sinuhe egyptiläisen* henkilöahmot ovat tärkeä osa teoksen kokonaismerkityksen muodostumista. Romaanin sivuhenkilöt ovat mytologiassa esiintyvien perushahmojen kaltaisia pelkistettyjä, vain muutamaan ominaisuuteen perustuvia karikatyyrimäisiä tyyppejä, jotka eivät kehity tarinan edetessä. Yksinkertaistetut henkilöahmot tuottavat uusia merkityksiä erilaisissa ympäristöissä esiintyessään. Henkilöahmojen yksinkertaisuus ja teoksen juonikaavan yleismaailmallisuus luovat lukijalle ennako-odotuksia ja ohjaavat näin merkitysten tulkintaa. Teoksen henkilöahmoista demoninen Nefernefernefer edustaa myyttien keskeistä aihepiiriä, hyvän ja pahan välistä taistelua.

Teoksen keskeinen rakenteellinen elementti, vastakohta-asetelmien muodostama jännite, rakentuu kuten myytit. Myyttien keskeiset teemat ovat universaaleja: ihmisenä olemisen peruskysymykset, kuten esimerkiksi ihmisen ja luonnon välinen suhde, ihmisen suhde toisiin ihmisiin ja yhteisöön, kuolema, pahuus. Myyttien läpi tarkasteltuna todellisuus näyttää kaksijakoiselta: myytit yksinkertaistavat havaittua todellisuutta. Myyttinen matkametafora toistuu teoksessa. Matka elämän metaforana toteutuu Sinuhen seuratussa Mineaa kuoleman valtakunnan portille. Elämä vertautuu matkaan myös Sinuhen Välimeren

ympäristöön tehdyissä matkoissa. Eepoksen myyttisiä piirteitä ovat myös päähenkilöiden kokemat enteet, vaarat ja koettelemukset. Sinuhen tuntematon alkuperä kehkeytyy juonta kantavaksi voimaksi. Myyttinen löytölapsi-aihelma on kansainvälinen laina, jonka tunnetuimpana esikuvana on Vanhan testamentin Mooses-myytti. Tuntematon syntyperä rakentaa myös Sinuhen luonnekuvaa, toteaa Ritva Haavikko. Sinuhe on lapsesta asti tuntenut outoa yksinäisyyden ja erilaisuuden tunnetta. (Haavikko 1986, 141,142,143.)

Eepoksen ja romaanin suurimpana erona pidetään yleensä näkökulmaa: eepoksessa maailma nähdään totaalisenä ja siinä yksilö on osa yhteisöä, kun taas romaanissa korostuu yksilön ainutlaatuisuus (Palmgren 1986, 226). Eepoksessa yhteisö asetetaan etusijalle. Myytit ylläpitävät yhteisön hierarkkista järjestystä ja suhdetta yhteisön ulkopuolisiin. Yksilön tulee toimia yhteisön sääntöjen mukaisesti tai häntä rankaistaan. Eepoksen maailmassa myytti itsessään on selitys maailman syntyyn. Myyttinen maailmankuva pohjautuu uskomuksiin. Myyttiä pidetään itsestään selvänä totuutena, jota ei aseteta kyseenalaiseksi.

Sinuhe egyptiläisen myyttisillä aineksilla on tärkeä tehtävä merkitysten muodostumisessa. Myyttiset ainekset kuljettavat juonta eteenpäin ja muokkaavat henkilöhahmojen ominaisuuksia. Myyttiset ainekset itsessään ovat teoksen rakenteellisia elementtejä, jotka osallistuvat myös teoksen maailmankuvan rakentamiseen.

3.2.7 Tragedia

Olkoon siis niin. Karkotan sinut Egyptistä ainaisiksi ajoiksi ja kun kerran kuolet, ei ruumistasi saa enää tuoda haudattavaksi Egyptiin, vaikka sallinkin että ruumiisi hyvän tavan mukaan säilytetään kestäväksi kuoleman. (Waltari 2008 II, 385.)

Tässä katkelmassa Horemhebista on tullut Egyptin uusi kuningas, ja hän määrää Sinuhen rangaistukseksi karkotettavaksi maanpakoon.

Mutta muuten sinulta ei tule puuttumaan mitään ja vuoteesi on oleva mukava ja ruokasi runsas ja mitä hyvänsä järjellistä pyydät, se lähetetään sinulle, sillä karkotus yksinäisyyteen on sinulle kyllin suuri rangaistus enkä halua muulla tavoin rasittaa sinua, koska kerran olit ystäväni, kunhan tarkoitukseni toteutuu ja vapaudun hulluista puheistasi. (Waltari 2008 II, 386.)

Nämä katkelmat kuvaavat romaanin Sinuhen traagista kohtaloa. Kuninkaaksi kruunattu Horemheb määrää Sinuhelle rangaistuksista ankarimman: Sinuhe karkotetaan synnyinmaastaan Egyptistä yksinäisyyteen kaukaiselle saarelle mukanaan vain muutama palvelija.

Sinuhe egyptiläistä voidaan lukea myös tragediana vaikka kyse ei olekaan draamasta. *Sinuhe egyptiläisen* rakenne voidaan jäsentää klassisen aristoteelisen tragedian sisältämiin elementteihin, kuten esimerkiksi käännekohtiin, jotka muuttavat tapahtumien suuntaa. Aristoteelisen tragedian yhtenä tunnusmerkkinä on tapahtumakulku, joka sisältää käännekohdan onnesta onnettomuuteen. Tragedian lähtökohtana on usein konfliktitilanne, jossa yksilön toiveet ja halut ovat ristiriidassa häntä ympäröivän maailman kanssa. Waltarin romaanissa konfliktiin johtava tilanne alkaa kehittyä jo Sinuhen lapsuudessa, jolloin nuori Sinuhe on idealisti ja uskoo vahvasti ehdottomaan totuuteen. Klassiselle tragedialle tyypillinen pessimistinen katsomus romaanissa alkaa kehkeytyä jo Sinuhen kertomuksen alussa ja kertomuksen traagiset tapahtumat vahvistavat pessimististä tunnelmaa. Tässä luvussa tarkastelen *Sinuhe egyptiläisen* ja tragedian välisiä rakenteellisia yhtäläisyyksiä.

Aristoteles pitää juonta tragedian ytimenä (Aristoteles 1977, 24). Aristoteelisen draaman juoni jakaantuu alkuun, keskikohtaan ja loppuun. Kertomusperinteen ja näytelmän välillä on yhteys: näytelmän juoni voidaan palauttaa tarinan muotoon. Kertomus, tarina ja myytti ovat kerronnan muotoja, jotka sisältävät alun, keskikohdan ja lopun. Aristoteleen näkemyksen mukaan ne voidaan siis aina muuttaa näytelmän muotoon. Draaman kaari on se näytelmän juonen muodostama kokonaisuus, joka sisältää kaikki näytelmän tapahtumat alusta loppuun. Draaman kaari sisältää useampia käännteitä, jotka muuttavat asian tai toiminnan suuntaa. Käännteet ovat tärkeitä näytelmän kokonaisuuden kannalta: ne mahdollistavat näytelmän loppuratkaisun. (Lavaste 1985, 32.)

Aristoteles määrittelee tragedian näytelmäksi, jonka juoni sisältää käännekohdan onnesta onnettomuuteen. (Pohjola 1986, 413.) Tragedian tapahtumat saavat alkunsa konfliktista. Konflikti syntyy, kun yksilön toiveet ja halut ovat ristiriidassa ympäröivän maailman kanssa. Ulkoisessa konfliktissa toisena osapuolena on jokin yksilön ulkopuolinen voima, henkilö tai ryhmä. Sisäisessä konfliktissa henkilö joutuu tekemään valinnan joko omien toiveiden, haaveiden ja halujen tai ulkopuolelta esitettyjen vaatimusten välillä. Erilaisten arvokäsitysten kilpailu voi yhdistää sisäisen ja ulkoisen konfliktin piirteet: arvokonfliktissa eri arvonäkökantoja voivat edustaa myös eri henkilöt. (Pohjola 1986, 407.)

Babylonialaiset väittävät, että tähtien mukaan uusi maailmanvuosi on alkamassa”, sanoin heikosti. ”Kenties Aton ottaa vallan käsiinsä, ja hänen valtansa säilyy kunnes korppi muuttuu valkoiseksi ja virran vesi alkaa juosta ylävirtaan kuten hänen pappinsa laulavat Atonin temppelissä.” Niin sanoin, mutta en itsekään uskonut sanoihini. (Waltari, 2008 II, 14.)

Romaanin rakenteesta voidaan löytää tragedialle ominaisia elementtejä. Romaanissa nuoren Sinuhen usko idealismiin ja totuuden etsiminen aiheuttavat jännitteitä päähenkilön ja ympäröivän maailman välille. Kahden ideologian, realismin ja idealismin, välinen jännite kasvaa vähitellen eri arvojen väliseksi konfliktiksi. Päähenkilö Sinuhen tärkeimmäksi vastavoimaksi nousee Horemheb, jonka realismi alkaa murentaa Sinuhen idealismin perusteita.

Aristoteleen tragedia-määritelmän mukaan hyvään tragediaan kuuluu anagnorisis eli tunnistaminen. Anagnorisis on se hetki, jolloin totuus valkenee henkilöahmolle. (Aristoteles 1977, 35.)

Tällä tavoin näin joutuvani omien tekojeni punomaan verkkoon ja tämä verkko oli sitkeä ja piti minut vankinaan enkä voinut katkaista ainoatakaan säiettä siinä. Omat tekoni olivat köysi, joka sitoi minut ja itse olin punonut tämän köyden ja tämän köyden alkupää pujottui jo kauas vuosien taakse ja se pujottui suuren faaraan kuolinyöhön ja se pujottui jo Pathorin käyntiin isäni talossa ja se pujottautui autioon virtaan, jota pitkin purjehdin kaislaveneessä syntymäni yönä. Mutta sinä hetkenä, jona juotin kuoleman faarao Ekhnatonille, sinetöin kohtaloni lopullisesti kiinni Horemhebin ja Ejen kohtaloon, vaikka en sitä silloin surussani ja katkeruudessani tiennyt. (Waltari 2008 II, 336.)

Tragediassa tunnistamisen hetki voi olla esimerkiksi tuntemattomien henkilöiden tunnistaminen, henkilöahmon identiteetin selviäminen tai salajuonten tietoon tuleminen, toteaa Aarne Kinnunen. Tunnistamisen tärkeimpänä aspektina Kinnunen pitää identiteettiä: henkilöahmo pystyy vastaamaan täydesti kysymykseen ”Kuka minä olen?”. Kinnusen mielestä tragedian yhtenä päätavoitteena onkin tehdä henkilöahmo tietoiseksi oman identiteettinsä ja minuutensa muotoutumisesta. (Kinnunen 1985, 191.) Kehitysromaanina *Sinuhe egyptiläinen* kuvaa Sinuhen elämänkaaren kautta päähenkilön minuuden etsintää ja löytymistä. *Sinuhe egyptiläisestä* voidaan löytää useampia tunnistamisen hetkiä. Toinen keskeinen tunnistaminen tapahtuu, kun Sinuhe tapaa vanhan kuningataräiti Tejen solmimassa kaislamattoa.

Totisesti, tunsin nämä solmut, sillä ne olivat alamaan harvinaisia solmuja ja poikana olin katsellut niitä isäni talossa nokisessa kaislaveneessä, joka riippui äitini vuoteen yläpuolella. Kun tämän tajusin, halpaantui kieleni ja jäseneni jähmettyivät, sillä syntymäni yönä puhalsi vieno länsituuli ja kaislavene oli tullut virtaa alas tulvan aikana ja tuuli oli painanut sen rantaan isäni talon läheisyydessä. (Waltari 2008 II, 106.)

Aarne Kinnusen näkemyksen mukaan tragedian edellytyksenä on pessimistinen katsomus. Tragedian pohjavireenä on ajatus siitä, että maailma ei kehity paremmaksi. Tragedian maailma on täynnä sattumia, kohtalonoikkuja ja järjettömyyttä, joita ihminen ei voi koskaan

poistaa. Kinnunen asettaakin tragedian ehdoksi ainakin jossain määrin järjellisen maailman, jonka henkilöillä on jonkinlainen historiakäsitys ja kyky ymmärtää menneisyyttä. Tragedialle tyypillinen historiakäsitys on syklinen, joka korostaa kaiken toistuvuutta ja muuttumattomuutta. *Sinuhe egyptiläisen* tyylikeino toisto korostaa romaanin fiktiivisen maailman syklistä aikakäsitystä:

Ei siis ole tapahtunut mitään uutta silmiäni nähden, vaan mikä on ennen tapahtunut, on tapahtuva myös vastaisuudessa. Niin kuin ihminen ei muuttunut ennen, niin hän ei ole muuttuva vastaisuudessakaan. Ne, jotka tulevat jälkeeni, ovat samoja, jotka elivät ennen minua. (Waltari 2008 I, 11.)

Kinnusen käsityksen mukaan syklisessä ajan kierrossa nähdään ”koko historia” ja myös tulevaisuus. Kinnunen on sitä mieltä, että traaginen ei voi esiintyä fatalistisessa maailmassa, jossa ihminen alistuu kohtaloonsa. Aristoteles korostaa tragedian syntyvän juuri toiminnasta. Tragedian sankari on toimiva yksilö, joka taistelee fiktiivisessä maailmassa esiintyviä järjettömyyksiä vastaan. Tragedian sankarin kohtalo on ennalta sinetöity, mutta sankari itse tuntee olevansa itsenäinen ja korostetun vapaa. (Kinnunen 1985, 160, 162, 163, 164.)

Aristoteelisen tragedian sankari eroaa usein konventionaalisesta tyyppihenkilöstä. Draaman konventionaaliset tyyppihenkilöt ovat kaavamaisia tyyppejä, jotka usein edustavat jotain tiettyä piirrettä tai käyttäytymismallia. Tällaiset tyyppihenkilöt, joiden perustana on esimerkiksi henkilöahmon ulkoinen olemus, ikä tai käyttäytyminen, ovat tärkeitä merkityksen muodostumisessa: ne voivat heijastaa fiktiivisessä yhteisössä vallitsevia ideologioita ja arvokäsityksiä. Klassisen tragedian sankari puolestaan on henkilöahmo, jolla on selkeä luonne. Luonteen ja tyyppin peruserona on, että tyyppi on ennustettava. Tyyppihenkilö ei muutu tapahtumien edetessä, vaan toistaa samaa käyttäytymiskaavaa. (Pohjola 1986, 401, 402.) Aiheeltaan vakava ja ylevä tragedia edellyttää päähenkilön moniulotteisempaa ja syvällisempää kuvaamista. Tragedian päähenkilön tulee olla itsenäisesti ajatteleva ja toimiva yksilö, joka kykenee ymmärtämään traagisen kohtalonsa syyt ja seuraukset. Tragediassa voidaan päähenkilön kohtalon kautta kuvata myös fiktiivisen yhteiskunnan epäkohtia tai luoda kuvaus kokonaisesta aikakaudesta.

Tragedian pessimistinen katsomus ja sankarin väistämätön kohtalo liittyvät Aristoteleen määritelmään tragediaasta: tragedian tarkoituksena on tuottaa teoksen lukijalle katharsis, tunteiden puhdistuminen. (Aristoteles 1977, 8.) Aristoteleen käsityksen mukaan tragedian sankarin tulee olla jalo ja oikeamielinen, arvostettu yläluokkaan kuuluva henkilö. Tragedian sankari kokee toimintansa kaikilla tavoin hyväksi, mutta lopputulos on paha. Sankarin toiminta järkyttää fiktiivisen maailman moraalista järjestystä. (Kinnunen 1985, 166,

173, 191.) Tragedian sankarin inhimilliset piirteet tekevät sankarista erehtyväisen, joka tietämättään tekee rikoksen ja joutuu kärsimään. Kun luonteeltaan oikeamielinen ja kunnioitettu sankari kokee kärsimystä, herää tragedian katsojassa säälin tunne. Äkillinen käänne aiheuttaa kauhua ja pelkoa katsojassa. Samaistuessaan päähenkilöön katsoja kokee syvää myötätuntoa sankaria kohtaan. Voimakas eläytyminen tragedian sankarin kohtaloon saa katsojassa aikaan vapauttavan tunteiden puhdistumisen eli katharsiksen.

Klassinen tragedia on rakenteeltaan suljettu näytelmä, jonka loppuratkaisu on traaginen. Tragediassa kuvataan usein ihmiselämän raadollisia puolia väkivaltaisten ja suurten tapahtumien kautta. Tapahtumat näytetään katsojalle fiktiivisen yksilön, henkilöhahmon kokemusten kautta. Riitta Pohjolan mukaan traaginen syntyy, kun ideaali kokee tappion eri arvojen välisessä kamppailussa. (Pohjola 1986, 401, 420.) Aarne Kinnunen pohtii tragedian loppuratkaisua ja katharsiksen merkitystä. Hänen mielestään kauhu, joka johtaa katsojan katharsikseen, syntyy tyhjyyden tunteesta, jonka tragedian sankari kokee näytelmän lopussa. Tragedia päättyy siihen, kun kaikki on tehty ja mitään ei ole enää tehtävissä. (Kinnunen 1985, 176, 177.) *Sinuhe egyptiläinen* –romaanin loppuratkaisu muistuttaa klassisen tragedian suljettua muotoa:

Sydämeni on väsynyt kaiken kertomani tähden ja jäseneni ovat väsyneet ja kaipaavat jo ikuista lepoa. Ehkä en ole onnellinen, mutta en myöskään ole kovin onneton yksinäisyyteni tähden, ja kuta yksinäisempi ja kauempana ihmisistä olen ollut, sitä selvemmin olen nähnyt ihmiset ja heidän tekonsa ja heidän tekojensa turhuuden. Varsin turhaa ovat näet kaikki ihmisen teot hänen elämänsä päivinä. (Waltari 2008 II, 390.)

Kinnusen mielestä tragedia ei edellytä sankarin kuolemaa, vaan sankarin traagista kohtaloa kuvaa minuuden olemassaolon lakkaaminen. Sankari on kuluttanut täysin omat voimansa ja ammentanut itsensä tyhjäksi taistellessaan omien tavoitteidensa puolesta. Henkilöhahmon elämä on loppunut ennen kuolemaa. Tragedian lopussa sankari herää uudelleen tuntevaksi, kirjoittaa Kinnunen: hän näkee tekonsa ja itsensä uudessa valossa. (Kinnunen 1985, 176, 177.) Kinnunen korostaa siis yksilön minuuden merkitystä katharsiksen synnyssä. Mielestäni tragediassa voidaan nähdä päähenkilön henkisen kasvun mahdollisuus: päähenkilö oivaltaa tragedian lopussa jotain olennaista itsestään ja häntä ympäröivästä fiktiivisestä maailmasta.

Tragedia kirjallisuudenlajina on oman aikakautensa tuote: se heijastelee sen aikakauden maailmankuvaa, jossa se on syntynyt. Historiallisena romaanina *Sinuhe egyptiläinen* on monitasoinen romaani, joka muinaisen Egyptin lisäksi kuvaa oman kirjoitusajankohtansa Eurooppaa, siellä vallitsevia tunnelmia ja senaikaista maailmankuvaa. Vaikka *Sinuhe egyptiläinen* ei olekaan näytelmä, siitä voidaan löytää useita tragedialle

ominaisia lajipiirteitä, jotka osaltaan rakentavat romaanin fiktiivisen maailman todellisuudesta muodostuvaa maailmankuvaa. *Sinuhe egyptiläisen* lukeminen tragediana näyttää romaanin fiktiivisen maailman todellisuuden sellaisena kuin fiktiivinen henkilöahmo sen kokee. Tragedian voidaan katsoa sisältävän myös kehityskertomuksen: kun fiktiivisen henkilöahmon suhde ympäristöön muuttuu, muuttuu myös hänen maailmankuvansa.

4 AIKA SINUHE EGYPTILÄISESSÄ

4.1 Aika ja maailmankuva

Aika on inhimillisen kokemusmaailman abstrakti käsite, jonka avulla ihminen jäsentää ympäröivää todellisuuttaan. Kaikki oleminen on sidoksissa aikaan ja paikkaan: aika asettaa koordinaatit yksilön olemiselle ja sijoittaa hänet johonkin konkreettiseen paikkaan sekä kuvitteelliselle aikajatkumolle. (Tähkä 1989, 72.) Aika- ja paikkasidonnaisuus muodostaa yksilön perspektiivin, henkilökohtaisen näkökulman maailmaan.

Kulttuurintutkija Matti Kamppisen näkemyksen mukaan aika on perustavanlaatuinen maailmankuvaa ja todellisuutta rakentava elementti, johon sisältyvät ihmisen olemassaolon peruskysymykset, kuten esimerkiksi mikä ihminen on, millainen on hänen suhteensa ympäröivään maailmaan, mitä on oleminen, tieto, totuus tai todellisuus (Kamppinen 1999, 29). Aika on monisyinen, vaikeasti hahmotettava abstraktio, jota pyritään havainnollistamaan ja selittämään kielellisesti. Psykoanalyttikko Riitta Tähkä kuvaa yksilön aikakäsitystä lineaarisen jatkumon muodostamana moniulotteisena perspektiivinä, josta voidaan erottaa menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus. Aika rakentaa todellisuutta: se muodostaa kontekstin, jossa ihminen toimii. Aikakäsitys vaikuttaa myös siihen, millaiseksi ihminen kokee todellisuuden. Todellisuus on subjektiivinen kokemus, joka syntyy ihmisen ja hänen ympäristönsä välisestä vuorovaikutuksesta. Tällöin kaikki se, mitä ihmiselle hänen elinaikanaan tapahtuu, vaikuttaa hänen käsitykseensä todellisuudesta. (Tähkä 1989, 56–75.) Koska oleminen on sidoksissa aikaan ja paikkaan, määrittää kulttuurinen konteksti yksilön toimintaa ja kokemuksia.

Eri kulttuureissa aika hahmotetaan eri tavoin. Agraariyhteisöissä aikaa jäsennetään tavallisesti luonnon omaa kiertokulkua noudattelevina sykleinä, jotka rytmittävät ihmisten elämää. (Kamppinen 2000, 12–13.)

Jälleen oli tulvan aika ja vesi nousi temppelin muureihin asti ja veden paettua puhkesi maa heleän vihreäksi, linnut rakensivat pesiä ja lotukset kukkivat lammikoissa ja akasiapensaat tuoksuvat. (Waltari 2008 I, 90.)

Tällaiselle sykliselle aikakäsitykselle tyypillistä on, että aika hahmotetaan alkua ja loppua vailla olevaksi kehämäiseksi sykliksi, jossa tapahtumat toistuvat samankaltaisina. (Kamppinen 2000, 12–13.) Ajan käsittäminen lineaarisena puolestaan korostaa ainutkertaisuutta: ajalla on alku ja loppu, yksittäiset tapahtumat hahmotetaan peräkkäisinä,

toinen toistaan seuraavina ainutlaatuisina prosesseina, jotka etenevät ajassa lineaarisesti (Kamppinen 2000, 13). Matti Kamppinen toteaa, että nämä lineaarisen aikakäsityksen perusominaisuudet soveltuvat hyvin kehitysromaanin juonirakenteeseen. (Kamppinen 2000, 14.) Perinteinen kehitysromaanin kuvailee yleensä päähenkilön sisäistä kehitystä ja muuttumista lineaariseen aikakäsitykseen pohjautuvan elämänkaaren kautta:

Tällä tavoin kasvoin mieheksi enkä enää ollut nuori palatessani Simyraan viivytyäni sieltä poissa kolme vuotta keräten hyvää ja pahaa tietoa monesta maasta. Merituuli puhalsi pois viinihöyryt ja teki silmäni jälleen kirkkaiksi ja palautti voiman jäseniini, niin että söin ja join ja olin kuten muutkin ihmiset, vaikka en puhunut enää yhtä paljon kuin muut, vaan olin vielä yksinäisempi kuin ennen. (Waltari 2008 I, 306.)

Tässä katkelmassa päähenkilö Sinuhe pohtii omaa nuoruuttaan. Agraariyhteisöissä yksilön elämä hahmotetaan lineaarisena aikajanana, johon sisältyy erilaisia ikäkausia, kuten lapsuus, nuoruus, aikuisuus ja vanhuus (Kamppinen 2000, 14). Katkelma tuo esille yksilöllisen näkökulman aikaan, miten yksilön elämäkokemukset muuttavat yksilöä ja miten hänen käsityksensä todellisuudesta muuttuu varttumisen myötä.

Lineaarinen ja syklinen aika eivät ole toistensa vastakohtia vaan ne ovat ajan eri ominaisuuksia, jotka täydentävät toisiaan. Lineaarinen ja syklinen aika kuvaavat aikaa eri näkökulmasta. Reaalimaailmassa lineaarinen ja syklinen aikakäsitys elävät rinnakkain jokapäiväisessä elämässämme. Ihmisen lineaarinen elämänkaari sisältää myös syklisen ulottuvuuden: esimerkiksi vuodenaikojen vaihtelu on osa ihmisen elämänkaarta. (Kamppinen 2000, 14, 15.) Eri kulttuureissa syklinen ja lineaarinen aikakäsitys painottuvat eri tavoin. Tietokäsityksen muuttuminen on vaikuttanut suuresti lineaarisen aikakäsityksen yleistymiseen länsimaissa. Luonnontieteille ominainen syy- ja seuraussuhteiden lineaarisuus on vallannut alaa syklisyyteen pohjautuvalta ajattelulta. Tieteellisen maailmankuvan ytimenä on uskomus siihen, että tiedolla voidaan hallita todellisuutta. (Kamppinen 1999, 55, 56, 75.) Matti Kamppisen mukaan juuri tämän vuoksi lineaarinen aikakäsitys on saavuttanut enemmän suosiota läntisessä kulttuuripiirissä.

Toinen länsimaiseen aikakäsitykseen suuresti vaikuttanut tekijä on uskonnon vaikutus ihmisten ajatteluun ja toimintaan. Kaikkien uskontojen perimmäisenä tarkoituksena on vastata ihmismieltä askarruttaviin kysymyksiin kuten esimerkiksi miten aika ja ikuisuus tulkitaan ja miten ihminen voi hallita niitä. Uskontojen erilaiset aikakäsitykset pyrkivät vastaamaan näihin kysymyksiin. (Kamppinen, 1999,17.) Näihin aikaa koskeviin kysymyksiin pyrkii vastaamaan myös niin sanottu syklinen maailmankuva, jolle ominaista on tapahtumien

toistuminen eri maailmankausina. Maailmanhistorian kehitys nähdään syklisenä kiertokulkuna, jossa kaikki tapahtumat toistuvat tietyin väliajoin (Kamppinen 2000, 13.):

Hänellä oli mukanaan mitä hienointa vuorten viiniä ja ilahduttimme yhdessä sydäntämme viinillä ja hän vakuutti, että yhä useammat merkit ja enteet Mardukin tornissa todistivat vakuuttavasti maailmanvuoden olevan kulumassa loppuun. Siten hän ja minä tiesimme elävämme maailman iltaruskon aikaa ja yö oli edessämme ja paljon mullistuksia oli tapahtuva ja kansoja pyyhittäisiin pois maanpinnalta, kuten Mitannin kansa jo oli pyyhkäisty pois maanpinnalta, ja vanhat jumalat kuolisivat, kunnes syntyisi uusia jumalia ja uusi maailmanvuosi alkaisi. (Waltari 2008 II, 164.)

Riitta Tähkän mielestä lineaarinen aika on välttämätön, jotta voisimme nähdä todellisuuden. (Tähkä 1989, 72.) Sosiaali antropologi Jukka Siikalan mukaan koko inhimillisen kulttuurin perustana on jatkuvuus, se että jokin pysyy samana. Jatkuvuus edellyttää sekä lineaarisen että syklisen aikakäsityksen samanaikaista olemassaoloa. (Siikala 1989, 272.) Mielestäni käsitys ajan syklisyydestä täydentää mallia lineaarisen ajan kuvauksen mallia ja ilmentää ajan monitahoisuutta.

4.2 Aika temaattisena ja kerronnallisena keinona

Sinuhe egyptiläisen keskeinen aikaan liittyvä temaattinen aihe on historian ja nykyisyyden suhde. Romaanissa eletään uuden aikakauden kynnyksellä. Sinuhen elämä ajoittuu kahden eri aikakauden väliselle rajalle: vanha aikakausi on väistymässä, kun Akhnaton julistaa Atonin ainoaksi jumalaksi. Murrosaika toimii kosketuspintana kahden eri aikakauden välillä: se erottaa menneisyyden nykyisyydestä. Ajanmurros voi olla myös uuden alku. Murrosaika voi olla portti uuteen aikakauteen: se on eräänlainen välivaihe siirryttäessä uuteen aikaan. Myös Sinuhe pohtii historian merkitystä. Hän pohtii sitä, onko muutos pysyvä tila vai onko kaiken muuttuminen vain näennäistä.

Hänen puhuessaan muistin, mitä Babylonin tähtienselvittäjät olivat puhuneet, ja sanoin: ” Babylonin papit ovat laskeneet tähdistä, että maailmanvuosi on kulumassa loppuun ja kansat siirtyvät uuteen maailmanvuoteen, jolloin jumalat kuolevat, eikä sen jälkeen enää mikään ole samanlaista kuin ennen. Mutta kenties tämä ennustus tarkoittaa Kreetaa, sillä Syyrian ja Egyptin jumalat eivät suinkaan kuole, vaan pysyvät ikuisesti.” (Waltari 2008 I, 278.)

Matti Kamppisen mukaan asioiden tai olioiden muuttuminen tai muutos voidaan määritellä kahdesta eri näkökulmasta: muutos tapahtuu, kun ajan liike muuttuu tai ajassa olevat asiat tai oliot läpikäyvät muutoksia. Aika hahmotetaan joko liikkeenä tai staattisena, pysyvänä tilana,

jossa eri olioiden ja asioiden olemassaolo toteutuu. (Kamppinen 2000, 25.) Romaanissa pohditaan myös uuden ja vanhan välistä suhdetta. Kaikki uusi syntyy vanhan pohjalta ja sisältää aina jotain vanhaa. Muinainen onkin lukijalle tuttua ja tuttu ajatonta. Muuttuminen on näennäistä. Markku Envallin mukaan tällä muuttumattomuuden teemalla on tarkoitus kiinnittää lukijoiden huomio siihen, että aikakausien väliset erot ovat satunnaisia, niiden välillä on enemmän yhtäläisyyksiä. (Envall 1994, 195.)

Sinuhe egyptiläisessä menneisyys ja romaanin kirjoittamisajankohdan nykyhetki kohtaavat. Romaanista voidaan konstruoida kaksi eri aikatasoa: historiallisena romaanina *Sinuhe egyptiläinen* on ennen kaikkea aikamatka menneisyyteen, mutta samalla se heijastelee myös kirjoitusajankohtansa maailmankuvaa. Romaanin fiktiivisen maailman tapahtumia voidaan lukea ja tulkita myös vertauskuvallisena allegoriana toisen maailmansodan aikaisista pessimistisistä tunnelmista (Envall 1994, 255). Romaanin fiktiivisessä maailmassa pessimististä tunnelmaa luo sodan läsnäolo. Sota varjostaa Sinuheka kaikissa hänen elämänvaiheissaan. Sinuhe haaveilee lapsena sotilaan urasta. Isänsä toivomuksesta Sinuhe päättää kuitenkin jatkaa isänsä työtä lääkärinä. Lääkärinä toimiessaan Sinuhe kohtaa sodan runtelemia ihmisiä ja alkaa vähitellen käsittää sodan mielettömyyden. Ekhnatonin ja Horemhebin ystävänä Sinuhe kietoutuu osaksi valtataistelua ja joutuu näkemään sodan kauheuden ja tavallisten ihmisten kärsimykset läheltä

Historiallisen romaanin minä-kerronnan valikoituminen *Sinuhe egyptiläisen* hallitsevaksi kerronnalliseksi keinoksi on luonteva ratkaisu sekä rakenteellisesti että temaattisesti. Yksilön elämänkaari sisältää sekä lineaarisen että syklisen aikaulottuvuuden, joiden kautta romaanissa pohditaan myös ajan olemusta ja sen merkitystä yksilön näkökulmasta.

Jokainen on nähnyt, miten vesi juoksee vesikellosta. Samalla tavoin kuluu ihmisen aika, mutta ihmisen aikaa ei voi mitata vesikellon mukaan, vaan ainoastaan kaiken sen mukaan mitä ihmiselle tapahtuu. Tämä on suuri ja ylevä totuus ja täysin ihminen ymmärtää sen vasta vanhuutensa päivinä, jolloin hänen aikansa juoksee hukkaan eikä hänelle enää tapahdu mitään, vaikka hän luulee paljonkin tapahtuvan ja vasta jälkeensä huomaa, ettei mitään ole tapahtunut. Sillä kun ihmiselle tapahtuu paljon ja hänen sydämensä muuttuu ja vaihtaa muotoaan, silloin voi yksi ainoa päivä olla hänelle pitempi kuin vuosi ja kaksi vuotta, jotka hän tekee työtä ja elää yksinkertaista elämää itse muuttumatta. (Waltari 2008 II, 67.)

Tämä katkelma kuvaa päähenkilön muuttunutta aikakäsitystä. Kehitysromaanille ominaiseen tapaan *Sinuhe egyptiläinen* on kertomus päähenkilön sisäisestä kasvusta ja yksilön arvomaailman muuttumisesta. Muutos on osa kehitystä. Linearisessa elämänkaariajattelussa ihmisen elämässä tapahtuva muutos on käännekohta, joka mahdollistaa kehityksen. Katkelma

tuota esille myös sen, miten päähenkilön käsitys todellisuudesta on muuttunut. Kehitysromaanissa juonirakenteeltaan konventionaalinen elämäkertamuoto pyrkii selittämään, miten yksilö hahmottaa nykyisyyttä ja menneisyyttä. Miksi menneisyys ja oman elämäntarinan kertominen ovat tärkeitä Sinuhelle? Mikä merkitys menneisyydellä on yksilön näkökulmasta?

Ihmiselle lajityypillinen ominaisuus on kokemus omasta ajallisuudestaan. Menneisyys on olennainen osa yksilön aikaperspektiiviä: yksilön identiteetti ja minuus rakentuvat kertomuksista, joita kerromme menneisyydestämme. (Tähkä 1989, 56, 57.) Taustalla on ajatus siitä, että kieli on kaiken inhimillisen kulttuurin perusta (Wright 2004, 2). Kieli on kansakunnan kollektiivinen muisti, johon menneisyys on tallentunut: kielellä on oma historiansa ja se kantaa itsessään koko kieliyhteisön historiaa. Kielen avulla menneisyys otetaan haltuun. (Grünthal 2005, 399.) Ihminen hahmottaa menneisyyden juonellisina kertomuksina, jotka etenevät lineaarisesti. Elämäntarinan lineaarinen muoto sijoittaa tapahtumat tiettyyn kronologiseen järjestykseen, joka noudattaa lineaariselle aikakäsitykselle ominaisia kausaalisuhteita. (Alasuutari 1989, 82, 84.)

5 KAHTIA JAKAUTUNUT MAAILMA

5.1 Narratiivinen ajattelu todellisuuden välittäjänä

Narratiivisuus osana ihmisen ajattelua on seurausta kielen lineaarisuudesta. Kieli etenee ajassa lineaarisesti: se antaa yksilön ajatuksille ja kokemuksille kertomuksen muodon. Kieleksi muutetuilla ajatuksilla, kokemuksilla ja toiminnalla on siten kertomukselle tunnusmerkkiset ominaispiirteet: alku, keskikohta ja loppu. Kieli ohjaa ajattelemaan lineaarisesti, kertomuksessa esitetyt tapahtumat järjestäytyvät toinen toistaan seuraaviksi peräkkäisiksi sarjoiksi. Kielen tuottama lineaarisuus ja tapahtumien peräkkäisyys saavat lukijan etsimään tekstistä tapahtumien ja niiden seurausten välisiä syy-yhteyksiä. (Kajannes & Kirstinä 2000.)

Hän kyseli minulta hyvin uteliaasti Atonista ja ravisteli päätään ja siveli valkoista partaansa kun kerroin hänelle Atonista. Sillä Atonilla ei ollut kuvia ja kaikki ihmiset olivat samanarvoisia hänen edessään eikä hän lihonut uhreista, vaan ihmisten keskinäisestä rakkaudesta, koska kaikki ihmiset väristä ja kielestä riippumatta olivat veljiä keskenään Atonin edessä eikä hänen edessään ollut eroa köyhällä ja rikkaalla, ylhäisellä ja orjalla.

Babylonin suurlähettiläs myönsi, ettei tällaista jumalaa ollut vielä koskaan ennen ilmestynyt maan päälle ja siksi juuri Atonin ilmestyminen saattoi merkitä lopun alkua, sillä näin vaarallisesta ja peloittavasta opista hän ei koskaan ollut aikaisemmin kuullut. Hän sanoi, että Atonin oppi teki katon lattiaksi ja sai ovet aukeamaan ulospäin niin että ihminen sitä ajatellessaan seisoj päällään ja käveli takaperin. Hänen tietonsa ja viisautensa sai minut vaikenemaan, sillä hän tuli Babylonista, joka on kaiken maallisen ja taivaallisen viisauden kehto, ja kunnioitin häntä suuresti enkä halunnut hänen halveksuvan järjettömyyttäni. Siksi en puhunut hänelle mitään ajatuksestani, että kenties Atonin ilmestyminen ja farao Ekhnatonin usko olivat kaikille kansoille tilaisuus, joka ei koskaan palaisi. Myös itse tajusin ajatukseni mielettömyyden, kun palasin sodasta kädet ja polvet palavan pien haavoittamina ja nähtyäni räähkättyjä ruumiita. Kaiken tämän nähtyäni sanoi näet järki minulle, etteivät ihmiset suinkaan olleet vielä veljiä keskenään, vaan ihminen oli raateleva leijona ihmiselle. (Waltari 2008 II, 164.)

Tämä katkelmaa tuo esiin, miten Sinuhe egyptiläisen fiktiivisen maailman todellisuuden dualistinen maailmankuva rakentuu jyrkille vastakohtille. Idealistinen Atonin oppi korostaa ihmisten välistä tasa-arvoa, joka edistäisi koko ihmiskunnan henkistä ja aineellista hyvinvointia. Päähenkilö Sinuhe on kuitenkin itse kokenut ja nähnyt sodan julmuudet eikä siten voinut uskoa faarao Ekhnatonin opin toteutumiseen. Dualistinen maailman hahmottaminen on ihmiselle lajityypillinen piirre (Keskinen 1997, 46, 52). *Sinuhe egyptiläisen* fiktiivisen maailman todellisuus rakentuu jyrkkien vastakkaisuuksien väliselle jännitteelle: realismi ja idealismi, monoteismi ja polyteismi, aine ja henki, hyvä ja paha, uusi

ja vanha. Sinuhen fyysinen maailma jakautuu kirjaimellisesti kahteen erilaiseen maantieteelliseen alueeseen:

Minun on nyt kerrottava Syyriasta ja kaupungeista, joihin jouduin, ja parhaiten teen sen kertomalla, että punaisissa maissa kaikki on ja tapahtuu päinvastoin kuin mustassa maassa. Niinpä siellä ei ole virtaa, vaan virta sataa taivaasta maan päälle ja kastelee maan. Jokaisen laakson vieressä on vuori ja vuoren takan on jälleen laakso ja jokaisessa laaksossa asuu erilainen kansa ja sitä hallitsee itsenäinen ruhtinas, joka maksaa veroa faraolle tai maksoi ainakin siihen aikaan, josta kerron. (Waltari 2008 I, 149.)

Ihminen luo merkityksiä kielen avulla. Kognitiivisen kielitieteen mukaan kieli on ajattelun työväline. Kieli mahdollistaa merkityksen muodostamisen: kielen avulla voidaan nimetä, luokitella ja kuvata ympäröivää todellisuutta ja abstrakteja käsitteitä. Merkitykset syntyvät kielen ja ympäristön välisessä vuorovaikutuksessa. (Kajannes & Kirstinä 2000.) Merkitykset eivät ole olemassa ilman tulkitsijaa vaan jokainen yksilö luo oman todellisuutensa tulkitsemalla ympäristönsä tapahtumia ja toimintaa. Tämän näkemyksen mukaan ei ole olemassa yhtä oikeaa todellisuutta. Todellisuus muodostuu mahdollisista maailmoista. (Kamppinen 2000, 63.) Näin myös maailmankuva on subjektiivinen tulkinta todellisuudesta. Maailmankuva on kuin kartta todellisuudesta. Vaikka fyysinen ympäristö on kaikille sama, eri yksilöt kiinnittävät huomionsa eri asioihin ja piirtävät itselleen ainutlaatuisen kartan. Kartta ei ole tarkka kopio maastosta. Jokaisella yksilöllä on oma maailmankuvansa, yksinkertaistettu malli todellisuudesta, jonka mukaan hän suuntaa kulkunsa. Maailmankuva on mentaalinen kartta, joka ohjaa joko tietoisesti tai tiedostamatta yksilön toimintaa. Todellisuus sisältää sen aika- ja paikkakontekstin, jossa yksilö kulloinkin elää. Todellisuuden hahmottaminen on siten subjektiivista, aina johonkin näkökulmaan sidottua. (Tähkä 1989, 56–75.)

Kielen avulla ajatukset, havainnot ja kokemukset muutetaan merkityksiksi. Strukturalistisen lähestymistavan mukaan merkitys syntyy aina suhteessa johonkin toiseen. Kieli on luonteeltaan kaksijakoinen: sen rakenneosat muodostavat vastakohtapareja, joiden keskinäiset erot tuottavat merkityksiä. Mikään kielen yksikkö ei merkitse yksinään mitään, vaan sen merkitys määräytyy suhteessa muihin kielen yksiköihin. Merkityksen muodostuminen edellyttää siis vähintään kahden yksikön olemassaoloa. Näiden binaarisen opposition jäsenten merkitykset syntyvät kun niitä verrataan toisiinsa: kummankin merkitystä määrittävät ne ominaisuudet, jotka niihin eivät kuulu. Kielessä merkitys syntyy erojen ja poissaolojen kautta. (Koskela & Rojola 1997, 78,79.) Myös dualistinen ajattelu hyödyntää vastakohtia: merkitys syntyy, kun kahta ominaisuuksiltaan erilaista konkreettista oliota, asiaa tai ilmiötä verrataan toisiinsa.

Myytti on kertomuksen perusmuoto, joka tuottaa merkityksiä vastakohtien kautta. Kulttuuriantropologi ja strukturalistinen myyttitutkija Claude Lévi-Straussin mukaan kaikki myytit syvärakenteissaan käsittelevät ihmisenä olemisen peruskysymyksiä, joiden keskeisenä teemana on ihmisen ja luonnon välinen suhde (Sivenius 1987, 164). Jo aikaisemmin mainittu Minotauros-myytti käsittelee tätä perusteemaa asettamalla vastakkain uskonnon ja tiedon. Pettymys jumaliin tekee Sinuhesta etsijän. Häntä kiehtoo ajatus siitä, voiko ihminen hallita tiedollaan koko luomakuntaa vai onko olemassa jokin suurempi voima, joka määrää yksilön kohtalon. Etsinnästä tulee koko Sinuhen elämää ohjaava voima. Sinuhe etsii ehdotonta totuutta kaikkialta. Nuoruuden pettymysten jälkeen Sinuhe epäilee jumalten olemassaoloa ja on valmis hylkäämään kaikki jumalat.

Yhtä tyhjä kuin oli vatsani, yhtä tyhjä oli myös sydämeni ja pääni, sillä enää en uskonut jumaliin. (Waltari 2008 I, 52.)

Minotauros-myytissä labyrintti symbolisoi laskeutumista manalaan (Fiebag, Gruber & Holbe 2003, 70,71.) Kreetan jumala asuu luolien muodostamassa labyrintissä. Sinuhe luottaa, että hän löytää reitin takaisin maan päälle tiedon avulla. Löydettyään merenpohjasta kreetalaisten jumalan mätänevän ruumiin, hän tuntee jälleen pettyneensä jumaliin. Sinuhe ei löydä tietä ulos labyrintista tietojensa avulla, vaan käytännöllinen Kaptah pelastaa hänet lankakerän avulla ulos maan päälle.

Minotauros-myytin labyrintti on monitulkintainen symboli. Labyrintti on maailman vanhimpia symboleita, joka esiintyy monissa kulttuureissa. Usein labyrintti symbolisoi oikean tien etsimistä elämässä. Tällöin se nähdään elämän vertauskuvana: ihmisen tehtävänä on päästä labyrintin keskipisteeseen, jossa kaikki on järjestyksessä. Labyrintin sokkelot kuvaavat ihmisen elämässään kulkemaa matkaa, johon kuuluvat erilaiset koettelemukset ja vaikeudet harhapolkuineen. Labyrintin keskipisteessä ihminen voi saavuttaa tilan, jossa hänen tietonsa kasvavat ja jossa kaikki on järjestyksessä. (Fiebag ym. 2003, 70,71.)

Elämän symbolina labyrintti käsittelee syvärakenteissaan yhtä inhimillisen olemassaolon perimmäistä kysymystä: mitä ihmiselle tapahtuu, kun hän kuolee (Fiebag ym. 2003, 70,71.) Sinuhen manalassa käynti voidaan tulkita uudesti syntymiseksi. Maan päälle palattuaan Sinuhe tuntee olevansa muuttunut. Myös romaanin rakenne tukee tulkintaa uudesti syntymisestä: se jakautuu kahteen osaan, joista ensimmäinen kertoo Sinuhen entisestä elämästä ja toinen uudesta elämästä (Haavikko 1980, 353). Minotauros-myytti on siten tärkeä vaihe Sinuhen elämäntarinassa. Monoteististen uskontojen tutkijan Karen Armstrongin mukaan uusi elämä edellyttää jonkinlaisen kuoleman. Sankarimyytissä manalaan

laskeutuminen on siirtymäriitti, jossa sankari kohtaa kuoleman ja joutuu luopumaan kaikesta. Manalassa sankari hylkää vanhan minuutensa ja oppii itsestään jotain uutta, mikä mahdollistaa hänen henkisen kehityksensä. (Armstrong 2005, 36–37.)

Sankarimyytin keskeinen teema on etsintä. Myyttejä tutkivan Armstrongin mielestä sankarin tehtävänä on etsiä jotain uutta, jonka avulla myyttinen sankari voi kehittää omaa yhteisöään. Hänen tulkintansa mukaan sankarilta tai hänen yhteisöltään puuttuu jotain, joka on tärkeää koko yhteisön tulevaisuuden näkökulmasta. Sankarille asetetaan tehtävä, jonka täyttämiseksi hän joutuu erilaisiin seikkailuihin. Sankarimyytin olennainen elementti on matka, jonka seurauksena sankari oppii jonkin uuden tiedon tai taidon, jonka hän palatessaan tuo kansalleen. (Armstrong 2005, 36.)

Astuin ulos Atonin temppelistä mielessä tunne kuin elämäni tähän asti olisi ollut kiviseinäinen kammio ilman ulospääsytietä ja nyt ensimmäisen kerran olisin löytänyt lohkareiden välistä kapean raon, josta valo paistoi pimeään ja tuli ilmaa sydämeni hengitettäväksi. Samalla tapaa kuin ensimmäisen kerran kuvakirjaimet alkoivat elää minulle, samalla tapaa kuin ensimmäisen kerran haltioittavasti tunsin lääkärin tiedon ja mahdin samalla tapaa minulla oli tunne, kuin elämä olisi avautunut minulle uutena. Mutta luulen, että tämän tunteen voi elää vain ihminen, joka on hyvin yksinäinen ja menettänyt paljon. (Waltari 2008 I, 337.)

Tämä katkelma kuvaa elämää etsintänä. Elämä vertautuu kiviseinäiseen labyrinttia muistuttavaan kammioon, josta ihminen pyrkii ulos kohti valoa. Sinuhe uskoo löytäneensä totuuden Ekhnatonin uudesta jumalasta Atonista. Katkelmassa on myös viittaus uudestisyntymiseen, se kertoo päähenkilön muuttumisesta.

5.2 Idealismi ja realismi

Sinuhe egyptiläisen fiktiivisen maailman todellisuus rakentuu jyrkkien vastakohtien muodostamalle jännitteelle. Päähenkilö Sinuhe käy jatkuvaa kamppailua idealismin ja realismin välillä. Henkilökohtaisen arvomaailman muutokset heijastuvat myös Sinuhen maailmankuvaan. Nuoren Sinuhen lapsenmielinen usko siihen, että ihminen kykenee saavuttamaan perimmäisen tiedon, jonka avulla hän pystyy hallitsemaan elämäänsä ja koko luomakuntaa muuttuu pettymykseksi. Hän joutuu myöntämään, että kaikkein korkein tieto on ihmisen järjen yläpuolella.

Jokin, mikä minussa tietämättäni oli kypsynyt tahdostani ja tiedostani riippumatta, vastasi näihin sanoihin, ja ensimmäisen kerran ajattelin, että ihmisen ajatus kenties oli epätäydellinen ja siksi saattoi olla muutakin, mitä silmä ei nähnyt eikä korva kuullut eikä käsi voinut tuntea. Kenties farao ja hänen pappinsa olivat löytäneet tämän

totuuden ja nimittivät juuri tuota tuntematonta ihmisajatuksen ulkopuolella Atoniksi. (Waltari 2008 I, 337.)

Idealismin ja realismin välinen jännite kuvaa päähenkilön arvomaailman muuttumista ja henkistä kehitystä. Eri ideologioiden välinen kamppailu on myös temaattinen rakennetekijä, joka kuvaa päähenkilön maailmankuvan rakentumista. Ideologioita kuvataan henkilöhahmojen kautta. Henkilöhahmoista Horemheb ja Kaptah edustavat realismia, faarao Ekhnaton idealismia. Idealismin tappio toteutuu Ekhnatonin kohtalossa. (Rikama, 226, 227.) Uskontojen välisessä sodassa Ekhnatonin jumala Aton häviää Ammonille. Tavallinen kansa pitää Ekhnatonia ja tämän jumalaa Atonia riistäjinä, jotka hyötyvät köyhien maanviljelijöiden tekemästä työstä. Ammon palautetaan takaisin valtaan, ja Egyptissä aletaan taas noudattaa vanhoja perinteitä. Lopulta Ekhnaton joutuu itsekkin myöntämään, että Atonin opin soveltaminen maallisen valtakunnan hallitsemiseen on tuhoon tuomittu. Ekhnatonin tappion myötä Atonin oppi hävitetään Egyptistä. Fiktiivisen maailman todellisuus murskaa Sinuhen odotukset kaikkien kansojen välisestä veljeydestä. Realismi pohjautuu tietoon, joka voidaan osoittaa todeksi (Aristoteles 1990, 67–69). Idealismin perustana ovat ihmisen toiveet ja kuvitelmat tulevaisuudesta, siitä millaista voisi olla (Platon 1981, 247–281). Yksilön omat kokemukset vaikuttavat siihen, miten hän suhtautuu todellisuuteen. Sinuhen idealismi alkaa vähitellen elämäkokemuksen myötä muuttua realismiksi. Sinuhelle tieto on absoluuttinen totuus, jota hän etsii kaikkialta. Nuorelle Sinuhelle uuden tiedon oppiminen on askel kohti perimmäistä totuutta siitä, mikä ihminen on, mikä on hänen paikkansa maailmassa.

Mutta tätä kaikkea en tiennyt vielä silloin, vaan astuin Elämän taloon täynnä kunnioitusta, ja uskoen löytäväni sieltä kaiken maisen viisauden ja hyvyden. (Waltari 2008 I, 53.)

Lääkärinopintojen edetessä Sinuhe oppii ymmärtämään, että Elämän talon lääkäreiden tiedon rajoina ovat vanhat kirjoitukset: he eivät tiedä sen enempää kuin mitä asioista on aikaisemmin kirjoitettu.

”Silloin silmäni avautuivat ja näin, että Elämän talon lääkärit tiesivät vain kirjoitukset ja tavan, mutta ei mitään sen enempää. Mutta jos kysyin miksi syöpyvä haava on poltettava mutta tavallinen voideltava ja sidottava, ja miksi home ja hämähäkinverkot parantavat paiseita, minulle vastattiin ”Niin on tehty aina ennen.” (Waltari 2008 I, 55.)

Sinuhe kokee pettyneensä saamiinsa vastauksiin ja alkaa etsiä totuutta muualta. Totuuden etsinnästä tulee Sinuhen elämää ohjaileva tekijä. Hän etsii totuutta myös Atonin opista, minkä vuoksi hän joutuu puolustamaan Ekhnatonin jumaluusoppia Horemhebin realismia vastaan.

”Hän on suurempi jumala kuin luulet”, sanoin hiljaa tuskin itsekään ymmärtäen, miksi sanoin tämän hänelle. Kenties hän on myös sinussa, tietosi ulkopuolella, ja minussakin, tietoni ulkopuolella. Jos ihmiset ymmärtäisivät häntä, hän voisi vapauttaa kaikki kansat pelon ja pimeyden vallasta. Mutta varsin mahdollista on, että monen täytyy kuolla hänen tähtensä, kuten sanoit, sillä sen mikä on ikuista, voi vain väkivalloin pakottaa tavalliselle ihmiselle.” (Waltari 2008 II, 13–14.)

Fiktiivisen maailman todellisuus näyttäytyy kuitenkin toisenlaisena kuin Ekhnatonin julistama oppi Atonista. Sinuhen elämää hallitsee jatkuva idealismin ja realismin välinen ristiriita. Hän joutuu kertomaan asioiden todellisen laidan Ekhnatonille, jolle kukaan muu ei ole rohjennut kertoa, mitä Egyptin rajojen sisäpuolella on todella tapahtunut.

Sanoin hänelle: ”Olet julistanut eläväsi totuudesta, farao, Ekhnaton. Siksi puhun sinulle totuuden, vaikka ymmärrän hyvin, että sairautesi tähden hovilaiset ja Atonin kumartajat käärivät totuuden sinulta pehmeihin kankaisiin ja sulkevat sen nahkojen sisään. Sillä totuus on veitsi ihmisen kädessä ja voi kääntyä kantajaansa vastaan. Totuus kääntyy sinua itseäsi vastaan, farao Ekhnaton ja tuottaa sinulle kipuja. (Waltari 2008 II, 34.)

Faarao Ekhnaton on julistanut Atonin ainoaksi jumalaksi. Kansa nousee vastustamaan uutta jumaluusoppia, ja Thebassa puhkeaa kapina Atonin ja Ammonin kannattajien välille. Ekhnatonin käskystä Horemheb sotilaineen kukistaa kansalaisten kapinan. Kukaan hovin jäsenistä ei ole uskaltanut kertoa Ekhnatonille totuutta verisestä kansannoususta. Yllä olevassa katkelmassa Sinuhe kertoo Ekhnatonille, mitä Thebassa on todella tapahtunut. Ekhnaton ei halua uskoa todeksi tapahtunutta, vaan julistaa edelleen elävänsä totuudesta.

Mikä tässä kaikessa oli totuus, sitä en tosiaan voi sanoa, sillä joskin on ihmisiä, jotka ajattelevat aina samalla tavoin ja vetävät päänsä kuoren sisään kuin kilpikonnat nähdessään jotakin uutta, niin minun ajatukseni ovat aina uudistuneet sen mukaan, mitä olen nähnyt ja kuullut ja ymmärtänyt, ja moni asia, jonka olen nähnyt tai kuullut, on myös vaikuttanut ajatuksiini, vaikka en ole sitä ymmärtänyt. (Waltari 2008 II, 81.)

Yllä olevasta katkelmasta käy ilmi, että Sinuhe suhtautuu avoimesti uuteen tietoon ja oppimiseen. Hän pystyy myös arvioimaan kriittisesti itselleen uutta tietoa. Sinuhe ymmärtää myös tiedon merkityksen.

Yksilön maailmankuvan sisältö voi olla myös ristiriitainen: maailmankuvan eri osat voivat olla keskenään vastakkaisia. Maailmankuva on monikerroksinen konstruktio, jonka eri kerrostumat voivat sisältää ristiriitaista tietoa. Maailmankuvantutkijoiden mukaan ihminen elää keskellä erilaisten maailmankuvien kamppailua. Maailmankuva ei ole mikään staattinen,

alati samana pysyvä näkemys todellisuudesta, vaan se muuttuu ajan kuluessa. Maailmankuvat kilpailevat eri ideologioiden kanssa. Eniten kannatusta saaneet maailmankuvat jäävät voimaan, heikoimmat kuolevat. (Puhakka, 1977, 49–70.) Yksilö jäsentää ympäröivää maailmaa maailmankuvan avulla. Maailmankuvan osien ei tarvitse muodostaa ehjää kokonaisuutta (Envall 1989, 117). Olennaista on, että sen ydinosat muodostavat kokonaisuuden, jonka avulla yksilö voi hahmottaa todellisuutta. Sinuhelle maailmankuvan osien välinen ristiriitaisuus muodostaa jännitteen, joka hallitsee hänen elämäänsä. Hän tasapainoilee koko elämänsä idealismin ja realismin välillä. Suurin osa idealismista kuolee Ekhnatonin mukana, mutta Sinuhe ei hylkää idealismia kokonaan. Edellä olevat katkelmat kuvaavat päähenkilö Sinuhen arvomaailman kehitystä. Mielestäni merkittävä vaikuttaja Sinuhen maailmankuvan muuttumiseen on avoin suhtautuminen uuden oppimiseen. Uusi tieto ja oppiminen mahdollistavat maailmankuvan muuttumisen.

5.3 Monoteismi ja polyteismi

Sinuhe egyptiläinen kuvaa kahden aikakauden välistä murrosaikaa: Ekhnaton korottaa Atonin Egyptin ainoaksi jumalaksi ja syrjäyttää näin vanhan uskonnon. Atonin oppi eroaa merkittävästi Egyptin vanhoista uskonnoista. Uuden ja vanhan uskonnon välisistä eroista muodostuu vastakohta-asetelma. Erona vanhoihin uskontoihin Aton on jumala, jolla ei ole kuvaa. Tavallisten kansalaisten on vaikea uskoa jumalaan, jolla ei ole konkreettista hahmoa.

Hänen jumalansa on pyöreä ja auringon kehrän kaltainen, niin että tirkistelkää sitä taivaalta, jos silmänne kestävät. Hän siunaa teitä käsillään, vaikka epäilen, että tänään marssinne jälkeen hänen sormensa tuntuvat teistä hehkuvilta neuloilta selässänne.

Mutta sotilaat napisivat ja sanoivat, että faraon jumala oli liian kaukana. He halusivat jumalaa, jonka eteen saattoi heittäytyä maahan ja jota saattoi koskea käsillään, jos uskalsi. (Waltari 2008 I, 166.)

Tässä katkelmassa Horemheb puhuu sotilailleen Atonin temppelin vihkitilaisuudessa. Puheessaan Horemheb kuvailee faaraon uutta jumalaa sotilaille, mutta sotilaiden mielestä uusi jumala eroaa liiaksi perinteisistä vanhoista egyptiläisten jumalista: uudella jumalalla ei ole konkreettista hahmoa ja hän on liian kaukana ihmisistä.

Ekhnatonin uuden uskonnon kuvaus sisältää arkkityypisiä, kaikille uskonnoille yhteisiä piirteitä, mutta Atonin oppia voidaan pitää myös kristinuskon piilokuvana.

Yksin sinä loit maan halusi mukaan
ihmiset ja karjan ja suuret ja pienet eläimet,
kaiken, mikä maan päällä on ja kävelee jaloillaan

kaiken, mikä ilmassa on ja siivillään lentää,
 Syyrian ja Nubian maat
 ja Egyptin maan.
 Jokaisen juuri sinä asetat omalle paikalleen
 ja annat kaikille, mitä he tarvitsevat,
 jokaisella on paikkansa
 ja hänen päivänsä olet sinä lukenut.
 Monenlaisia kieliä he puhuvat tahtosi mukaan,
 niin sinä erotat ihmiset toisistaan (Waltari 2008 I, 167.)

Tämä katkelma Atonia ylistävästä hymnistä kertoo, että Aton on ihmisen yläpuolella ja hän on luonut ihmisen ja koko maailman, siten se kuvaa myös Atonin opin arvomaailmaa eli mikä on ihmisen asema maailmassa ja mitkä ovat tavoiteltuja ja hyvinä pidettyjä asioita elämässä. Katkelmasta voidaan löytää yhtymäkohtia Raamatun luomiskertomukseen. Atonin oppi korostaa kaikkien ihmisten välistä tasa-arvoa, muiden uskontojen jumalat hallitsevat ihmisten mieliä pelolla:

Muistin näet pelon, jolla Ammon kahlitsi ihmisten sydämiä tukahduttaen tiedonjanon ja estäen kysymästä: Miksi? Muistin myös Kreetan kuolleen jumalan, joka kellui mädässä vedessä ja jonka uhrit opetettiin tanssimaan härkien edessä, jotta he olisivat tuottaneet huvia meren härälle. Kaikkea tätä ajatellessani valtasi mieleni viha entisiä jumalia kohtaan ja Atonin valo ja kirkkaus kävi huikaisevaksi mielessäni kaiken entisen rinnalla, sillä Aton vapautti ihmisen pelosta ja Aton oli jokin, joka oli minussa ja minun ulkopuolellani ja auringon loistavat säteet lämmittivät multaa ja multa puhkesi kukkimaan. (Waltari 2008 II, 177–178.)

Sinuhe egyptiläisessä uskon etsinnän kautta kuvataan myös päähenkilön minäkuvan muodostumista ja identiteettiä. Eri uskontojen välinen taistelu heijastuu myös Sinuhen henkilökohtaisiin valintoihin ja arvomaailmaan.

Koska minulla ei siis ole muuta menetettävää kuin henkeni, niin miksi en tukisi hänen heikkouttaan ja seisoksi hänen rinnallaan ja rohkaisisi häntä mitään epäilemättä, sillä hän on farao ja valta on hänen käsissään eikä ole maailmassa rikkaampaa maata kuin Egypti ja kenties Egypti kestää elävänä tämän kokeen. Jos niin kävisi, uudistuisi tosiaan maailma ja uusi maailmanvuosi alkaisi ja ihmiset olisivat veljiä keskenään eikä olisi enää köyhiä ja rikkaita. Eikä koskaan ennen ole tarjoutunut ihmiselle sellaista tilaisuutta totuutensa toteuttamiseen kuin hänelle, koska hän on syntynyt faraoksi, enkä usko että tällainen tilaisuus enää koskaan voi toistua, vaan tämä on ainoa hetki kaikkina aikoina, jolloin hänen totuudellaan on mahdollisuus toteutua. (Waltari 2008 II, 49.)

Sinuhe egyptiläisessä labyrintti oikean tien etsimisen symbolina kuvaa myös päähenkilön sisäistä kamppailua kahden eri uskonnon välillä. Labyrintin sokkeloiset käytävät voidaan

tulkita vertauskuvallisesti valintoina, joita ihminen elämässään tekee. Näin esimerkiksi kristinuskossa labyrintti symboloi pelastumista: labyrintin keskipiste on määränpää, johon päästyään ihminen voi saada sisäisen rauhan. (Fiebag ym. 2003, 70,71.) Sinuhe joutuu usein puolustelemaan muille Ekhnatonin uutta jumaluusoppia. Aton merkitsee Sinuhelle vapautumista pelosta, jolla muut jumalat hallitsevat ihmisiä. Atonin vertauskuvana on valo. Tämä voidaan tulkita suoraksi viittaukseksi kristinuskoon. Sinuhe joutuu myös perustelemaan omia valintojaan:

”Mutta”, sanoin, Ammon on vihattava jumala ja hänen pappinsa ovat kyllin kauan pitäneet kansaa pimeässä ja tukahduttaneet jokaisen elävän ajatuksen, kunnes kukaan ei ole uskaltanut sanoa sanaakaan ilman Ammonin lupaa. Sen sijaan Aton lupaa valoa ja vapaata elämää, elämää ilman pelkoa ja se on suuri asia, se on uskomattoman suuri asia, ystäväni Horemheb. (Waltari 2008 II, 13.)

Jumalten välinen taistelu muuttuu julmaksi sodaksi, jossa eri jumalten kannattajat taistelevat oman vakaumuksensa puolesta. Vallanpitäjien harjoittamassa politiikassa uskonnoista tulee kiistakapula, joiden avulla hallitsijat pyrkivät kääntämään eri uskonnon kannattajat toisiaan vastaan. Jumalten välinen taistelu muuttuu hyvän ja pahan väliseksi kamppailuksi, josta eniten kärsii tavallinen kansa.

Myös kannettiin pihaan nuori mies, jonka hiukset kiilsivät hyvästä öljystä, mutta hänen kurkussaan oli haava, josta vesi juoksi, kun hän koetti juoda. Olisin voinut parantaa hänet mutta potilaat, joiden haavat olin jo sitonut, näkivät, että hänen kadun pölyn ja veren tahrimaan kaulukseensa oli kirjailtu rivi elämän ristejä. Siksi he hyökkäsivät hänen kimppuunsa ja tappoivat hänet, ennen kuin ehdin estää heitä. Eivätkä he lainkaan ymmärtäneet, miksi itkin ja soimasin heitä, sillä he tahtoivat vain poistaa pahan keskeltään ja kaikki paha oli lähtöisin Atonista. (Waltari 2008 II, 21.)

Egyptin kansa nousee vastustamaan Ekhnatonin harjoittamaa politiikkaa, ja vaatii Ammonin palauttamista Egyptin pääjumalaksi. Ammonin ja Atonin kannattajien välinen kiista muuttuu veriseksi kamppailuksi. Sinuhe hoitaa kapinassa haavoittuneita. Hän näkee uskontojen välisen taistelun mielettömyyden, kun ihmiset tappavat toisiaan kiihkon vallassa. Myös Sinuhe joutuu punnitsemaan omia arvojaan ja valitsemaan näkökantansa.

5.4 Oma ja vieras kulttuuri

Kulttuuri on maailmankuvan konteksti: kaikki asiat tapahtuvat aina jossain kulttuurissa. Yksilö tulkitsee tapahtumia, omia havaintojaan ja kokemuksiaan oman kulttuurinsa traditioiden kautta. Ihminen syntyy johonkin kulttuuriin, jolla on oma historiansa. Edeltävät

sukupolvet muodostavat ketjun, jonka kautta kulttuuri välittyy seuraavalle sukupolvelle. Kulttuuri maailmankuvan kontekstina vaikuttaa myös maailmankuvan muodostumiseen: ympäristön muuttuessa myös maailmankuva muuttuu. Kulttuuri on merkitysten tulkinnan konteksti, joka vaikuttaa maailmankuvan muodostumiseen. *Sinuhe egyptiläisessä* eri kulttuurit asetetaan vastakkain. Egyptin vanhan korkeakulttuurin ja Sinuhelle vieraan kulttuuripiirin väliset erot rakentavat ja ylläpitävät jännitettä. Muiden maiden kulttuurit kuvataan päähenkilö Sinuhen näkökulmasta. Sinuhe näkee itselleen vieraat kulttuurit oman egyptiläisen kulttuurinsa läpi: Egypti on hänen maantieteellisen maailmankuvansa keskipiste, johon hän vertaa muita kulttuureita.

Maan asukkaat sanoivat, että Babylon oli vanhin ja suurin maailman kaikista kaupungeista, vaikka en uskonut sitä, kun tiesin, ettei maailmassa ole toista Theban kaltaista kaupunkia mutta minun on myönnettävä, että Babylon yllätti minut mahtavuudellaan ja rikkaudellaan, sillä jo kaupungin muurit olivat vuoren korkuiset ja peloittavat ja torni, jonka he olivat rakentaneet jumalalleen, ulottui taivaaseen asti. Kaupungin talot oli rakennettu neljään ja viiteen kerrokseen niin että ihmiset asuivat toistensa päällä ja alla enkä missään, edes Thebassa, ole nähnyt niin rikkaita ja ylellisiä myymälöitä ja sellaista tavarain määrää kuin temppelein kauppahuoneissa. (Waltari 2008 I, 192.)

Eri kulttuurien vertailu nostaa esiin niiden erot, jotka rakentavat erilaisuuden ja toiseuden teemoja. Kulttuurien vastakohtaisuus korostaa eri kansojen välisiä eroavuuksia. Eri kulttuurien kohdatessa kulttuuri toimii erottavana tekijänä: tunne erilaisuudesta erottaa Sinuhen valtaväestön kulttuurista. Toiseus syntyy oman ja vieraan kulttuurin välisistä eroista. Myös identiteetti rakentuu eroille. Kulttuurierojen kautta yksilö pystyy erottamaan itsen muista. Kulttuuri toimii näin myös yksilön identiteetin rakennusaineena.

Sinuhe egyptiläisessä eri kulttuurien välisistä vastakohtista kertominen hidastaa kerronnan tempoa ja rakentaa pohjaa tuleville tapahtumille. Matkustaessaan eri kulttuuripiiriin kuuluvissa maissa Sinuhe kertoo laajasti kyseisten maiden kulttuureista ja siitä miten niiden asukkaiden tavat eroavat hänen oman kansansa, egyptiläisten tavoista. Kuvaukset eri kulttuureista auttavat lukijaa ymmärtämään muinaisia kulttuureja paremmin. Tieto eri kulttuureista helpottaa lukijaa jäsentämään ja suhteuttamaan romaanin fiktiivisessä maailmassa vallitsevia hallinnollisia ja poliittisia valtasuhteita. Kulttuurien väliset erot näytetään päähenkilön näkökulmasta. Matkoillaan Sinuhe tutustuu vieraisiin kulttuureihin, joista hän kertoo laajasti ja yksityiskohtaisesti. Sinuhe on sivistynyt vanhan korkeakulttuurin edustaja, joka on kiinnostunut myös vieraista kulttuureista. Kertomuksessaan hän kuvaa

laajasti kulttuurin eri osa-alueita, kuten esimerkiksi vieraiden kansojen elinkeinoja, oikeusjärjestelmää ja lainsäädäntöä, uskontoja ja taiteita.

Maata, jota Babylon hallitsee, nimitetään monella nimellä ja sitä nimitetään Kaldeaksi ja myös Khosseaksi kansan mukaan, joka siinä asuu. Mutta minä nimitän sitä Babyloniksi, koska silloin jokainen tietää, mistä maasta on kysymys. Se on viljava maa ja sen pellot ovat täynnä kastelukanavia ja maa on laakeaa, niin kauas kuin silmä kantaa, toisin kuin Egypti, kuten kaikki muukin siellä on toisenlaista, jopa siinä määrin, että kun Egyptissä naiset jauhavat viljan polvistuen maahan ja kierittävät pyöreää kiveä, niin Babylonissa naiset istuvat ja kiertävät kahta kiveä vastakkain, mikä tietenkin on paljon raskaampaa. (Waltari 2008 I, 192.)

Tässä katkelmassa Sinuhe kertoo Babylonista ja sen maantieteellisistä olosuhteista. Hän myös vertailee babylonilaisten ja egyptiläisten maanviljelymenetelmiä.

Eikä tässä maassa kasva puita, vaan puita on niin vähän, että siellä pidetään rikoksena ihmisiä ja jumalia vastaan, jos joku katkaisee puun, ja laissa säädetään tästä rangaistus. (Waltari 2008 I, 192.)

Tässä lainauksessa Sinuhe kertoo Babylonin lainsäädännöstä.

Myös heidän taiteensa on ihmeellinen ja oikullinen ja jokainen taiteilija maalaa niin kuin itse haluaa, välittämättä säännöistä ja rakastaen vain sitä, mikä on kaunista hänen silmissään. Heidän ruukkunsa ja maljakkonsa leimuavat hehkuvia värejä ja niiden kyljissä uivat elävinä kaikki meren merkilliset eläimet ja kalat, kukat kasvavat niissä ja perhoset lepattavat ilmassa, niin että ihminen, joka on tottunut sääntöjen hallitsemaan taiteeseen, tulee levottomaksi ja luulee näkevänsä unta heidän taidettaan katsellessaan. (Waltari 2008 I, 267.)

Tämä katkelma kertoo Kreetan taiteesta. Sinuhelle kreetalaisten taide on ihmeellistä, sillä taiteilijat voivat vapaasti käyttää värejä ja sommitella työnsä kuten haluavat. Tämä on suuri ero Egyptin taiteeseen, jossa taiteilijat noudattavat vanhoja traditioita, jotka rajoittavat taiteilijan luomistyötä.

Sinuhun kertomukset vieraiden maiden kulttuureista on keino luoda kuva koko aikakaudesta. Yksilön kehityskertomuksen kautta kuvataan koko yhteiskuntaa ja siellä vallitsevia epäkohtia. *Sinuhe egyptiläinen* sisältää rakenteissaan myös draaman aineksia. Romaanin keskeinen rakenteellinen tekijä, jyrkkien vastakohtaparien muodostama jännite, on draaman peruselementti: draama muodostuu päähenkilön ja vastavoimien välisestä kamppailusta.

6 IHMISKUVA

6.1 Ihmisyys *Sinuhe egyptiläisessä*

Hän otti kalanperkausveitsen vyöstään ja koetteli sitä arpiseen kämmeneensä ja katseli minua kunnes hänen silmänsä hämärtyivät ja hän alkoi itkeä ja viskasi veitsen pois käsistään ja sanoi: ” Tappaminen on hyödytöntä, nyt sen ymmärrän eikä tappamalla voita mitään, koska veitsi iskee sokeasti syylliseen ja syyttömään. Ei, Sinuhe, unohda sanani ja anna minulle anteeksi pahuuteni, sillä iskiessään veitsensä ihmiseen ihminen iskee veitsensä veljeensä ja kenties me köyhät ja orjat ymmärrämme sen sydämässämme emmekä sen tähden osannet tappaa. Siksi kenties me lopulta voitimme eivätkä suinkaan voittaneet ne, jotka tappoivat meidät, vaan he hävisivät ja menettivät itsensä tappaessaan. Sinuhe, veljeni, kenties tulee päivä, jona ihminen näkee ihmisen veljekseen tappamatta häntä. Olkoon siihen asti itkuni minun perintöni veljilleni, kun olen kuollut. (Waltari 2008 II, 250.)

Yllä oleva kalanperkaaja Metin valitus sisältää romaanin ihmiskäsityksen ydinajatuksen: onko ihminen sidottu lajityypillisiin piirteisiinsä vai pystyykö ihminen muuttumaan. Yksi maailmankuvan keskeisistä tavoitteista on löytää vastaus myös siihen kysymykseen, mikä ihminen on. *Sinuhe egyptiläisen* fiktiivisen maailman dualismi jakaa kaiken olevaisen aineeseen ja henkeen. Tämän näkemyksen mukaan myös ihminen muodostuu konkreettisesta materiasta ja aineettomasta hengestä. Keskeinen kysymys on, onko ihmisen henkisistä ominaisuuksista järki ihmisen toimintaa hallitseva vai toimiiko ihminen vaistojensa varassa. Ihmisen muuttumattomuutta julistaa Sinuhen kertomuksen lopetus:

Sillä minä, Sinuhe, olen ihminen ja ihmisenä olen elänyt jokaisessa ihmisessä, joka on ollut ennen minua ja ihmisenä elän jokaisessa ihmisessä, joka tulee jälkeeni. Elän ihmisen itkussa ja ilossa, hänen surussaan ja pelossaan elän, hyvydessään ja pahuudessaan, oikeudessa ja vääryydessä, heikkoudessa ja väkevytydessä. Ihmisenä olen elävä ihmisessä ikuisesti enkä sen tähden kaipaa uhreja hautaani ja kuolemattomuutta nimelleni. (Waltari 2008 II, 391.)

Sinuhe egyptiläisessä ihminen kuvataan inhimillisenä kaikkine vajavuuksineen, myös ihmisen ominaisuuksien kielteiset piirteet ja toiminnan seurausten negatiiviset vaikutukset kuvataan realistisesti. Pessimistinen ihmiskuvaus tuo esiin myös ihmisen raadollisuuden. Ihminen nähdään sellaisena kuin hän todellisuudessa on. Pessimistinen ihmiskuvaus korostaa myös ihmislunnon varjopuolia. Romaanissa henkilöt, jotka toiminnassaan pyrkivät hyvään, tuhoutuvat hyvän ja pahan välisessä taistelussa. *Sinuhe egyptiläisen* sivuhenkilöt ovat kaavamaisia, yhtä ominaisuutta edustavia tyyppejä. Henkilöhahmoista päähenkilö Sinuhe on ainoa, joka ylittää kaavamaisuuden rajat, muut henkilöhahmot kuvataan karikatyyrimäisinä tyyppeinä, jotka eivät kehity tapahtumien edetessä. Dualismi koskee myös henkilöhahmojen

kuvausta: henkilöhahmoista muodostuu vastakohtapareja, kuten esimerkiksi realistinen Horemheb ja idealistinen Sinuhe. Sinuhen idealistinen näkemys ihmisestä muuttuu lopullisesti, kun hän näkee sodan julmuudet.

Totisesti, vasta Jopessa näin, millainen peto on ihminen ihmistä kohtaan, sillä ei ollut sellaista kauhua, mitä Jopessa ei olisi tapahtunut juopuneiden sotilaiden ryöstäessä ja polttaessa kaupunkia. Huvikseen he näet sytyttivät taloja palamaan viitsimättä sammuttaa niitä nähdäkseen myös pimeässä ryöstää ja iloita naisten kanssa ja kiduttaa Joppen kauppiaita saadakseen nämä paljastamaan aarteittensa kätköpaikat. Oli miehiä, jotka huvikseen asettuivat kadunkulmaan ja löivät nuijalla hengiltä tai puhkaisivat keihäällä jokaisen syyrialaisen, joka tuli heitä vastaan, olipa hän mies, vaimo tai lapsi. (Waltari 2008 II, 312.)

Yllä olevassa katkelmassa Horemheb ja hänen joukkonsa ovat vallanneet Joppen. Sinuhe on matkustanut myös Joppeen ja näkee kaupungin Egyptin sotilaiden valloittamana. Horemheb antaa joukkojensa tuhota ja ryöstää kaupunkia. Joppen tapahtumista Sinuhelle paljastuu ihmisen todellinen luonne. Myös Sinuhe joutuu pohtimaan omia valintoja tehdessään sitä, mikä on ihmisen arvo. Romaanissa kaksi toisilleen vastakkaista näkemystä, materialismi ja idealismi, kilpailevat keskenään.

6.2 Yksilö minuutta etsimässä: matka elämän vertauskuvana

Sinuhe egyptiläisessä päähenkilön tekemät matkat voidaan tulkita vertauskuvallisesti elämän symbolina (Haavikko 1986, 141). Tarkastelen tässä, miten päähenkilö Sinuhen tekemät matkat ovat vaikuttaneet hänen minuutensa rakentumiseen ja maailmankuvansa muodostumiseen. Elämänsä aikana Sinuhe matkustelee paljon Välimeren seudulla, jossa hän tutustuu eri kansojen kulttuureihin. Horemheb pyytää Sinuhea matkustamaan Egyptin naapurimaissa ja ottamaan selville näiden valtioiden sotavoimien vahvuuden ja hallinnollisen tilanteen.

”Entäpä, jos antaisin sinulle paljon kultaa”, hän sanoi, ”ja lähettäisin sinut näihin maihin, joista puhuin, harjoittamaan ammattiasi ja levittämään Egyptin lääketieteen mainetta ja omaa mainettasi parantajana niin että jokaisessa kaupungissa rikkaat ja ylhäiset kutsuisivat sinut luokseen ja näkisit heidän sydämensä. Mutta samalla kun harjoittaisit ammattiasi, sinun olisivat minun silmäni ja sinun korvasi olisivat minun korvani ja painaisit mieleesi kaiken, mitä näet ja kuulet, voidaksesi palata Egyptiin ja kertoa sen minulle, kun kerran palaat.” (Waltari 2008 I, 179.)

Sinuhe kieltäytyy ensin tehtävästä ja sanoo Horemhebille, ettei aio enää koskaan palata Egyptiin. Horemheb taivuttelee häntä suostumaan, ja pitkään harkittuaan hän lopulta suostuu tämän pyyntöön:

Lähden siis matkalle ja minun silmäni ovat sinun silmäsi ja minun korvani ovat sinun korvasi, mutta en tiedä onko näkemästäni ja kuulemastani sinulle hyötyä, sillä olen tyhmä sellaisessa, mitä tahdot tietää, ja vain lääkärinä muita etevämpi. Kuitenkin tahdon tehdä parhaani mukaan enkä suinkaan tee sitä kullasta, vaan koska olet ystäväni ja jumalat ovat ilmeisesti niin määränneet, jos ylipäänsä jumalia on olemassa. (Waltari 2008 I, 181.)

Horemhebin ystävänä Sinuhe tuntee velvollisuudekseen noudattaa tämän pyyntöä ja matkustaa vieraisiin maihin. Matkoillaan Sinuhe joutuu eroon omasta yhteisöstään. Vieraassa kulttuurissa hänen sosiaaliset suhteensa muuttuvat. Ulkomaalaisena hän kuuluu valtaväestöstä poikkeavaan vähemmistöryhmään. Kulttuurien väliset erot rakentavat hänen identiteettiään. Vähemmistöön kuulumisen korostaa erilaisuuden tunnetta, mikä rakentaa rajaa muiden ja itsen välille. Sopeutuakseen uuteen ympäristöön Sinuhe opettelee vieraiden kansojen tapoja, mikä helpottaa myös Horemhebin antaman salaisen tehtävän suorittamista.

Asuin Simyrassa kaksi vuotta ja tänä aikana opettelin Babylonin kielen ja kirjoituksen, koska minulle sanottiin, että mies, joka ne osaisi, saattoi matkustaa kautta koko tunnetun maailman ja joka paikassa tehdä itsensä ymmärretyksi sivistyneiden parissa. (Waltari 2008 I, 150.)

Kulttuurien väliset erot rakentavat myös päähenkilö Sinuhen identiteettiä. Vieraassa kulttuuriympäristössä hänen egyptiläistaustansa erottaa hänet paikallisesta valtaväestöstä. Kieli on tärkeä osa kulttuuria, sillä narratiivisen luonteensa ansiosta se pystyy välittämään kulttuuria seuraaville sukupolville. Kulttuurintutkija Stuart Hall korostaa identiteetin rakentamisen narratiivisuutta. Ihmisen identiteetti muodostuu kertomuksista, joita kerromme itsestämme. Hallin käsityksen mukaan identiteetti ei ole jonakin olemista, vaan pikemminkin joksikin tulemista. Kieli on tärkeä osa identiteetin muodostumista. Identiteetit rakentuvat niistä diskursseista, joita käymme ympäristön kanssa. Identiteetti rakentuu niille eroille, jotka muodostuvat, kun tulkitsemme ympäristöstä saatuja vaikutteita. Tulkintojen ei tarvitse olla tosia, oleellista on, että ne ovat jollakin tapaa merkityksellisiä. (Hall 1999, 250–251.) Ympäristön kanssa käymänsä diskurssin perusteella puhuja identifioi itsensä johonkin ryhmään kuuluvaksi. Tavallisesti yksilöllä on useita identiteettejä samanaikaisesti. Identiteetit eivät ole pysyviä, vaan ne ovat jatkuvassa liikkeessä. Tämän vuoksi identiteetti voidaan saavuttaa tai se voidaan menettää, toteaa Hall (1999 23, 28). Identiteetit tunnistetaan erojen

kautta (Hall 1999, 12.). Esimerkiksi kansallinen identiteetti rakentuu muistin, fantasian, kertomusten ja myyttien avulla, kirjoittaa Hall (1999, 229). Nuorelle Sinuhelle ulkomailla matkustelu on merkittävä mahdollisuus oppia uusia lääkärintaitoja ja etsiä totuutta. Innostunut Sinuhe lähtee matkalle avoimin mielin:

Tällaisena kangastelee mielessäni tuo mennyt aika, joka ei luultavasti koskaan enää samanlaisena palaa, jolloin miehuuteni oli nuori eivätkä jäseneni väsyneet pitkillä matkoilla ja silmäni olivat uteliaat ja himoitsivat nähdä uutta ja sydämeni himoitsi tietoa ja ahmi sitä täysin mitoin. (Waltari 2008 I, 182.)

Veijari- ja seikkailuromaaniperinteen mukaisesti Sinuhella on matkakumppaninaan toisenlaista arvomaailmaa edustava Kaptah, jonka käytännöllisyyden avulla he selviävät monesta kiperästä tilanteesta. Sinuhen matkat ovat tärkeä rakenteellinen osa romaania: niiden avulla esitellään uusia henkilöahmoja ja rakennetaan juonikuvioita. Matkoillaan Sinuhe tutustuu myös Horemhebiin ja faarao Ekhnatoniin. Matkat kuvaavat myös Sinuhen identiteetin muuttumista ja oman minuuden etsintää. Vieraan kulttuurin ympäröimänä Sinuhe joutuu pohtimaan omaa suhdettaan vieraaseen yhteisöön ja omaa asemaansa siinä. Kertoessaan elämäntarinaansa hän suhtautuu kriittisesti omiin nuoruuden tekoihinsa ja käsitykseen totuudesta. Hänelle ehdoton totuus on jotain ihmisjärjen yläpuolella olevaa tietoa. Tämän ehdottoman totuuden Sinuhe erottaa maallisesta viisaudesta.

Kaiken tämän ymmärsin matkustaessani virtaa ylös sinisenä hehkuvan taivaan alla auringon lämpimissä säteissä ja maan kukkiessa ympärilläni. Kaiken tämän ymmärsin, sillä mikään ei kirvoita ja vapauta ihmisen mieltä paremmin kuin pitkä matka ilman tärkeitä tehtäviä ja eroaminen vanhasta ympäristöstä ja yksinäisyys. Ajatellessani itseäni häpesin itseäni, sillä Akhetatonissa rikkauteni oli turmellut minut liian kylläiseksi ja matkani Syyriaan oli turmellut minut pöyhkeileväksi ja itsetietoiseksi, niin että uskoin ymmärtäväni, miten valtakuntia hallitaan ja kansat ohjataan liitoihin keskenään. Myös Babylonin suurlähettilään seura oli turmellut minut täyteen maista viisautta, sillä ajatellessani nyt häntä verhot putosivat silmiltäni ja tiesin, että hänen viisautensa oli maallista viisautta ja sen tarkoitus oli maallinen. (Waltari 2008 II, 179–180.)

Lääkärinä toimiessaan Sinuhe tutustuu sekä ylhäisöön että tavallisiin työläisiin. Hän keskustelee paikallisten asukkaiden kanssa ja oppii samalla uusia taitoja. Sinuhen avoin suhtautuminen tietoon edistää uuden oppimista ja hänen maailmankuvansa avartumista. Sinuhe parantaa luokseen saapuneita sairaita huolimatta heidän varallisuudestaan tai yhteiskunnallista asemastaan.

”Ovatko siis kaikki kansat vihollisianne?” kysyin ivallisesti. ”Eikö teillä ole lainkaan ystäviä?”

”Ystäviämme ovat kaikki kansat, jotka alistuvat valtaamme ja maksavat meille veroa, hän sanoi opettavasti. ”Annamme heidän elää omissa oloissaan emmekä suuresti loukkaa heidän tapojaan tai jumaliaan, kunhan vain saamme hallita heitä. Ystäviämme ovat myös kaikki kansat, jotka eivät ole naapureitamme, ainakin siihen asti, kunnes heistä tulee naapureitamme, sillä silloin havaitsemme heissä usein monenlaisia loukkaavia asioita, jotka häiritsevät naapurisovun ja pakottavat meidät sotaan heidän kanssaan. Niin on tähän asti käynyt, ja niin pelkään käyvän vastakin, mikäli tunnen suurta kuningastamme.”

”Eikö jumalillanne ole tähän mitään sanomista?” kysyin. ”Sillä muissa maissa jumalat usein määräävät oikeasta ja väärästä.”

”Mikä on oikeaa ja mikä on väärin?” hän kysyi puolestaan. ”Meille oikeaa on se, mitä me haluamme, ja väärää se, mitä naapurikansat haluavat. Tämä on hyvin yksinkertainen oppi ja tekee elämän ja valtiotaidon helpoksi, eikä se mielestäni suurestikaan eroa tasankojen jumaluusopista, mikäli olen oikein ymmärtänyt, tasankojen jumalat pitävät oikeana sitä, mitä rikkaat haluavat, ja vääränä sitä mitä köyhät haluavat.” (Waltari 2008 I, 254–255.)

Tässä katkelmassa Sinuhe on Khattien maassa ja keskustelee heettiläisten kuninkaan arkistonhoitajan kanssa. Näin hän saa paljon uutta tietoa maista, joissa hän matkustaa.

Ritva Haavikon mielestä jokainen matka kuvaa yhtä kehitysvaihetta Sinuhen elämässä (Haavikko 1986, 141). Kertomuksessaan Sinuhe pohtii matkojen merkitystä ja suhtautumistaan vieraisiin kulttuureihin. Matkustelu on merkinnyt hänelle ennen kaikkea totuuden etsimistä ja uuden tiedon keräämistä. Sinuhen elämässä paluu Egyptiin merkitsee yhden kehitysvaiheen päättymistä.

Kevät puhkesi jälleen Syyrian laaksoihin, mereltä katsoen punersivat vuoret viinin lailla, kevät värjäsi iltaisin kuohuvan veden rannassa kalpean vihreäksi, Baalin papit melusivat ja huusivat kimeästi ahtailta kujilla haavoittaen kasvojaan kiviveitsillä, niin että veri vuoti, ja naiset kiskoivat silmät palaen ja hiukset sotkuisina pappien jäljessä puisia rattaitaan. Mutta kaiken tämän olin nähnyt jo monen monta kertaa ja heidän vieraat tapansa ja raaka kiihkonsa tympäisi minua, kun kangastus kotimaasta häämötti jo silmiäni edessä. Olin luullut sydämeni turtuneeksi, olin luullut jo mukautuneeni kaikkiin tapoihin ja kaikkiin uskoihin ymmärtäen erivärisiä ihmisiä, ketään halveksimatta, päämääränäni vain tiedon kerääminen, mutta tieto, että olin palaamassa mustaan maahan, pyyhkäisi pois kaiken turtuneisuuden sydämestäni kuin liekki. Vieraiden vaatteiden lailla valahtivat vieraat ajatukset mielestäni ja olin jälleen sydämässäni egyptiläinen, kaipasin rasvassa paistetun kalan lemua Theban syrjäkujilla illansuussa vaimojen sytyttäessä keittotulet savimajojensa eteen, kaipasin Egyptin viinin makua suussani, kaipasin Niilin vettä ja hedelmällisen mudan makua siinä. (Waltari 2008 I, 323.)

Sinuhen tekemät matkat kuvaavat myös minuuden etsintää. Jo lapsuudestaan asti Sinuhe on tuntenut outoa yksinäisyyden tunnetta. Matkat vahvistavat Sinuhen itsetuntemusta. Vieras kulttuuriympäristö rakentaa rajan itsen ja muiden välille ja voimistaa näin toiseuden tunnetta. Tieto omasta syntyperästä muuttaa Sinuhen käsitystä omasta itsestään. Kun Sinuhe saa tietää

todelliset vanhempansa, hän menettää aikaisemman minuutensa. Oman menneisyyden selviäminen muuttaa myös hänen todellisuuskäsitystään. Se mikä aikaisemmin hänen elämässään oli totta, tuntuu nyt kaukaiselta unelta.

Narratiivisen ajattelun mukaan yksilön minuuks muodostuu niistä kertomuksista, joita kerromme itsestämme. Minän ydin muodostuu kertomisen kautta. Kertomus on keino muuttaa ajatukset, kokemukset ja havainnot merkityksiksi, jotka rakentavat yksilön minuutta. Inhimillinen olemassaolo on aikaan sidottua: minuuks sisältää kaikki ajan ulottuvuudet. Minuudessa ovat läsnä niin yksilön menneisyys kuin nykyhetki mutta samanaikaisesti yksilön minuuks on suuntautunut tulevaisuuteen. Kun Sinuhe saa tietää todellisen syntyperänsä, hän menettää aikaisemman minuutensa. Tieto oikeista vanhemmista alkaa ohjata uuden minuuden muotoutumista.

Saatoin vastata hänelle vain: ”Huomisesta päivästä ei tiedä kukaan.” Hän uskoi minut heikoksi, mutta hän ei tiennyt, että suonissani kenties virtasi kuninkaallinen veri. Tämä saattaa selittää monia tekojani, joita en itse ymmärrä enkä itse voi selittää. Mutta kenties tämäkin on vain valhe ja kuvittelua, kaikkien muiden kuvitelmien kaltainen, ja kenties on niin, ettei kukaan ihminen tunne omaa sydäntään, vaan sydän saattaa ihmisen tekemään tekoja, joita hän ei itse ymmärrä, niin pahoja kuin hyviäkin tekoja. (Waltari 2008 II, 202.)

Sinuhe on saanut tietää todelliset vanhempansa, mutta kaiken sen jälkeen, mitä hän on omin silmin nähnyt ja itse kokenut, hän ei halua Egyptin hallitsijaksi. Katkelmassa on myös viittaus siihen, että ihminen on itselleenkin täysi arvoitus eikä voi koskaan tuntea itseään täydellisesti.

7 YKSILÖ, YHTEISÖ, TOTUUS, VALTA JA IDEOLOGIA: IHMISEN PAIKKA MAAILMASSA

Sillä mitä kaikkina aikoina on kirjoitettu, se on kirjoitettu joko jumalien tähden tai ihmisten tähden. Tahdon näet myös faraot lukea ihmisiksi, sillä meidän kaltaisiamme he ovat vihassa ja pelossa, himossa ja pettymyksessä. Eikä heillä ole mitään eroa meidän kanssamme, vaikka heidät tuhannesti kirjoitettaisiin jumalien joukkoon. Vaikka tuhannen tuhatta kertaa heidät kirjoitettaisiin jumalien joukkoon, he ovat ihmisiä, muiden ihmisten kaltaisia. Heillä on valta tyydyttää vihansa ja paeta pelkoaan, mutta himosta ja pettymyksestä ei valta heitä säästä. Mutta mikä on kirjoitettu, se on kirjoitettu kuninkaiden käskystä tai jumalien mairittelemiseksi tai ihmisten pettämiseksi uskomaan sellaista, mitä ei ole tapahtunut. Tai että kaikki on tapahtunut toisin kuin todella on tapahtunut. Tai että yhden tai toisen osuus siinä, mikä on tapahtunut, on suurempi tai pienempi kuin on totta. (Waltari 2008 I, 8.)

Tämä katkelma ilmentää yksilön suhdetta ympäristöönsä. Katkelmassa pohditaan elämän peruskysymyksiä: mikä on ihmisen asema ja arvo maailmassa ja omassa yhteisössään. Ihminen sijoitetaan omalle paikalleen maailmankaikkeudessa: jumalat edustavat ihmisistä riippumatonta aineetonta maailmaa, johon ihmiset eivät voi päästä. *Sinuhe egyptiläisen* yhtenä keskeisenä teemana on ihmisten välinen tasa-arvo: syntyperästään huolimatta kaikki ihmiset ovat pohjimmiltaan samankaltaisia. Niin hallitsija kuin köyhä maanviljelijäkin tuntevat vihaa ja pelkoa. Sinuhin maailmassa ihmisen arvo mitataan hänen tekojensa perusteella. Katkelmassa kuvataan myös henkilöhahmojen suhtautumista totuuteen. Filosofi Eero Ojaseen mukaan totuus on kaikkien arvojen perusta (Ojanen 2005, 87). Se, jolla on korkein valta, määrittelee totuuden. Historian kirjoitus ei perustu totuudellisuuteen, vaan se on hallitsijoiden käskystä kirjoitettua fiktiota. (Rättyä 2007, 75, 99, 111, 201, 225–229.) Ihmisellä on taipumus esittää asiat itselleen edullisessa valossa. Totuutta ihminen pakenee (Kallinen 1965, 10).

Kaikki palaa ennalleen eikä mitään uutta ole auringon alla eikä ihminen muutu, vaikka hänen vaatteensa muuttuvat ja myös hänen kielensä sanat muuttuvat. Siksi uskon, ettei tulevinakaan aikoina kirjoittaminen muutu siitä, mitä tähän asti on kirjoitettu, koska ihminen ei itse muutu. Valheen ympärillä parveilevat näet ihmiset kuin kärpäset hunajakakun kimpussa ja sadunkertojan sanat tuoksuvat suitsutukselta hänen istuessaan karjanlannassa kadun kulmassa, mutta totuutta ihmiset pakenevat. (Waltari 2008 I, 10.)

Mutta totuutta ei voi paeta.

Totuus on viiltävä veitsi, totuus on parantumaton haava ihmisessä, totuus on lipeä, joka katkerana syö sydäntä. Siksi nuoruutensa ja voimansa päivinä mies pakenee totuutta ilotaloihin ja sokaisee silmänsä työllä ja kaikenlaisilla toimilla, matkoilla ja huvituksilla, vallalla ja rakennuksilla. Mutta tulee päivä, jolloin totuus lyö hänen lävitseen kuin keihäs, eikä hänellä sen jälkeen ole enää iloa ajatuksistaan eikä kättensä

töistä, vaan hän on yksin, ihmisten keskellä hän on yksin eivätkä jumalat tuo apua hänen yksinäisyyteensä. Tämän kirjoitan minä, Sinuhe, hyvin tietäen että tekoni ovat olleet pahoja ja tieni vääriä, mutta myös hyvin tietäen, ettei kukaan niistä ottaisi oppikseen, vaikka tämän joutuisi lukemaan. (Waltari 2008 I, 12.)

Jokainen kulttuuri sisältää omat arvot, jotka määrittävät, mikä on hyvää ja tavoittelemisen arvoista. Maailmankuvan keskeisten sisältöjen, yksilön käsitykset itsestä ja suhde ympäröivään maailmaan, muodostuminen perustuu aina niihin arvoihin, joita kyseisen maailmankuvan taustakulttuuri kannattaa. (Keskinen 1997, 48.) Maailmankuvan yhtenä funktiona on ohjata yksilön tarpeita ja motiiveja. Yksilö käyttää maailmankuvaansa oman elämänsä suuntaamiseen. Hän asettaa henkilökohtaisia tavoitteita ja päämääriä oman kiinnostuksen, halujensa ja motiivinsa pohjalta. Yksilön maailmankuva toimii karttana elämässä: sen perusteella yksilö pyrkii vaikuttamaan oman elämänsä kulkuun. Yksilö arvioi omia valintojaan ja toimintaansa suhteessa itse asetettuihin tavoitteisiin. Jos yksilön teot eivät sovi yhteen hänen arvomaailmansa kanssa, muodostuu arvoristiriita. (Nurmi 1997, 60–67.) Tällainen arvoristiriita liittyy yhteen elämän peruskysymykseen: mitkä ovat yksilön vapaudet ja oikeudet yhteisössä, miten yksilö voi käyttäytyä ja toimia omien päämääriensä ja halujensa saavuttamiseksi omassa yhteisössään loukkaamatta muiden yhteisön jäsenten oikeuksia. Arvoristiriita horjuttaa yksilön sisäisen maailman tasapainoa, mikä saattaa johtaa myös itsesyytöksiin ja pessimistiseen ajattelutapaan.

Istuessani puutarhassani kaloja katsellen puhuin sydämelleni ja sanoin:” Rauhoitu, mieletön sydän, sillä syy ei ole sinun, vaan kaikki, mikä maailmassa tapahtuu on mieletöntä eikä hyvyydellä ja pahuudella ole tarkoitusta, vaan ahneus, viha ja himo hallitsevat maailmaa. Syy ei ole sinun, Sinuhe, vaan ihminen pysyy samanlaisena eikä ihminen muutu. Vuodet vierivät ja ihmiset syntyvät ja ihmiset kuolevat ja heidän elämänsä on kuin kuuma henkäys eivätkä he ole onnellisia eläessään, vaan he ovat onnellisia vain kuollessaan. Siksi ei ole suurempaa turhuutta kuin ihmisen elämä eikä syy ole sinun, vaan ihminen pysyy samana ajasta aikoihin. (Waltari 2008 II, 365.)

Sinuhe egyptiläisen fiktiivisessä maailmassa vallitsee kahden, erilaisiin arvoihin pohjautuvan ideologian, materialismin ja idealismin, välinen kamppailu. Jokainen ideologia sisältää omat arvot, joiden perusteella ideologian kannattajat määrittävät omat tavoitteensa. Materialistisen näkemyksen mukaan todellisuus on ainetta. Idealismissa kaikkeen olevaan sisältyy myös aineeton puoli. Materialismin tärkein arvo on materia, jolla pyritään tyydyttämään kaikki ihmisen tarpeet. Idealismi puolestaan korostaa aineen vastakohtaa henkeä. Ideologiat esitetään henkilöhahmojen kautta. Keskushenkilöistä materialismia edustavat Horemheb ja Kaptah, idealismia Ekhnaton ja Sinuhe.

Romaanin yhtenä teemana on valta ja sen käyttö. Realismiin pohjautuva materialismi korostaa aineellista vaurautta, idealismi ihmisten välistä tasa-arvoa: idealistisen käsityksen mukaan kaikki ihmiset ovat samanarvoisia syntyperästään tai maallisesta omaisuudestaan huolimatta. Horemhebin ja Ekhnatonin välinen kamppailu vallasta johtaa lopulta sisällissotaan, jossa ei kaihdeta mitään keinoja. Uskonnot valjastetaan palvelemaan valtaan pyrkivien omia tarkoituksia: eri uskontojen kannattajat käännetään toisiaan vastaan. Myös Sinuhin kohtalo punoutuu osaksi valtataistelua.

Sen tähden minulla oli suuri houkutus heittää kaikki ja paeta ja piiloutua jonnekin kauas kuten teki sadun Sinuhe, kaimani, saatuaan vahingossa tietoonsa faraon salaisuuden. Minun teki suuresti mieleni paeta ja jättää kohtalo vyörymään Egyptin ylitse, ja jos olisin paennut, olisi kenties tapausten kulku muuttunut ja maailma näyttäisi näinä päivinä toisenlaiselta, mutta näyttäisikö maailma paremmalta vai pahemmalta, sitä en voi sanoa. Kuitenkin vanhetessani olen ymmärtänyt, että kaikki hallitsijat ovat viime kädessä samanlaisia ja kaikki kansat ovat viime kädessä samanlaisia eikä ole suurta eroa, kuka hallitsee ja mikä kansa sortaa toista kansaa, koska köyhä kansa kuitenkin aina viime kädessä joutuu kärsimään. Siksi kenties olisi ollut samantekevää, vaikka olisin puhaltanut tekoni tuuleen ja paennut. Mutta jos olisin paennut, en varmaan koskaan enää olisi voinut olla onnellinen.

Mutta minä en paennut, sillä olin heikko, ja kun ihminen on kyllin heikko, hän antaa toisen tahdon johtaa itsensä peloittavaankin tekoon mieluummin kuin itse valitsee tiensä. Totisesti, jos ihminen on kyllin heikko, hän antaa taluttaa itsensä kuolemaan mieluummin kuin yrittää katkaista köyden, josta häntä talutetaan, ja luulen, että monet ihmiset ovat heikkoja enkä minä ole ainoa. (Waltari 2008 II, 339.)

Valtataistelu paljastaa myös ihmisten heikkouden. Ekhnaton kuvataan heikkona hallitsijana, jolla ei ole valtakunnan hallitsemiseen tarvittavaa kokemusta ja poliittisia taitoja. Horemhebin kohtaloksi koituu hänen sotilaallinen asenteensa: hänen mielestään ihmisiä hallitaan pelolla ja vihalla.

”En käsitä, mitä tarkoitat pelolla”, hän sanoi, ”ellet kenties sitä, että kansaa on pelolla pidettävä kurissa, ja jos jumalat pitävät kansan kurissa, ei tarvita aseita hallituksen tueksi. Siinä suhteessa Ammon on hoitanut hyvin asiansa, ja jos hän olisi tyytynyt olemaan faraon palvelija, hän ansaitsisi täysin asemansa, sillä ilman pelkoa ei kansoja vielä koskaan ole hallittu eikä ilman pelkoa voida vastaisuudessaakaan hallita. Siksi tämä Aton on varsin vaarallinen jumala kaikessa lempeydessään rakkauden risteineen.” (Waltari 2008 II, 13.)

Pappi Eje ymmärtää vallanhimon vaarat, mutta ei itse pysty irtautumaan valtataistelun pyörteistä.

Ei, Sinuhe, ken kerran on valtaa maistanut, hän himoitsee yhä enemmän valtaa, ja tämä himo on kauhein kaikista ihmisen himoista, mutta sen tyydyttäminen suo myös korkeamman hekuman kuin mikään muu ihmisen himo. (Waltari 2008 II, 196.)

Sinuhe tunnistaa oman heikkoutensa ja myöntää itselleen pelkäävänsä vallan tuomaa vastuuta. Hän tekee oman ratkaisunsa ja vetäytyy kruunun tavoittelusta.

Mutta pelkkä ajatus sai sydämeni vapisemaan, sillä valta hirvitti minun lampaansydäntäni nähtyäni, millainen oli vallan kylvö, eikä sydämeistäni mikään ollut peloittavampaa kuin valtaistuimen ja kruunujen kauhistava vastuu enkä voinut ymmärtää, miten kukaan vapaaehtoisesti saattoi tavoitella tällaista vastuuta. Siksi pidin Ejen puhetta Horemhebin salaisista ajatuksista mielettömyytenä ja siunasin mielessäni kohtaloa, joka oli saattanut minut purjehtimaan virran poikki kaislaveneessä köyhien kaupunginosaan syntymäni yönä, ja siunasin kuningatar Tejen mustia sormia, jotka olivat sitoneet kaislat ja vapauttaneet minut kruunujen painosta ja kaikesta vastuusta. (Waltari 2008 II, 198.)

Valtataistelun keskellä ihminen jää yksin. Vallanhimo vieroittaa yksilön todellisuudesta. Valta antaa vapauksia, mutta valtaan liittyy aina vastuuta.

Identiteetin ja oman minuuden rakentumisen edellytyksenä on yksilön tietoisuus itsestä. Identiteetit ja minuus eivät muodostu tyhjiössä, vaan ne rakentuvat suhteessa toiseen. Yksilön minuus muotoutuu suhteessa muihin ihmisiin ja ympäröivään maailmaan. Yksilön identiteetin ja minuuden muodostuminen on kulttuurisidonnaista: ympäröivä yhteisö asettaa rajoituksia yksilön minuuden ja identiteettien muodostumiselle. Yhteisön säännöt ja normit voivat aiheuttaa arvostiriidan, jos yksilön halut ja yhteisön säännöt eivät ole samansuuntaisia. Arvostiriidan purkaminen voi johtaa yksilön ja yhteisön väliseen yhteenottoon. Yksilö voi yrittää selvittää arvostiriidan rikkomalla yhteisön sääntöjä. Tästä seuraa yleensä rangaistus:

Kuitenkin minun nimeni oli kerran kirjoitettu faraon kultaiseen kirjaan ja asuin kultaisessa talossa kuninkaan oikealla puolella. Minun sanani painoi enemmän kuin Kemin maan mahtavien sana, ylhäiset lähettivät minulle lahjoja ja kultaketjut kietoiivat kaulaani. Minulla oli kaikki, mitä ihminen haluaa, mutta ihmisenä halusin enemmän kuin ihminen voi saavuttaa. Siksi olen täällä, missä olen. (Waltari 2008 I, 11.)

Romaanissa Sinuhe ja hänen aikalaisensa elävät murroskautta. Vanha aikakausi on vaihtumassa uudeksi. Aikakauden murrokseen liittyy epälineaarinen aikäkäsitys: ajankulku nähdään syklisenä kehänä, jossa tapahtumat toistuvat eri maailmankausina (Kamppinen 2000, 13). Romaanin fiktiivisessä maailmassa muutos nähdään ajan muuttumisena. Ihmisen muuttuminen tulee esiin hänen tekojensa kautta, siinä mitä ihminen tekee ja miten hän tekoihinsa suhtautuu. Aika on merkittävä ihmisen elämää ja olemassaoloa määrittävä elementti: se muodostaa kontekstin todellisuudelle. Muutos on yksi todellisuuden peruspiirteistä. Muutos merkitsee jatkuvuutta: oliot tai asiat, jotka läpikäyvät muutoksen, säilyttävät osan alkuperäisistä ominaisuuksistaan. (Kamppinen 2000, 10, 13.) *Sinuhe*

egyptiläisen toistuva sanoma on, että ihminen ei muutu. Vaikka ympäröivä maailma muuttuu, ihmisen tarpeet pysyvät samana.

Sinuhe egyptiläisen fiktiivisessä maailmassa syntyperä määrää ihmisen arvon: rikkaaseen perheeseen syntyneitä lasta pidetään arvokkaampana kuin köyhien lasta. Kuilu rikkaiden ja köyhien välillä on syvä, sillä ihmisen asema yhteisössä määräytyy syntyperän mukaan ja tämä määritelmä seuraa häntä koko elämän ajan.

Keskellä köyhää, levotonta, muokalaistuvaa kaupunginosaa, jonka turmelus kävi minulle ilmeiseksi vasta nuorukaiseksi kasvettuani, isäni naapureineen edusti perinteitä ja vanhoja, kunniallisia tapoja. Tapojen jo löyhennettyä itse kaupungissa rikkaiden ja ylhäisten keskuudessa hän ja hänen kansanluokkansa edustivat yhä kivisen järkähtämättöminä vanhaa Egyptiä, kunnioitusta jumalia kohtaan, sydämen puhtautta ja pyyteettömyyttä. Oli kuin he vastakohtana kaupunginosalleen ja ihmisille, joiden keskellä heidän täytyi elää ja suorittaa ammattiaan, olisivat tahtoneet tavoillaan ja esiintymisellään korostaa, etteivät kuuluneet heihin. (Waltari 2008 I, 17.)

Ihmisten välinen tasa-arvo ei toteudu Sinuhen Egyptissä. Köyhiä ja rikkaita kohdellaan eri tavoin.

Mutta he kävivät katkeriksi ja sanoivat: ”Mitä on hyvyys ja mitä on pahuus? Jos tapamme pahan isännän, joka kiusaa meitä kepillään ja varastaa ruokamme ja pitää nälässä vaimomme ja lapsemme, on tekomme hyvä teko, mutta vartijat vievät meidät faraon tuomarien eteen ja leikkaavat korvamme ja nenämme ja ripustavat meidät muurille pää alaspäin. Tämä on oikeus, mutta oikeus riippuu punnuksista, joilla se punnitaan, ja liian monesti oikeus on meille vääryyttä, koska emme saa panna omia punnuksiamme oikeuden vaakaan ja faraon tuomarien punnukset ovat toisenlaiset kuin meidän punnuksemme. (Waltari 2008 II, 368.)

Sinuhe egyptiläisen fiktiivisestä maailmasta muodostuva pessimistinen käsitys sisältää traagisia aineksia: valtataistelun käynnistämästä sisällissodasta kukaan ei selviydy voittajana. Pettymys ja kärsimys valtaavat ihmisten mielet. Pessimistisestä tunnelmastaan huolimatta romaanin loppuun sisältyy myös toivonkipinä uudesta alusta ja paremmasta tulevaisuudesta, kuten kalanperkaaja Meti lausuu:

Sinuhe, veljeni, kenties tulee päivä, jona ihminen näkee ihmisen veljekseen tappamatta häntä. (Waltari 2008 II, 250.)

8 PÄÄTÄNTÖ

Olen työssäni tutkinut, miten ja millaista maailmankuvaa, arvoja ja asenteita Mika Waltarin romaani *Sinuhe egyptiläinen* välittää lukijalleen. Abstraktina käsitteenä maailmankuva on monikerroksinen, laaja-alainen ja vaikeasti rajattava ilmiö, jonka yksityiskohtainen kuvaaminen edellyttää monitieteistä lähestymistapaa. Tutkimuskohteena työssäni on *Sinuhe egyptiläinen* – romaanin päähenkilö Sinuhin maailmankuva: tutkin, miten ja millaisista osasista henkilöihahmon maailmankuva muodostuu, millaisia arvoja hän noudattaa elämässään, miten hänen maailmankuvansa muuttuu ja miten romaanin henkilöihahmo kokee teoksen fiktiivisen todellisuuden. Näihin kysymyksiin olen pyrkinyt vastaamaan analysoimalla narratologian ja kognitiivisen kielitieteen menetelmin romaanin keskeisiä teemoja sekä rakenteellisia ja kerronnallisia keinoja, jotka osaltaan rakentavat teoksessa esiintyviä maailmankuvia.

Tarkastelen työssäni maailmankuvaa osana merkityksenmuodostumisprosessia. Maailmankuva on kielellinen konstruktio, jonka kontekstina toimii kulttuuri. Kieli on väline, jolla kokemukset, havainnot ja tapahtumat muutetaan merkityksiksi. Merkitykset syntyvät kielen ja ympäristön välisen vuorovaikutuksen tuloksena. Kieli rakentaa merkityksiä vastakohtien kautta: kielessä merkitys syntyy aina suhteessa johonkin toiseen. Merkitysten tulkinnan lähtökohtana on kulttuuri, jossa yksilö elää. Kulttuurin ytimenä ovat arvot, jotka vaikuttavat siihen, miten yksilö tulkitsee merkityksiä. Kaunokirjallisessa teoksessa esiintyvän maailmankuvan tutkiminen on temaattista tutkimusta: kaunokirjallisen teoksen maailmankuva muodostuu siis niistä fiktiivisen teoksen elementeistä, jotka rakentavat teoksen keskeisiä teemoja. Yksilön maailmankuvan eri osa-alueiden kautta voidaan tutkia myös sitä, miten yksilön identiteetti ja minuus rakentuvat. Yksilön minuus rakentuu maailmankuvan keskeisistä sisällöistä: siitä, mikä on yksilön paikka maailmassa ja omassa yhteisössään.

Sinuhe egyptiläisen keskeisenä teemana on ihmisen ja todellisuuden kohtaaminen: miten ihminen kokee itseään ja ympäristöään. Uskonto on läsnä Sinuhin elämän kaikissa vaiheissa. Nuori Sinuhe on ehdoton idealisti, joka kokee pettymyksen, kun jumala ei ilmaisekaan tahtoaan hänelle. Sinuhelle uskonto ei ole pelkkiä sanoja, vaan myös tekoja. Pettymys valtaa Sinuhin ja hänestä tulee ikuinen etsijä ja epäilijä, joka etsii totuutta. Sinuhin ristiriitainen suhtautuminen uskoon ja jumaliin heijastuu myös hänen ihmissuhteisiinsa. Ristiriitisten tunteiden vallassa hän joutuu tekemään kompromisseja säilyttääkseen sekä Akhnatonin että Horemhebin ystävyysyden. Myös romaanin tyyli ja kielelliset valinnat sisältävät uskonnollista ainesta: teoksen kieli sisältää runsaasti uskonnollista kuvastoa ja

sanastoa, jotka toistuvat usein kerronnassa. Teoksen ihmiskuvaus on realistinen ja totuudenmukainen: ihminen kuvataan juuri sellaisena kuin hän on, teoksessa tuodaan esiin myös ihmisen vajavaisuus.

Teoksen keskeinen rakenteellinen elementti on vastakohta-asetelmien muodostama jännite, joka toistuu eri muodoissa alusta loppuun. Teoksessa vastakkain joutuvat mm. idealismi ja realismi, monoteistinen ja polyteistinen uskonto, vanha korkeakulttuuri ja vieras kulttuuripiiri, idealismi ja materialismi. Romaanin toinen keskeinen temaattinen aihe on historian ja nykyisyyden suhde. Sinuhen elämä ajoittuu kahden eri aikakauden väliselle rajalle: Akhnatonin uskonto syrjäyttää Egyptin vanhan uskonnon. Horemhebin sotilaat kukistavat Akhnatonin joukot ja Egyptin vanhat jumalat korotetaan takaisin alkuperäiseen arvoonsa. Myös Sinuhe pohtii historian merkitystä. Hän pohtii sitä, onko muutos pysyvä tila vai onko kaiken muuttuminen vain näennäistä. Filosofisissa pohdinnoissaan Sinuhe päätyy siihen, että nykyisyyttä ja tulevaisuutta ei voi ymmärtää ilman menneisyyttä.

Suuret kertomukset eivät ole kuolleet. Ihmiskunnan suuret myyttiset kertomukset elävät niissä kertomuksissa, joita kerromme itsestämme. Myytit toimivat ihmiskunnan kollektiivisena muistina. Niihin tallentunut ikivanha tieto ihmisestä ja hänen suhteestaan maailmaan siirtyvät sukupolvelta toiselle myyttien nykyaikaistetuissa versioissa, sillä jokainen kertoo oman sankarimyyttinsä yhä uudelleen.

Teoksena *Sinuhe egyptiläinen* on aikuisten satu, joka monikerroksisessa rakenteessaan hyödyntää usean eri kirjallisuuden lajin piirteitä, jotka osaltaan rakentavat teoksen fiktiivisen maailman todellisuutta. *Sinuhe egyptiläinen* on löytöretki minuuteen: se on tie lukijan omaan mielen maisemaan. Maailmankuva muodostaa kuvan maailmasta, siitä miltä todellisuus yksilön näkökulmasta näyttää. Maailmankuva on kuin ikkuna mahdollisiin maailmoihin: sen läpi voi katsoa, millaiselta todellisuus näyttää jonkun toisen silmin.

Sinuhe egyptiläisen maailmankuva on vahvasti dualistinen. Romaanin fiktiivisessä maailmassa kaikki olevainen jakautuu kahteen, aineeseen ja henkeen. Tällainen dualistinen näkemys jakaa fiktiivisen maailman todellisuuden näennäisesti jyrkkiin vastakohtapareihin: realismi ja idealismi, monoteismi ja polyteismi, aine ja henki, hyvä ja paha, uusi ja vanha. Merkitys tuotetaan romaanissa vastakohtien kautta. Vastakohta-asetelmien avulla voidaan luoda tuoreita näkökulmia, mutta toisaalta niihin samanaikaisesti kätkeytyy myös erilaisia ideologisia tausta-ajatuksia, jotka vaikuttavat piiloisesti ajatteluamme ja sitä kautta myös toimintaamme. Vastakohtien muodostustapa kertoo, millaisia arvostuksia ja käsityksiä ihmiset liittävät puheena olevaan asiaan. Vastakohtaparit toimivat kuten metaforat: ne nostavat esiin asioiden tiettyjä puolia, mutta samalla ne peittävät toisia. Tällainen voimakkaasti dualistinen

käsitys maailmasta voi johtaa mustavalkoiseen ajatteluun. Traditionaalisen vastakohtaparin, jonka jäsenten välinen ero perustuu niiden näennäisesti jyrkälle vastakohtaisuudelle, käytön vaarana on, että niihin liittyvät piiloasenteet ja ideologiset aatteet ohjaavat usein huomaamatta ajatteluamme ja toimintaamme. *Sinuhe egyptiläinen* pyrkii purkamaan binaarisia oppositioita. Vastakohta-asetelmien muodostama jännite paljastaa myös erilaisten vastakohtaparien jäsenten välisiä samankaltaisia ominaisuuksia. Romaanissa pohditaan esimerkiksi mitä muutos on ja miten muutos voi toteutua. Pohdinnassaan päähenkilö Sinuhe päätyy siihen, että muutos on tila, joka sisältää aina myös jotakin vanhaa. Romaanissa tämä osoitetaan lukuisin eri tavoin.

Mielestäni klassikoiden tutkimuksella on oma paikkansa kirjallisuustieteen kentällä. Myös klassikoiden uudet tulkinnat ovat mielestäni tarpeellisia, sillä jokainen lukija tulkitsee kaunokirjallista teosta omasta lähtökohdastaan: aikakausien ja kulttuurien muuttuessa myös tulkinnat muuttuvat. Lisäksi uudet teoriat ja menetelmät synnyttävät tuoreita näkökulmia myös paljon tutkittuihin teoksiin. Työni tarkoituksena on tarkastella romaanin henkilöahmon maailmankuvan muodostumista kognitiivisesta näkökulmasta. Tulkinnassani nousee esiin erityisesti tiedon merkitys yksilön maailmankuvan muovaajana. Kognitiivinen lähestymistapa fiktiivisen henkilöahmon maailmankuvan tarkastelussa tuo esiin sen, miten yksilö romaanin fiktiivisen maailman sisällä tulkitsee ympäristöstä saamaansa tietoa ja miten tieto muutetaan merkityksiksi. Keskeinen havainto tulkinnassani on, miten konteksti vaikuttaa merkityksenmuodostumiseen. Tämä näkyy erityisesti henkilöahmon maailmankuvan muuttumisessa: merkityksen tulkinnan lähtökohdana on henkilöahmon aikaisempi tieto, joka toimii perustana uuden tiedon tulkitsemisessä. Aikaisempi tieto ja yksilön oma kulttuuri vaikuttavat merkittävästi siihen, miten subjektiivinen merkitys muodostuu. Maailmankuva toimii karttana henkilöahmon elämässä: se ohjaa merkitysten tulkintaa ja antaa suunnan hänen toiminnalleen.

Maailmankuva on hyvin mielenkiintoinen ja antoisa tutkimuskohde. Olisi mielenkiintoista tutkia maailmankuvaa tarkemmin, esimerkiksi maailmankuvan eri osalueiden välisen keskinäisen vuorovaikutuksen laajempi tutkiminen syventäisi käsitystä kaunokirjallisen teoksen fiktiivisen maailman todellisuudesta.

LÄHDELUETTELO

PAINETUT LÄHTEET

Waltari, Mika (2008) *Sinuhe egyptiläinen: viisitoista kirjaa lääkäri Sinuhen elämästä n. 1390 – 1335 e.Kr.* (osat I ja II). Teoksen 57. painos. Mika Waltarin 100-vuotisjuhlalitoksen ensimmäinen painos. Porvoo: WS Bookwell Oy.

Aristoteles (1977) *Runousoppi*. Suom. Pentti Saarikoski. Helsinki: Otava.

Aristoteles (1990) *Metafysiikka*. Kokoelmassa: *Aristoteles. Teokset. Osa 6*. Suom. Tuija Jatakari, Kati Näreisaari, Petri Pohjanlehto, Simo Knuutila. Helsinki: Gaudeamus.

Aejmelaeus, Salme (1994) *Kun lyhdyt syttyvät*. Tove Jansson ja muumimaailma. Suomen nuorisokirjallisuuden instituutin julkaisuja 18. Suomen nuorisokirjallisuuden instituutti. Tampere.

Alasuutari, Pertti (1989) Menneisyyden jäsentäminen identiteetin ilmauksena. Teoksessa Pirkko Heiskanen (toim.): *Aika ja sen ankaruus*. Helsinki: Gaudeamus, 75–85.

Armstrong, Karen (2005) *Myyttien lyhyt historia* Suom. Marja Haapio. (*A short history of Myth*, 2005.) Helsinki: Tammi.

Bahtin, Mihail (1979) *Kirjallisuuden ja estetiikan ongelmia*. Suom. Kerttu Kyhälä–Juntunen ja Veikko Airola. Moskova: Kustannusliike Progress.

Bellingham, David (2002) *Kreikan mytologia* Suom. Juha Väänänen. (*An Introduction to Greek Mythology*, 1989.)

Brax, Klaus (2008) Imitaatiosta kommunikaatioon — laji kirjallisuudentutkimuksessa. Teoksessa Alanko–Kahiluoto, Outi ja Käkelä–Puumala Tiina (toim.): *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. 3. tarkistettu painos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 117–140.

Envall, Markku (1989) Kirjallisuus ja maailmankuva. Teoksessa Manninen, Juha, Envall, Markku & Knuutila, Seppo *Maailmankuva kulttuurin kokonaisuudessa. Aate- ja oppihistorian, kirjallisuustieteen ja kulttuuriantropologian näkökulmia*. Oulu: Pohjoinen, 113–164.

Envall, Markku (1994) *Suuri illusionisti: Mika Waltarin romaanit*. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.

Fiebag, Peter, Gruber, Elmar & Holbe Rainer (2003) *Kulttuurien kiehtova historia*. Osa Myytit ja suuret arvoitukset. Suom. Ergobum Oy. (*Die Ungelösten Rätsel der Menschheit*, 2002.) Helsinki: Weilin & Göös.

Fowler, Alastair (1982) *Kinds of literature: an introduction to the theory of genres and modes*. Oxford : Clarendon.

Grünthal, Riho (2005) Kielen elinkaari. *Virittäjä* 3/2005, 395–400.

Haavikko, Ritva (toim.) (1980) *Mika Waltari: Kirjailijan muistelmia*. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.

Haavikko, Ritva (1986) Sinuhe Egyptiläinen Mika Waltarin historiallisten romaanien perustyyppinä. Teoksessa Ihonen, Markku ja Saariluoma Liisa (toim.): *Historiallisen romaanin teoriaa ja käytäntöä Georg Lukácsista Umberto Ecoon*. Kirjallisuuden ja kulttuurintutkimuksia. No:2. Humanistinen tiedekunta: Joensuu, 136–156.

Hall, Stuart (1999) *Identiteetti*. Suom. ja toim. Mikko Lehtonen ja Juha Herkman. Tampere: Vastapaino.

Hall, Stuart (1992) *Kulttuurin ja politiikan murroksia*. Toim. Juha Koivisto, Mikko Lehtonen, Timo Uusitupa ja Lawrence Grossberg. Jyväskylä: Gummerus.

Heikkinen, Vesa (1999) *Ideologinen merkitys kriittisen tekstintutkimuksen teoriassa ja käytännössä*. Vaasa: Ykkös-Offset.

Holthoer, Rostislav (1982) Sinuhen Egypti. Teoksessa Haavikko, Ritva (toim.) (1982) *Mika Waltari: mielikuvituksen jättiläinen*. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY, 217–224.

Ihonen, Markku (1986) Havaintoja historiallisen romaanin kerronnasta. Teoksessa Ihonen, Markku ja Saariluoma Liisa (toim.): *Historiallisen romaanin teoriaa ja käytäntöä Georg Lukácsista Umberto Ecoon*. Kirjallisuuden ja kulttuurintutkimuksia. No:2. Humanistinen tiedekunta: Joensuu, 156–192.

Ihonen, Markku (1993) Historia, historiankirjoitus ja historiallinen romaani Suomessa. *Kanava* 7/1993, 461–463.

Iser, Wolfgang (1978) *The Act of Reading. A Theory of Aesthetic Response*. (Der Akt des Lesens, 1976.) Baltimore and London: The John Hopkins University Press.

Kajannes, Katriina ja Kirstinä Leena (toim.) (2000) *Kirjallisuus, kieli ja kognitio: kognitiivisesta kirjallisuuden ja kielen tutkimuksesta*. Helsinki: Yliopistopaino.

Kallinen, Yrjö (1965) *Tässä ja nyt*. Helsinki: Tammi.

Kamppinen, Matti (1999) *Enkelten aika: aikakäsityksistä ja elämäntarkoituksesta*. Helsinki.

Kamppinen, Matti (2000) *Ajat muuttuvat: esseitä ajasta, riskeistä ja tieteellisestä maailmankuvasta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kanniainen, Vesa (1992) Mika Waltari – Suomen merkittävin taloustieteilijä? *Kanava* 4/1992, 198–203.

Keskinen, Esko (1997) Maailmankuvan rakennusaineet: kokemukset ja kulttuuri. Teoksessa Rydman, Jan (toim.) *Maailmankuvaa etsimässä: tieteenpäivät 1997*. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY, 42–57.

Kinnunen, Aarne (1985) *Draaman maailma: villiintynyt puutarha*. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.

Koskela, Lasse ja Rojola, Lea (toim.) (1997) *Lukijan ABC–kirja: johdatus kirjallisuuden nykysteorioihin ja kirjallisuudentutkimuksen suuntauksiin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lavaste, Aila (1985) *Harrastajateatteri ja teksti*. Helsinki: Harrastajateatteriliitto.

Lidström, Carina (1992) Teoksessa Nikolajeva, Maria (red.) *Modern litteraturteori och Metod i barnlitteraturforskning*. Stockholm: Stockholms universitet, Centrum för barnkulturforskning, 113–130.

Manninen, Juha (1977) Maailmankuvat maailman ja sen muutoksen heijastajina. Teoksessa Kuusi, Matti, Alapuro, Risto & Klinge, Matti (toim.) *Maailmankuvan muutos tutkimuskohteena*. Helsinki: Otava, 13–48.

Mikkola, Kati (2002) Profaanista sakraaliin Jari Sarasvuon teoksessa sisäisen sankari. Teoksessa Herlin, Ilona, Kalliokoski Jyrki, Kotilainen Lari, Onikki–Rantajääskö (toim.) *Äidinkielen merkitykset*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 245–270.

Nurmi, Jan–Erik (1997) Maailmankuvan vaikutus oman elämän muotoutumiseen. Teoksessa Rydman, Jan (toim.) *Maailmankuvaa etsimässä: tieteenpäivät 1997*. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY, 58–70.

Ojanen, Eero (2005) *Ihmisen filosofia*. Helsinki: Kirjapaja.

Palmgren, Marja–Leena (1986) *Johdatus kirjallisuustieteeseen*. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.

Platon (1981) *Valtio*. Kokoelmassa: *Platon. Teokset. Osa 4*. Suom. Marja Itkonen–Kaila. Helsinki: Otava.

Pohjola, Ritva (1986) Näytelmäkirjallisuus – dramatiikka. Teoksessa Palmgren, Marja–Leena *Johdatus kirjallisuustieteeseen*. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY, 387–449.

Puhakka, Kaisa (1977) Maailmankuvien tutkimuksesta ja rakentamisesta. Teoksessa Kuusi, Matti, Alapuro, Risto & Klinge, Matti (toim.) *Maailmankuvan muutos tutkimuskohteena*. Helsinki: Otava, 49–70.

Rauste-von Wright, Maijaliisa (1997) Oppiminen ja maailmankuva. Teoksessa Rydman, Jan (toim.) *Maailmankuvaa etsimässä: tieteenpäivät 1997*. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY, 31–41.

Rikama, Juha (1982): Katsomuksellinen polariteetti *Sinuhe egyptiläisessä*. Teoksessa Haavikko, Ritva (toim.) (1982) *Mika Waltari: mielikuvituksen jättiläinen*. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY, 227–231.

Rättyä, Kaisu (2007) *Rajoja kohdaten. Teemojen ja kerronnan suhde Hannele Huovin nuortenromaneissa 1980- ja 1990-luvulla*. Suomen nuorisokirjallisuuden instituutin julkaisuja 29. Suomen nuorisokirjallisuuden instituutti. Tampere.

Saariluoma, Liisa (1989) *Muuttuva romaani: johdatus individualistisen lajin historiaan*. Hämeenlinna: Karisto.

Saariluoma, Liisa (1999) *Modernin minän synty 1700-luvun romaanissa: valituksesta Wilhelm Meisteriin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Siikala, Jukka: Aika, historia ja myytti antropologian näkökulmasta. Teoksessa Pirkko Heiskanen (toim.): *Aika ja sen ankaruus*. Helsinki: Gaudeamus, 217–228.

Simonsuuri, Kirsti (1994) *Ihmiset ja jumalat: myytit ja mytologia*. Helsinki: Kirjayhtymä.

Sivenius, Hannu (1987) Myyttinen narraatio ja narratiivisuuden myytti. Claude Lévi-Straussin myyttianalyysistä. Teoksessa Tommi Hoikkala (toim.) *Kieli, kertomus, kulttuuri*. Helsinki: Hakapaino Oy, 155–173.

Tähkä, Riitta (1989) Psykoanalyttinen näkökulma ajan kokemiseen. Teoksessa Pirkko Heiskanen (toim.): *Aika ja sen ankaruus*. Helsinki: Gaudeamus, 56–73.

Wright, Sue (2004) *Language Policy and Language Planning. From Nationalization to Globalisation*. Palgrave Macmillan: New York.

PAINAMATTOMAT LÄHTEET:

Parkkinen, Jukka 2003: *Sankarimatkan kaavasta*. Täytetty näätä. Teletopeliuksen verkkojulkaisu 1. URL <http://etaopit.pp.fi/naata/1.2003/proosa/pjukka.htm> (tarkastettu: lokakuu 2011)

Poutiainen, Olli 2007: *Nuorten arvot ja tietoyhteiskunta-asenteet*. Helsingin yliopisto.

Tapioharju, Taru 2010: *Tyttö kaupungissa. Uuden naisen diskurssi Mika Waltarin 1920- ja 1930-luvun Helsinki-romaneissa*. Tampereen yliopisto.